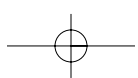
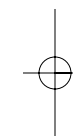
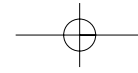

Izabirem život

Ovaj je prikaz nastao na temelju pojedinačnih izvještaja mirovnih timova (iz Belog Manastira, Dalja, Okučana, Slavenskog Broda, Tenja i Vukovara), te objavljenih rezultata izvanjskih evaluacija (evaluacije programa za trening mirovnih timova i procjene utjecaja projekta) i istraživanja (o utjecaju projekta slušanja na članove zajednice i mirovne edukacije na djecu u ratom pogođenim zajednicama).

izdavač:
Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek

urednica:
dr. Katarina Kruhonja

Asistentice urednice:
Jelena-Gordana Zloić
Sonja Stanić

Lektura:
Daliborka Pavošević

oblikovanje i prijelom:
Davorin Palijan Kaleidoskop

tisak:
Grafika

Tiskanje ove knjige financijski je omogućila Europska Unija

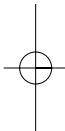
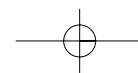
Izabirem život

Poslijeratna izgradnja mira u istočnoj Hrvatskoj
Izgradnja demokratskog društva temeljenog na kulturi nenasilja

Prikaz rane faze projekta
1998.-2000.

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek
& Institut za život i mir, Uppsala &
Lice Mira Slavonski Brod

prikaz uredila:
dr. Katarina Kruhonja

PROJEKT PROVELI

Glavna koordinacijska organizacija

Institut za život i mir
Odgovorna osoba Susanne Thurfjell
Adresa : Poštanski odjeljak 1520, SE -751 45 Uppsala, Švedska
Tel. 46 18 16 97 79
Fax. 46 18 69 30 59
E-mail: Susanne.Thurfjell@Life-Peace.org

Glavna implementacijska organizacija

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek
Odgovorna osoba : Katarina Kruhonja
Adresa: 31000 Osijek, Županijska 7
Tel.&fax 385 31 206 886
E-mail: pteams@zamir.net
Mirovni timovi: Beli Manastir, Dalj, Okučani,
Slavonski Brod, Tenja, Vukovar

Partnerske organizacije

Lice Mira Slavonski Brod
Odgovorna osoba: Stribor Uzelac
Adresa: J.J. Strossmayera 2b
Tel.&fax: + 385-35-266 772
E-mail: licemira@altavista.com

Austrian Peace Service

Odgovorna osoba: Marcus Puhringe
Adresa: Mengerstrasse 23, A-4040 Linz
Tel: ++43-732-24 40 11 556
Fax: ++43-732-24 40 11 72
E-mail: oefd@m2.khg-heim.uni-linz.ac.at

Ovaj su projekt financijski omogućili:

Europska komisija - program ljudskih prava i demokratizacije 62%.
Vijeće Europe - doprinos austrijske vlade, Ministarstvo vanjskih poslova Norveške,
Danish Church Aid, Westminster fondacija; Ministarstvo vanjskih poslova Finske;
Ohne Ruestung Leben; OSCE; Otvoreno društvo Hrvatska; Balkan Peace Project;
Vlada RH - Povjerenstvo za jednakost; Nizozemsko veleposlanstvo, UNHCR; IKV;
Hrvatske šume, rasadnik, Poglavarstvo Dalja i Osijeka, i ostali s ukupno 38%.

Zemljopisna lokacija projekta

Istočna Hrvatska (Beli Manastir i okolica, Dalj, Okučani, Slavonski Brod, Tenja,
Vukovar, Berak) s proširenjem aktivnosti u Bosni i Hercegovini.

sadržaj

UVOD

1. POVIJEST PROJEKTA
CILJEVI PROJEKTA2. PRIMIJENJENI MODEL
TEMELJNE POSTAVKE
OPIS MODELA
OSNOVNI ELEMENTI PROJEKTA3. OPĆE PRILIKE
RAT
PRIMIRJE
MIRNA INTEGRACIJA ISTOČNE SLAVONIJE-UNTAES PODRUČJE

PROVEDBA PROJEKTA

1. REGRUTACIJA, ODABIR I OBUKA MIROVNIH RADNIKA
ODABIR
TRENING MIROVNIH TIMOVA
POSTAVLJANJE MIROVNIH TIMOVA U LOKALNE ZAJEDNICE
"VIRTUALNI" MIROVNI TIM- BERAK
TRAJNA EDUKACIJA MIROVNIH TIMOVA
OBUKA I POTPORA NOVIM ČLANOVIMA MIROVNIH TIMOVA (NOVOM TIMU)
Prilog br. 1. Vrijednosti, stavovi i kvalitete za odabir mirovnih radnika za rad u kriznim područjima i područjima sukoba2. AKTIVNOSTI U ZAJEDNICI
PROGRAM SLUŠANJA
AKTIVNOSTI OBNOVE ZAJEDNICE PROIZAŠLE IZ PROGRAMA SLUŠANJA
OBRAZOVANJE ODRASLIH I PSIHOSOCIJALNI RAZVITAK
TEČAJEVI IZGRADNJE KAPACITETA ZAJEDNICE
OSNAŽIVANJE ŽENA ZA IZGRADNJU MIRA I ZAJEDNICE
IZGRADNJA MIRA OSNAŽIVANJEM MLADIH-RAD S MLADIMA I DJECOM
IZGRADNJA MIRA OSNAŽIVANJEM VJERNIKA
IZGRADNJA MIRA KROZ MEDIJE I KULTURU
PREDIZBORNE AKTIVNOSTI-KAMPANJA GLAS '99
PROCJENA UTJECAJA RADA MT-OVA NA LOKALNE ZAJEDNICE
Prilog br.2. Berak-mostovi koji se ponovo grade;
Prilog br.3. MT Beli Manastir:Počeli smo slušajući romsku zajednicu u Baranji;
Prilog br.4. MT Tenja: Počeli smo slušajući;
Prilog br.5. Korak u prekograničnoj suradnji;
Prilog br.6. Seminari o traumati i samopomoći;
Prilog br.7. Prikaz knjige po kojoj je rađena radionica o pomirenju Isključenje i zagrljaj;
Prilog br.8. Procjena utjecaja provedenih aktivnosti za žene;
Prilog br.9. MT Okučani: Osvrt na boravak u "Školi mira";
Prilog br.10. MT Dalj: Kiparska kolonija - Skulpture nade;
Prilog br.11. Kampanja Glas '99. i civilno društvo3. UMREŽAVANJE I SURADNJA
PROJEKT IZGRADNJA DEMOKRATSKOG DRUŠTVA TEMELJENOG NA KULTURI
NENASILJA-KAO PARTNERSKI PROJEKT
UMREŽAVANJE I SURADNJA S DRUGIM LOKALNIM I NACIONALNIM ORGANIZACIJAMA
SURADNJA S LOKALNOM UPRAVOM I INSTITUCIJAMA
SURADNJA S MEĐUDRŽAVNIM ORGANIZACIJAMA
UMREŽAVANJE I SURADNJA S DRUGIM PROJEKTIMA CZM

sadržaj

4. SUBREGIONALNA RAZMJENA I SURADNJA

Prilog br.12. Preporuke za prekograničnu suradnju na pomirenju
Prilog br.13. Pismo iz Tadžikistana

5. PLANIRANJE, EVALUACIJA, NADGLEDANJE I UPRAVLJANJE PROJEKTOM

PLANIRANJE I EVALUACIJA RADA
NADGLEDANJE
MENTORSTVO
KONTROLA PREGARANJA
UPRAVLJANJE PROJEKTOM
SAMO-EVALUACIJA I IZVANJSKA PROCJENA NADGLEDANJA I UPRAVLJANJA PROJEKTOM
Prilog br.14. Male jezgre izgradnje mira i nenasilja-kako smo pronašli svoj put do osnaženja

6. VANJSKA PROCJENA UTJECAJA I ISTRAŽIVANJA

EVALUACIJA PROGRAMA TRENINGA ZA MIROVNE RADNIKE
ISTRAŽIVANJE UTJECAJA PROGRAMA SLUŠANJA NA INTEGRACIJSKE PROCESSE
ISTRAŽIVANJE UTJECAJA MIROVNE EDUKACIJE NA SKUPINU DJECE IZ LOKALNE ZAJEDNICE S TEŠKIM TRAUMATSKIM ISKUSTVOM (BERAK)
IZVANJSKA PROCJENA UČINAKA PROJEKTA
KOMENTAR UZ CJELOKUPNI SEGMENT EVALUACIJE I ISTRAŽIVANJA

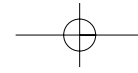
7. ZAVRŠNA KONFERENCIJA-PLETIVO MIRA-VUKOVAR

POSTIGNUĆA I PODRUČJA KOJA TREBA POBOLJŠATI

1. POSTIGNUĆA
OPĆA POSTIGNUĆA
SPECIFIČNA POSTIGNUĆA2. PODRUČJA KOJA TREBA UNAPRIJEDITI
OPĆA PODRUČJA KOJA TREBA UNAPRIJEDITI
SPECIFIČNA PODRUČJA KOJA TREBA UNAPRIJEDITI
RAZVOJ I UPRAVLJANJE PROJEKTOM
POTPORA I OSNAŽIVANJE MIROVNIH TIMOVA
AKTIVNOSTI U ZAJEDNICAMA
UMREŽAVANJE I SURADNJA
ODRŽIVOST
NADGLEDANJE, EVALUACIJA, ISTRAŽIVANJE
Prilog br.15. Mirovni rad kao zalag za budućnost

UČENJE I NAUČENO

1. O STRATEGIJI IZGRADNJE MIRA
2. METODE I PRISTUPI IZGRADNJE MIRA
3. CILJNE SKUPINE
4. MIROVNI TIMOVI-PRIVREMENA MIROVNA "STRUKTURA"
5. ODABIR, OBUKA I POTPORA MIROVNIH TIMOVA
6. NADGLEDANJE, EVALUACIJA, PROCJENA UTJECAJA, ISTRAŽIVANJE
7. UPRAVLJANJE PROJEKTOM

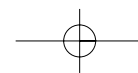
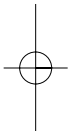
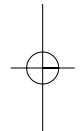
UMJESTO PREDGOVORA

Ova knjiga - rezultat naših odgovora na rat i podjele, kao ni sami ti odgovori - ne bi se ni iznjedrili niti ostvarili bez potpore i poticaja koje smo nesebično dobivali od naših obitelji, prijatelja, mnogih pojedinaca, organizacija i fondacija.

Posebno želim zahvaliti prof. Adamu Curleu, Margareti Ingelstam, Herbu Waltersu i Michelle Kurtz koji su uvijek bili s nama i davali nam od svoje dobrote, znanja i mudrosti.

Ovaj projekt ne bi bio moguć ni bez politike i odluke Europske Unije da značajnim sredstvima podrži jedan sveobuhvatan pristup poslijeratnoj izgradnji mira, u čijem su oblikovanju i provedbi važnu ulogu igrale organizacije civilnog društva iz toga ratom povrijeđenog područja.

dr. Katarina Kruhonja

*Razvijanje ideje i prakse ovog Projekta dio je procesa učenja.
 Biti dio zajednice koja uči, služi i stvara lječovito je, nadahnjujuće, radosno.
 Ali, ponekad, i vrlo teško i bolno. Bili bismo sretni da vrijeme pokaže kako je svatko od
 nas koji smo živjeli taj Projekt ponio ponešto što će ga vraćati težnji da bude graditelj/
 /graditeljica mira u svojoj obitelji, radnom mjestu, široj društvenoj zajednici.
 A nadamo se i da će naše iskustvo biti prilog znanju o pristupima i načinima
 građenja mira.*

UVOD

I. POVIJEST PROJEKTA

Projekt je nastao zajedničkim naporom i razmjenom između Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek (u daljnjem tekstu CZM) i Instituta za život i Mir, Uppsala (u daljnjem tekstu L&PI), kao odgovor na potrebe poslijeratne izgradnje mira u ratom zahvaćenim dijelovima Republike Hrvatske.

Temelji se na početnim iskustvima rada CZM na povratku prognanika i obnovi povjerenja u mjestima s multietničkim sastavom stanovništva i na iskustvima međunarodnih mirovnih timova, prilagođeno okolnostima i mogućnostima koju pruža međunarodna intervencija u sukob.

Oblikovanje projekta započelo je u vrijeme Daytonskih mirovnih pregovora, trajalo je godinu dana. Prijelazna uprava UN projekt je ocijenila vrlo korisnim. Nije ga, međutim, podržala materijalno niti je uspjela pomoći da projekt uđe u Nacionalni program za povratak i obnovu povjerenja i dobije potporu Nacionalnog odbora za obnovu povjerenja, tj. Vlade Republike Hrvatske. U to vrijeme, naime, Vlada RH nije pokazivala interes da projekt podrži.

Implementacija projekta započela je odabirom i obukom mirovnih radnika u ljeto 1998. godine, nakon što je prikupljeno 60% od potrebnih sredstava. Rad mirovnih timova u mjestima multietničkog sastava stanovništva i visokog rizika incidenata (Tenja, Dalj, Beli Manastir i Okučani) započeo je početkom 1999. Nešto kasnije otvaraju se još dvije lokacije (Vukovar i Slavonski Brod), a mirovni timovi djeluju u još nekoliko mjesta (Berak i Popovac i u dva mjesta u Republici Srpskoj, Kolibe i Zborište). CZM i L&PI su zajednički preuzeli rizik započinjanja projekta bez dovoljno osiguranih sredstava, i to u širokom obujmu, radi velikih potreba na terenu te procjene da sinergičan rad mreže mirovnih timova u mjestima s povećanim rizikom međuetničkih sukoba u ranom razdoblju nakon odlaska UN može pomoći održati pozitivan smjer mirovnog procesa. Istovremeno smo umrežavali, nadopunjavali i pojačavali projekt iz unutarnjih snaga CZM-a.

CILJEVI PROJEKTA

Dugoročni je cilj projekta preobrazba ratom razorenog, post-socijalističkog društva u istočnoj Hrvatskoj prema održivom miru, zajedničkoj sigurnosti i demokraciji temeljenoj na građanskom sudjelovanju, pluralizmu, ljudskim pravima i pravima manjina, društvenoj pravdi i održivom razvoju.

uvod

Kratkoročni je cilj bio ne dozvoliti da se integrativni procesi nakon prestanka mandata privremene uprave UN-a zaustave i promijene smjer - sprječavanje nasilja, smanjivanje napetosti, postupno otvaranje komunikacije i obnova povjerenja u mjestima s multietničkim sastavom stanovništva, te osnaživanje lokalnih kapaciteta koji će proces dalje nositi.

2. PRIMIJENJENI MODEL TEMELJNE POSTAVKE

Projekt je oblikovan za rano razdoblje nakon dovršetka prijelazne uprave UN-a, imajući na umu posebne okolnosti i potrebe tog razdoblja i oslanjajući se na postavke koje slijede.

Za zaustavljanje, preusmjeravanje sukoba i obnavljanje društvene zajednice nakon sukoba do razine održivosti mirnodopskog života potrebno je razdoblje podjednako dužini trajanja sukoba.

Tijekom i neposredno nakon nastavka mirovnih misija međunarodne zajednice nužno je planski, kreativno, dovoljno dugo i ekstenzivno raditi na pozitivnom preusmjeravanju sukoba na svim razinama društva, a civilno je društvo u poslijeratnim situacijama gotovo potpuno razoreno ili nerazvijeno. Naime, intervencijom treće strane sukob ima šansu promijeniti smjer, ali isto tako može inercijom napredovati prema svom "prirodnom" završetku (pobjednik/pobijeđeni). Dapače, prisutnost treće strane može se svesti na prekid vatre, pri čemu će vodstva strana u sukobu pokušati drugim sredstvima doseći pobjedu, primjerice, nastojati da se etničko čišćenje dovrši.

U izgradnju održivog mira potrebna su, dakle, neposredno nakon intervencije treće strane u sukob, značajna ulaganja u vremenu, ljudskim i materijalnim sredstvima. Ovaj projekt je planiran je za 2 - 5-godišnje razdoblje. Idealno bi bilo da takav program bude zajednički napor vlade, crkvi, nevladinih organizacija (u daljnjem tekstu NVO) i međunarodne zajednice.

OPIS MODELA

Osnova modela je izgradnja mira u ranom post-konfliktnom i prijelaznom razdoblju s razine lokalnih multietničkih zajednica. Koristi **privremenu "mirovnu strukturu"** - mrežu mirovnih timova s multietničkim i međunarodnim sastavom. Multietnički sastav mirovnih timova predstavlja snažnu poruku zajednici u kojoj rade da Hrvati i Srbi mogu raditi zajedno na miru i obnovi zajednice.

Uloga mirovnih timova u ranom poslijeratnom razdoblju u mjestima s višenacionalnim sastavom u koja se vraćaju prognanici je prevencija nasilja, smanjivanje

primijenjeni model

napetosti, otvaranje komunikacije i osnaživanje pojedinaca i grupacija za aktivno sudjelovanje u procesu obnove povjerenja i zajednice. Ujedno, njihovi će kapaciteti ostati trajno u regiji i nakon završetka projekta. Uloga međunarodnih volontera osigurava nastavak međunarodne prisutnosti; pojačava kapacitet lokalnog tima vještina i iskustvom; omogućava umrežavanje s međunarodnom civilnom scenom. Nadalje, učinci se s razine lokalne zajednice prelijevaju na širu društvenu zajednicu i na više strukture društva putem djelovanja kroz medije, lobiranjem i javnim zagovaranjem.

Osnovni pristup građenju mira je nenasilje i akcijsko-istraživanje. **Nenasilje** u praksi ovog projekta znači osnaživanje mještana iz lokalnih zajednica za integracijske procese oporavka zajednice, izgradnje mira i pomirenja tj. osnaživanje za suradnju oko pozitivnih društvenih promjena i građenja harmonične zajednice. Pri tome se misli na osnaživanje lokalnih mirovnih radnika u timovima (od kojih proces počinje), na formalne i neformalne vođe zajednice, ciljne skupine (žene, mlade, pripadnike vjerskih zajednica, povratnike) i institucije (naročito crkve, škole i lokalnu upravu). Tijekom prve faze projekta postavljeni su temelji za **akcijsko - istraživački pristup** građenju mira. Za građenje mira na temelju vlastitih resursa, potreba i interesa zajednice koristio se program slušanja. Dopunskoj se izobrazbi mirovnih radnika u mirovnim timovima tijekom njihova dvogodišnjeg rada u zajednicama pristupilo na temelju izvanjske i procesne procjene programa bazičnog treninga i potreba mirovnih radnika. I na kraju, slijedeća je faza projekta planirana na osnovu izvanjske procjene učinaka prve faze projekta na zajednice, mirovne timove i koordinacijski tim.

Za ovaj projekt važno je i **sinergističko djelovanje** tj. provođenje istog pristupa građenju mira u više mjesta s visokim rizikom za nastajanje sukoba putem mreže MT-ova.

OSNOVNI ELEMENTI PROJEKTA

1. Regrutacija, odabir, trening i podržavanje mirovnih timova

2. Zadaci mirovnih timova u zajednicama:

- program slušanja i proizašle aktivnosti;
- edukacija za neformalne lidere zajednice i proizašle aktivnosti;
- aktivnosti izgradnje povjerenja i zajednice (tečajevi informatike, stranih jezika, uzgoja zdrave hrane, ljetni kampovi za djecu i mlade, kulturne manifestacije, grupe potpore za mlade, žene, starije osobe) - ovisno o interesima zajednice i mogućnostima projekta.

3. Rad u širem kontekstu

Lobiranje i zagovaranje kroz institucije i medije, izdavanje brošura i časopisa, Dani kulture mira, kampanja za sudjelovanje i promatranja izbora.

4. Istraživački dio:

- evaluacija programa za trening;
- istraživanje utjecaja mirovne edukacije na grupu djece iz zajednice;
- istraživanje učinaka programa slušanja na mirovne radnike i na integrativne procese u zajednici;

uvod

- izvanjska evaluacija projekta na kraju prvog dvogodišnjeg razdoblja.

5. Subregionalna suradnja

- razmjena iskustava, znanja i resursa,
- subregionalna suradnja na povratku.

3. OPĆE PRILIKE

RAT

Kolaps socijalističkog sustava i bloka stvorio je uvjete za moguću promjenu i unutar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Njezino političko vodstvo nije pokazalo unutarnju snagu kojom bi mirnim, dijaloškim putem prevladali neriješene probleme vezane uz federalni ustroj države i položaj pojedinih federalnih jedinica i autonomnih pokrajina. U Srbiji silnom brzinom osnažuje režim Slobodana Miloševića koji probleme unutar Srbije (u autonomnim pokrajinama) koristi za homogenizaciju oko srpskog nacionalističkog programa. Probleme na Kosovu pokušava riješiti političkom i vojnom represijom, a na moguće preuređenje federacije pristaje samo u sklopu programa "Velike Srbije", odnosno preuređenja republičkih granica u korist Srbije. Takva politika pogoduje razvoju nacionalističkih pokreta i u drugim republikama, odnosno nacijama, primjerice u Hrvatskoj i Bosni. Nakon sedmodnevnog "rata" Slovenija se izdvaja i proglašava svoju samostalnost. U svibnju 1991. godine žitelji Hrvatske izašli su na referendum glede budućnosti Hrvatske u okviru jugoslavenske Federacije. Na temelju rezultata referenduma uslijedila je odluka hrvatskog Sabora od 25. lipnja 1991. godine, kojom je Republika Hrvatska proglasila svoju neovisnost.

Vukovar, 2000.

Put ostvarenja proglašene neovisnosti bio je, međutim, ratni sukob. Formalno, rat nikada nije bio proglašen i različiti se datumi tumače početkom rata. Vodio se oko teritorija, oko toga koliko Hrvatska može iznijeti teritorija iz Jugoslavije i oko podjele Bosne. Jednostavan, a učinkovit način postizanja podjele teritorija koji je korišten u ovom sukobu bio je etnička homogenizacija stanovništva. Ostvarivala se, na žalost, različitim vidovima etničkih čišćenja.

Rat je otpočeo u Hrvatskoj. Manipulirajući strahom za manjinski status (oslanjajući se na povijesna sjećanja i na poteze tadašnje vlasti u Hrvatskoj), Milošević je režim potaknuo oružani ustanak hrvatskih Srba u istočnim dijelovima Hrvatske i Krajine. JNA (Jugoslavenska narodna armija) je naoružavala srpsko stanovništvo, a ubrzo se počela i oružano angažirati na strani hrvatskih Srba i srpskih paravojnih skupina. Hrvatska se strana također naoružavala, i civili, i regularne policijske, a zatim i novoformirane vojne postrojbe. Sukobi su počinjali kao oružani incidenti između mještana različitih nacionalnosti (i političkog uvjerenja) a u ljeto 1991. su prerastali u vojne operacije većih razmjera. Najžešće su se vojne operacije vodile u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu (oko Vukovara). Tijekom sukoba ranjeno je više desetaka tisuća ljudi, poglavito civila, ubijeno je više od 15000, a nestalo više od 3000 osoba s hrvatske strane, te više tisuća Srba. Svoje je domove napustilo i bilo prog-

opće prilike

nano gotovo 30% cjelokupnog stanovništva RH. Više je mjesta, poput Vukovara, bilo potpuno uništeno, a mnoga su teško oštećena.

PRIMIRJE

Primirje je potpisano u siječnju 1992. kada počinje angažiranje UN-ove misije u sukobu. Tijekom primirja proglašena je takozvana "Republika Srpska Krajina" na teritoriju koji je obuhvaćao više od 30% površine Republike Hrvatske i bio pod zaštitom UN-a.

Tijekom 1995. godine Hrvatska je provela dvije vojno-policijske operacije kojima je pod suverenitet Republike Hrvatske vraćen sav teritorij, osim sektora Istok - Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem. Te su vojne operacije imale za posljedicu i masovan odlazak populacije hrvatskih Srba iz tih područja.

MIRNA INTEGRACIJA ISTOČNE SLAVONIJE - UNTAES PODRUČJE

Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem su jedino ratom zahvaćeno područje RH koje je kroz četiri godine bilo pod kontrolom bivše "Srpske Krajine" i zaštitom UN-a, a u Republiku je Hrvatsku reintegrirano mirnim putem. Provedbu mirovnog sporazuma između RH i predstavnika srpskog stanovništva potpisanog u Erdutu 1995. provodila je Prijelazna uprava Ujedinjenih nacija za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (UNTAES) tijekom dvogodišnjeg mandata (1996. - 1998).

Istočna je Slavonija prije rata bila plodno ratarsko područje, čija je poljoprivredna proizvodnja pomogla regiji da ostvaruje jedan od najviših prihoda po glavi stanovnika u bivšoj SFR Jugoslaviji. Njenih je približno 170 000 stanovnika živjelo u oko 95 seoskih naselja i dva veća grada - Vukovaru (oko 44 000 stanovnika) i Belom Manastiru (oko 10 000 žitelja). Prema posljednjem popisu stanovništva, koji je obavljen neposredno pred rat 1991. godine, evidentno je riječ o multietničkoj regiji s distribucijom populacije kako slijedi: Hrvati, 42,49%, Srbi, 35,11%, Mađari 6,7% i 22% ostalih (Slovačka, Čeha, Albanaca, Crnogoraca, Rusina)(1)

UNTAES je ustanovio da se u Istočnoj Slavoniji nalazi najveća koncentracija masovnih grobnica i nestalih osoba. Tu se nalazio i Arkanov (2) centar za obuku paravojnih srpskih postrojbi. Među mnogim ratnim zločinima za koje se smatra da su počinjeni u tome području, navodimo masovno ubojstvo preko stotinu muških pacijenata vukovarske Bolnice.

Način uspostave UNTAES –a tijekom ratnih sukoba na području Hrvatske Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR - United Nations High Commissioner for Refugees) navodi da je u tom području boravilo 90% Srba i 10% nersrpskog stanovništva. ³ Osim toga, trendovi kretanja stanovništva su pokazivali da se među 90% populacije nalazi oko 60% do 70% raseljenih osoba (IDP – prema engleskom izvorniku – Internally Displaced Persons) iz drugih područja Hrvatske ili izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. ⁴

Područje odgovornosti UNTAES – a - istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem

1 Vijeće Europe, 1991.

2 Prokazani ratni zločinac od strane Tribunala za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji (ICTY), Željko "Arkan" Ražnjatović bio je optužen za organizaciju i provođenje nekoliko masakara u Istočnoj Slavoniji i Bosni i Hercegovini

3 Izvješće UNHCR, 1995.

4 Ibidem

uvod

Okušani, jedno od mjesta u Zapadnoj Slavoniji je bilo poznato po tome što je udomilo osobe iz 130 naselja s područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Na području Slavonije se nalaze i Gašinci, naselje, poznato kao najveći izbjeglički kamp u Europi nakon II. svjetskog rata.¹

Provođenje Erdutskog sporazuma trebalo je osigurati mirnu integraciju teritorija istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema (proglašene Srpske Krajine) u RH i povratak prognanika, uglavnom Hrvata. Pri tome je obaveza RH bila garantiranje svih ljudskih, građanskih i manjinskih prava stanovnicima, pretežito srpske nacionalnosti, koji su u tom području živjeli i željeli ostati (uključujući primjenu zakona o abolaciji, te privremenu poštedu od služenja redovnog vojnog roka u vojnim postrojbama RH). Nakon teškog oružanog sukoba i etničkih čišćenja, pri čemu je poglavito stradalo civilno stanovništvo, te višegodišnjeg potpunog prekida bilo kakvog vida komunikacije između ratom razdijeljenog stanovništva, takav je cilj izgledao teško ostvariv. Međutim, zajedničko djelovanje vlade RH, Privremene uprave UN-a, vodstva lokalnog srpskog stanovništva te lokalnih i međunarodnih NVO-a polučilo je upravo neočekivane rezultate. U dvije godine, bez većih incidenata, izvršena je demilitarizacija područja, integracija javnih službi i školstva, uspostavljena prijelazna policijska služba, izdani osobni dokumenti većini stanovništva koje se tu zateklo i željelo prihvatiti hrvatsko državljanstvo. Procjenjuje se da je nešto preko 50% srpskog stanovništva ostalo dok su drugi napustili područje. Dio ovdje zatečenog srpskog stanovništva bio je raseljen iz ostalih dijelova RH i privremeno smješten u tuđim kućama. Na kraju dvogodišnjeg mandata UN-a provedeni su lokalni izbori, postavljena lokalna vlast i time je mandat UN-a završio.

Mnogi su problemi, međutim, ostali neriješeni. Što više, povratak prognanika trebao je otpočeti tek nakon odlaska UN-a, a da pri tome bitni politički, pravni i ekonomski okviri za povratak nisu uspostavljeni - primjerice, problemi stanovanja. Također, tijekom dvogodišnjeg razdoblja integracije bilo je tek vrlo malo kontakata između ratom razdvojenog stanovništva, a time i mogućnosti za početak obnove povjerenja. Razina predrasuda, nepovjerenja i strahova bila je izrazito visoka. Povratnička populacija, još uvijek opterećena traumama rata, nije bila pripremana niti spremna za novo traumatično iskustvo povratka i života uz dojučerašnje neprijatelje. Nekažnjavanje odgovornih za ratne zločine samo je učvršćivalo tada prevladavajući stav te populacije o kolektivnoj krivnji. Mnogi su od njih odbijali mogućnost zajedničkog života i bili spremni učiniti sve da se srpsko stanovništvo iseli. Srpsko stanovništvo, onaj dio koji je ostao u području, bio pod velikim pritiskom kolektivne krivnje i strahom od osвете, te zabrinut zbog budućnosti (strah od diskriminacije u svim područjima života, naročito na radu, što bi bitno ugrozilo egzistenciju u teškoj ekonomskoj situaciji). Postojala je velika opasnost da će se, ukoliko se na situaciju ne odgovori pro-aktivno, na krilima straha, nepovjerenja i srdžbe običnih ljudi (poduprtih radikalnim nacionalističkim vođama) dovršiti proces etničke podjele i čišćenja. U zajednicama gdje je do povratka došlo vladala je tendencija odvajanja i izolacije stanovništva uz visok rizik nasilja. Situacija u istočnoj Slavoniji, neposredno nakon odlaska UNTAES-a (15.01.1998.) požurivala je nazočnost na terenu kako bi se spriječili međuetnički sukobi i masovan odlazak iz regije.

¹ Ibidem

opće prilike

Na upit zašto odlazi u Srbiju jedan je čovjek odgovorio: "Ceh plaća onaj koji u gostionici ostaje zadnji - nisam na to spreman."

Povratnica u Beli Manastir: "Ratni zločinci još uvijek slobodno šecu ulicama, a Vlada nije voljna da im sudi...."

Istovremeno s nedostatkom vladinog programa za poslijeratnu izgradnju mira na razini ljudskih potreba u zajednicama, postojao je i snažan negativan, pro-srpski imidž nevladinih organizacija, što je bitno otežavalo njihov rad i utjecaj. Naime, nevladine su udruge novost u regiji. Ljudi su prema njima još uvijek sumnjičavi jer ih povezuju sa stranim utjecajem, a i zbog toga što ih je prijašnja vlast (HDZ) tretirala poput unutrašnjeg neprijatelja. Istovremeno, činjenica je da su mnoge strane i internacionalne organizacije nakon reintegracije štatile Srbe jer su smatrali da ih hrvatska vlast neće štiti. To je kod Hrvata povratnika, koje vlada nije dovoljno podržavala (pravno i financijski) izazvalo osjećaj nepravde. Pro-srpski imidž i činjenica da Hrvati, za razliku od srpskog stanovništva koje je odlučilo ostati u Hrvatskoj, nisu imali neposredan egzistencijalni interes za pomirenje ilustrira koliko je mirovnim timovima bilo teško prevladavati te predrasude i dokazati da služe dobrobiti cijele zajednice.

provedba projekta

Kada su ratne rane još bile otvorene i svježe, pomogli ste da neke od njih zacijele. Kada su pripadnici različitih zajednica bili podijeljeni i nisu razgovarali međusobno, pomogli ste ponovno izgraditi veze među njima. Kada su žene dvojile mogu li održati ratom uništene zajednice, ohrabрили ste ih i pomogli im da učine što je potrebno kako bi opstale i izvele obitelji i prijatelje iz neposredne ratne izmaglice, te razmislile o mirnijim rješenjima.

Kevin Clements mirovnim timovima

regrutacija odabir i obuka

PROVEDBA PROJEKTA

Situacija u istočnoj Slavoniji, neposredno nakon odlaska UNTAES-a (15.01.1998.) požurivala je na nazočnost na terenu kako bi se spriječili međuetnički sukobi i masovan odlazak iz regije. Kako ovaj projekt još nije imao osiguranih sredstava, hitno je reagirao Program zaštite ljudskih prava Centra za mir, nenasilje i ljudska prava-Osijek (CZM) u suradnji s UNHCR-om. Osnovali smo 5 ureda s pravnom pomoći u mjestima s mješovitim stanovništvom (Tenja, Dalj, Beli Manastir, Okučani, Bilje). Osnivanje tih ureda bio je prvi korak prema lokalnim zajednicama. Uz pravnika, u svakoj od lokacija bio je i asistent za organiziranje različitih aktivnosti izgradnje mira. Oni su bili struktura u koju su se kasnije ugradili i mirovni timovi (u daljnjem tekstu: MT).

Provedba projekta počinje u ljeto 1998. s regrutacijom budućih mirovnih radnika za mirovne timove.

Aktivnosti projekta su sadržavale:

1. Regrutacija, odabir i obuka mirovnih radnika
2. Aktivnosti u zajednici
3. Umrežavanje
4. Subregionalna suradnja
5. Planiranje, evaluacija, nadgledanje
6. Vanjska procjena utjecaja i istraživanje
7. Konferencija *Pletivo mira*

Projekt je prijedlog dao okvir, a ne detaljan opis planiranih aktivnosti, kao niti načina nadgledanja, de-briefinga, evaluacije i istraživanja. U nekim je segmentima bio konkretniji - npr. pri definiranju pet tematskih radionica koje bi, s obzirom na situaciju, bilo važno ponuditi lokalnim vođama. Međutim, niti u tom slučaju nije se radilo o unaprijed oblikovanim radionicama, nego tek definiranim temama. Oslanjalo se, uglavnom, na resurse koje glavna koordinacijska agencija (L&PI) i glavna implementacijska agencija već posjeduju (poznavanje prilika, znanje i stručnjake). To je dalo veliki prostor za kreativnosti, povezivanje i suradnju na lokalnoj i međunarodnoj razini. Ujedno je, zapravo, postavilo veliku količinu nedovoljno definiranih i osviještenih zadataka pred relativno malen koordinacijski tim i mlad projektni tim (tek regrutirane i samo bazično educirane MT-ove).

Ovaj prikaz želi čitateljima približiti načine kako smo se sa svim tim nosili - sa situacijom i s oblikovanjem svog odgovora, unutar zadanih okvira i postojećih resursa, na izazove i mogućnosti koji nam je ovaj projekt pružio. Pri tome sigurno nećemo uspjeti niti spomenuti sve poticaje, doprinose i pomoć koju smo dobili od CZM, drugih projekata, drugih organizacija i pojedinaca koji su činili "male"- zapravo

provedba projekta

velike, jer su dolazile u pravo vrijeme i na pravi način, stvari da nas podrže. Možda ćete, čak nasuprot tome, više čuti o poteškoćama koje smo imali ili ih sami uzrokovali! Njih spominjemo kao pouku sebi i drugima, i kao prilog našem uvjerenju kako možemo preobraziti i njih i sebe.

I. REGRUTACIJA, ODABIR I OBUKA MIROVNIH RADNIKA

Odabir domaćih i međunarodnih članova mirovnih timova obavljen je tijekom ljeta 1998. Od 171 domaćeg kandidata i 11 međunarodnih, izabrani su 21 domaći i 6 međunarodnih kandidata.

Kako bi se promovirala međuetnička ideja projekta izgradnje mira u čitavoj regiji (od oko 200000 žitelja), ali i na nacionalnoj i internacionalnoj razini, poziv za natječaj oglašavan je u novinama, putem elektronske pošte i na lokalnim radio stanicama i tiskovnim konferencijama. Odabrani kandidati uglavnom nisu imali iskustva rada u mirovnim ili nevladinim udrugama, mnogima je to bio prvi posao, uglavnom nisu imali specifičnih znanja i vještina potrebnih za takav rad. Istovremeno, neki su po prvi put nakon početka rata kontaktirali s nekim s "druge" strane. Odabrano je ukupno 27 kandidata, 21 lokalnih i 6 međunarodnih, 17 žena i 10 muškaraca. Od toga je 14 bilo Hrvata, 5 Srba i 1 Ukrajinka, te 1 neopredijeljena osoba, starosti od 19 - 40 godina, prosječno 27. Školska sprema je kod lokalnih kandidata bila pretežito srednja (dvoje kandidata s akademskom izobrazbom, a ostali sa srednjom stručnom spremom ili nedovršenim fakultetima). Međunarodni sudionici su svi imali akademsko obrazovanje, a neki i dodatno obrazovanje iz mirovne edukacije.

Opći su kriteriji - stupanj naobrazbe, poznavanje engleskog jezika, specifična znanja i vještine -uravnoteživani sa specifičnim kriterijima važnima za ovaj projekt (da su iz regije, da su raznolike etničke pripadnosti i iskustva rata na obje strane u sukobu). Veliko ograničenje pri odabiru bila je i nesigurnost u nastavak projekta. Naime, odabir kandidata za mirovne timove otpočeli smo u situaciji kada smo imali tek djelomično osigurana sredstva za rad na terenu. Sve napomenuto bitno je utjecalo na odabir kandidata, tako da projekt, zapravo, neočekivano počinju nositi uglavnom mladi ljudi bez velikog iskustva rada, a voditelji projekta su bez specifičnog obrazovanja za rad s mladima.

Ujedno, to je prvi put od nastanka CZM da projekt počinju nositi zaposlenici, a ne članovi - volonteri. CZM se razvijao oko nekoliko ljudi koje je usred rata okupila zajednička ideja očuvanja nukleusa civilnog društva i vizije budućeg demokratskog društva temeljenog na kulturi nenasilja. Djelovanje kroz projekte počinju postupno - uvijek prvo prepoznavanjem potreba stanovništva i poticaja, te mogućnosti da na te potrebe odgovore. Pri tom je praksa bila okupljati i motivirati nove volontere za te aktivnosti - prijatelje, sugrađane za koje smo pretpostavljali da bi bili dovoljno otvoreni i smjeli, članove naših obitelji. Postupno smo tkali mrežu potpore koja je

regrutacija odabir i obuka

prema van postajala sve prepoznatljivija, veća i angažiranija mirovna organizacija. Materijalna potpora uvijek je dolazila naknadno. Primiti u radni odnos preko javnog natječaja 25 novih osoba koje nisu već bili članovi, a time i sugraditelji ideje i prakse Centra, bio je za organizaciju veliki izazov - gotovo šok koji nismo unaprijed dovoljno osvijestili.

Vidi prilog br. 1. «Vrijednosti, stavovi i kvalitete za odabir mirovnih radnika za rad u kriznim područjima i područjima sukoba»

TRENING MIROVNIH TIMOVA

Pripremni je trening od 10 tjedana za 29 budućih mirovnih radnika održan tijekom listopada i studenog 1998. u Iloku, najistočnijem gradu u Hrvatskoj. Trening je temeljen na programu Osnaživanje za mirovnu službu (ref.2) prilagođenom lokalnim prilikama. Uvedena je dodatna obuka iz traume i programa slušanja te praktičan rad (na terenu, u području medijske promocije i zagovaranja). Voditelj i vanjski evaluator (ref.3) su trening procijenili uspješnim. Postignuto je usuglašavanje sudionika koji su imali različito iskustvo rata pa i time različite stavove oko temeljnih principa. Izgradili smo zajedničku viziju, dobili temeljni uvid u projekt i vještine iz nekih temeljnih metoda rada u zajednici (program slušanja), iskušali rad na terenu, sastavili timove i izradili akcijske planove za prva tri mjeseca rada. Donijeli smo i preporuke za dodatne izmjene programa u budućnosti.

Tijekom obuke došlo je do emotivnog premora, sukoba unutar grupe, te krize. U jednom se trenutku (u petom tjednu) planirane aktivnosti nisu mogle nastaviti, nego se moralo usredotočiti na interni sukob i napraviti stanku. Uočili smo dva osnovna uzroka napetostima. Jedan je bio vezan uz nacionalnu pripadnost, iskustvo rata na različitim stranama u sukobu, pripadnost manjinskoj, odnosno većinskoj populaciji i, s tim u vezi, različitost stavova o zajedničkoj strategiji građenja mira. Čini se da ovi problemi nisu bili temeljito prorađeni, dio se kao nedovršen ponio i u fazu implementacije. Potreba za dijalogom unutar MT-ova oko različitog razumijevanja uzroka i tijeka rata postoje još i danas, iako timovi rade na zajedničkom zadatku već dvije godine.

Druga vrsta napetosti nastala je iz različitog odnosa prema obavezama (primjerice, kašnjenje) i uključenosti u proces, ponašanja prilikom korištenja slobodnog vremena (npr. ometanje kućnog reda) i s tim u vezi nepostojanja i nepracticiranja sankcija. Pokušaj da se problemi rješavaju participativnim oblikovanjem pravila i sankcija zapravo nije uspio. Razlog tome je ponajprije pomanjkanje unaprijed definiranih pravila i, vjerojatno, pomanjkanje umješnosti voditelja, ali je ukazivao i na razinu zrelosti sudionika. Još uvijek, dvije godine nakon početka, jedan je od uzroka unutarnjih problema.

Istovremeno, trening u Iloku, ili Jesen u Iloku (ref.4) - kako ga sami nazivamo - dio je zajedničkog iskustva pri kojem su mnogi doživjeli duboke osobne promjene. Primjerice, stav "Došao sam vidjeti može li se uopće još naći neki smisao" postao je

Trening u Iloku 1998.

provedba projekta

prekretnica u osobnom životu s posvećenošću na izgradnji mira. Formirani timovi koji će djelovati u pojedinim lokacijama pokazivali su snažno zajedništvo, svi su željeli da nitko ne odustane - zračili su solidarnošću i entuzijazmom. Projekt je prestao biti slovo na papiru - postao je "mi" - skupina, ljudi, gotovo zajednica koja je nakanila otisnuti se na jedinstveno putovanje. Postali smo Projekt.

POSTAVLJANJE MIROVNIH TIMOVA (MT) U LOKALNE ZAJEDNICE

Svi su sudionici završili trening. Jedan međunarodni volonter nije bio, prema vlastitoj procjeni, spreman ostati raditi kao član mirovnog tima; jedan je primljen kao asistent u koordinacijski tim. Ostali su kandidati raspoređeni u četiri mirovna tima na četiri lokacije: Tenja, Beli Manastir, Dalj i Okučani.

Nakon tri mjeseca rada timova koordinacijski tim provodi procjenu, te vrši naknadan odabir mirovnih radnika. Za nekoliko ih procjenjuje da nisu dovoljno spremni raditi kao plaćeni mirovni radnici. Uočeno je, također, da su timovi preveliki (prebrojni) te se vrši i novi raspored - otvaraju se još dva punkta - pri Licu mira u Slavonskom Brodu i pri Mirovnoj grupi mladih Vukovar. U slijedećem koraku ove lokacije bivaju pojačane novim mirovnim radnicima, te se ukupni broj timova povećava na šest.

Međunarodni volonteri postupno otpadaju s Projekta iz različitih razloga: prekid ugovora od strane Projekta radi nedovoljne posvećenosti i kapaciteta za mirovni rad; odlazak na bolje mjesto prema vlastitom odabiru; radi kulturalnog šoka. Istovremeno, MT-ovi bivaju pojačani s volonterima iz Austrijske mirovne službe koji dolaze na služenje civilne obveze. Za rad na terenu pripremaju se trodnevni treningom koji organizira AMS (Austrijska mirovna služba), te uvođenjem u projekt od strane CZM. Pri tome Projekt (koordinacijski tim) nije imao unutarnjih kapaciteta za dovoljno ulaganje u integraciju tih mladih ljudi u timski rad. Stoga je njihova uključenost u timski rad varirala od tima do tima. Neki su radili "svoje" projekte, a neki su se potpuno uključili u timski rad, neki su radi specifičnih vještina i znanja angažirani kao potpora svim timovima (npr. treninzi i savjetovanje timova u strateškom i akcijskom planiranju).

"VIRTUALNI" MIROVNI TIM - BERAK

Početak rada u Berku povezan je s pozivom OSCE-a da se u tom mjestu s vrlo snažnim međuetničkim napetostima i incidentima provede program slušanja i otpočinu programi izgradnje povjerenja. Iako u mjestima ne postoji mirovni tim, aktivnosti se provode kontinuirano na temelju ustaljenog rasporeda. Provođe ga članovi ostalih MT-a, koordinacijskog tima i trenera CZM u stalnoj suradnji s mješ-tankom koja postaje aktivistica. To nazivamo modelom "virtualnog tima". Godina dana takvog rada urodila je inicijativom mještana za formiranjem trajnog MT-a od lokalnih ljudi koji žele postati dio mreže MT-a.

regrutacija odabir i obuka

TRAJNA EDUKACIJA MIROVNIH TIMOVA

Evaluacija pripremnog treninga i istraživanje potreba kroz regularne de-briefinge i sistem nadgledanja rada mirovnih timova jasno su ukazali na neposrednu potrebu za dodatnim treningom mirovnih radnika i koordinacijskog osoblja.

Od travnja 1999. do listopada 2000. održane su radionice slijedećim redoslijedom: jednodnevni trening o prikupljanju sredstava i pisanju projekata;

- jednodnevni trening o oblikovanju radionica;
- trodnevni trening o facilitaciji i mirovnom posredništvu;
- jednodnevno upoznavanje sa situacijom u regiji i s projektom za nove međunarodne članove timova;
- jednodnevna radionica o izborima;
- jednodnevna radionica o strateškom planiranju.
- dvodnevni trening o strateškom planiranju i participatornoj evaluaciji;
- jednodnevna radionica o facilitiranom dijalogu;
- višemjesečne konzultacije od strane trenera radi usvajanja strateškog i akcijskog planiranja i samo-procjene za sve aktivnosti;
- petodnevni trening za trenere za sudioničko oblikovanje i planiranje organizacije (razvoj organizacije).

Pojedini članovi mirovnih timova bili su uključeni u treninge za specifične vještine ili područja, ovisno o individualnim usmjerenjima, interesima i potrebama:

- dvodnevni trening za trenere o programu slušanja;
- trodnevna radionica o odnosima među spolovima;
- dvije dvodnevne radionice o traumi povratka;
- napredni sedmodnevni trening za mirovne aktiviste;
- dva petodnevna treninga za mlade vođe;
- trodnevni trening za trenere programa Alternativa nasilju;
- program protiv mina;
- petodnevni trening o izgradnji mira;
- trodnevni trening o kampanji i posredništvu;
- trodnevni trening o procesu evaluacije;
- mladi u izgradnji civilnog društva;
- tri dvodnevne radionice za trenerice programa za žene.

Unatoč svim provedenim dodatnim treninzima, još uvijek mirovni radnici artikuliraju nesigurnost radi pomanjkanja vještina (naročito iz facilitiranja, vođenja radionica i organizacijskih vještina) što je istaknuto i pri izvanjskoj evaluaciji. Procjena koordinacijskog tima o tom pitanju je da se radi o kombinaciji više činitelja: nedostatak prethodnih znanja i iskustava u području mirotvorstva; snažan proces sazrijevanja i formiranja ili promjene stavova tijekom edukacijskih programa, što umanjuje mogućnost distanciranja i fokusiranja na vještine; i, što se čini najvažnijim, nedostatak mentorskog vodstva na individualnoj razini, te supervizije. Ujedno se otvara pitanje kvalitete provedene obuke, odnosno pitanje procjene spremnosti za rad u teškim okolnostima. O tome više u naučenim lekcijama i preporukama.

provedba projekta

OBUKA I POTPORA NOVIM ČLANOVIMA (NOVOM TIMU)

Važno je istaknuti iskustvo s uključivanjem novih članova u mirovne timove (u MT Vukovar i MT Slavonski Brod - ukupno 5 osoba). Dvije članice su prije toga imale iskustvo rada s izbjeglicama te trenerski tečaj iz programa Alternative nasilju, ujedno su polaznice programa za mlade vođe. Tri su bile bez prethodnog iskustva i specifične obuke.

Prije uključivanja u projekt prošle su trening za program slušanja (dvije radionice), a nakon toga trening o stratezijskom planiranju i oblikovanju tima (organizacije). Tim koji je dobio samo taj trening i usredotočio aktivnost na program slušanja i aktivnosti koje iz programa slušanja proizlaze, uz intenzivnu mentorsku potporu, pokazao je bezbolniji razvoj i pojedinaca i tima, te siguran nastup u zajednici. Tome je vjerojatno više razloga, ali slijedeća se dva čine vrlo važnim. U vrijeme početka njihovog rada unutar projekta je već postojala svijest o pozitivnom iskustvu ulaska u zajednicu preko programa slušanja i aktivnosti koje slijede. Stoga se od tima isključivo tražilo da se usredotoči na to, a ne na različite aktivnosti. I drugo, mentoriranje je bilo češće i redovnije.

PRILOG br. I:**Vrijednosti, stavovi i kvalitete za odabir mirovnih radnika za rad u kriznim područjima i područjima sukoba****«Kako ste odabirali ljude za rad u mirovnim timovima?»**

Svaka osoba ima kvaliteta koje su vrijedne i ako se prepoznaju, ako im se da prostora za razvoj i potpora, one izrastaju i postaju nositelji kreativnog procesa. Mi smo se našli u posebnoj situaciji jer smo se odlučili na izuzetan izazov društvene inovacije – sveobuhvatan i sustavan pristup poslijeratnoj izgradnji zajednice putem mirovnih timova. To zahtijeva i izuzetne ljude. Bilo je neophodno uložiti puno vremena i energije u procesu odabira.

Koristili smo obrazac za prijavu u kojem su kandidati i kandidatkinje imali mogućnost iskazati se o sebi, svojoj posvećenosti, motivacijama, iskustvu, edukaciji, treningu i vještinama, o vrijednostima, stavovima i osobnim kvalitetama. Ako postoje preporuke, kontaktiramo s osobama koje su ih dale. Nakon toga slijede pojedinačni intervjui i odabir onih koji će proći seminar. U idealnom slučaju-ako si to možete priuštiti-konačne odluke donose zajedno, nakon dužeg pripremnog tečaja, osobe koje rade na projektu i prijavljene osobe.

Kao dio procesa odabira prvo ste spomenuli posvećenost i motivaciju. Postoje li neke motivacije koje bi teško prihvatili?

Postoje ljudi koji pokušavaju pobjeći od svoje prošlosti. Možda traže priliku da se izliječe «radom za mir», ili traže prihvaćanje koje ne mogu naći u svojoj grupi. Ili bi, izlažući se opasnosti, možda željeli postati heroji. Ili imati dobru referencu u osobnoj profesionalnoj karijeri. U poslijeratnim ili kriznim okolnostima koje su uvijek povezane i uz gospodarsku krizu, česta je motivacija čisto egzistencijalna, zaposlenje.

aktivnosti u zajednici

Kakva se posvećenost i motivacija traži?

Potpuno sam svjesna da su profesionalno iskustvo i vještine jako važni. Pa ipak, vjerujem da je posvećenost najvažnija, često upravo motivacija određuje hoće li akcija biti uspjeh ili promašaj.

Korijen riječi posvećen je «svet» i govori sam za sebe. Označuje osobu koja je spremna za davanje, osobu koja uzima od sebe da bi dala drugom. Za mene posvećenost znači biti spreman podijeliti svoje vrijeme, energiju i materijalne izvore za svrhu koja je u vezi s ljudima.

(Iz intervjua Katarine Kruhonja u knjizi «Field Diplomacy»; razgovor je vodila Margareta Ingelstam iz Saveza crkava Švedske)

2. AKTIVNOSTI U ZAJEDNICI

Nekoliko je osnovnih aktivnosti koje su MT provodili u zajednicama:

- program slušanja
- aktivnosti obnove zajednice proizašle iz programa slušanja
- obrazovanje odraslih i psihosocijalni razvitak
- tečajevi izgradnje kapaciteta i zajednice
- izgradnja mira osnaživanjem žena, mladih i vjerskih zajednica
- izgradnja mira kroz medije i kulturu
- edukacija i motivacija stanovništva za izbore
- procjena utjecaja na lokalne zajednice

PROGRAM SLUŠANJA

Za ulazak u zajednicu i otpočinjanje aktivnosti mirovni su timovi koristili metodu koju nazivamo programom slušanja.¹

Program slušanja (u daljnjem tekstu PS) vid je interaktivnog istraživačkog pristupa izgradnji mira i zajednice ili oruđe organiziranja zajednice. Osnovni i najvažniji princip PS-a je aktivno nenasilje i pokušaj suočavanja s problemima i ljudima u duhu povjerenja i istine.

Osnovu metode PS-a čini razgovor koji provodi tim od dva mirovna radnika s jednom osobom iz zajednice koristeći pri tom vještine aktivnog slušanja. Intervjui su otvorenog tipa, sa semi-strukturiranim upitnicima. Pitanja su napravljena kako bi izgradila obostrano povjerenje; ohrabrila ljude da izraze svoje osjećaje i zabrinutosti, ljutnju i strahove; kako bi afirmirala zajednička vjerovanja i nade; potakla ljude da iskažu probleme iz njihovih zajednica i počnu gledati na te probleme s pozicije osobe koja je i dio rješenja. Ovakav razgovor koji se temelji na duhu povjerenja i istine zahtijeva i od slušača da rade na svojim predrasudama i otvorenog duha promišljaju o problemima i rješenjima prihvaćajući sve osobe bez osuđivanja.

¹ Ova metoda je prvi puta uvedena u Centru posredstvom «Seoskog glasa Juga za mir» koji ju je koristio s ciljem poboljšanja među-rasnih odnosa u SAD. Sredinom 1990. tih metoda je prilagođena hrvatskom kontekstu i korištena u projektu povratka u Pakrac i Bilje. Prijevod je dostupan u CZM.

provedba projekta

Vrlo važan element PS-a je analiza i pisanje iscrpnog izvještaja o tome što smo od zajednice čuli, te vraćanje informacije zajednici - prvi korak kako jedna grupacija čuje drugu. Dakako da izvještaji ne sadržavaju imena ili informacije koje bi bilo koga iz zajednice mogle kompromitirati. Nisu osobni i izraz su empatičnog slušanja (slušanja bez osude), te stoga mogu lakše biti primljeni od obje grupacije.

Nadalje, da bi PS bio djelotvoran, mora biti polazište za sveobuhvatne aktivnosti izgradnje zajednice koje su odraz potreba zajednice i u kojima sudjeluju članovi zajednice. Idealno bi bilo da su i nositelji aktivnosti. Na temelju rezultata slušanja, mirovni timovi pokreću konkretne programe u koje nastoje uključiti što više članova zajednice. Te aktivnosti su od mjesta do mjesta različite, iako se temelje na istim vrijednostima i istim principima tj. osnaživanju. Najkraće rečeno, **osnaživanje nije rad za zajednicu, već rad sa zajednicom.**

Prema procjeni samih mirovnih radnika koji su u lokalnim zajednicama proveli ukupno oko 1800 intervjua, program slušanja se pokazao vrlo učinkovitim u otvaranju komunikacije između mirovnih timova i lokalne zajednice, otvaranju prekinute komunikacije na razini lokalne zajednice, uklanjanju stereotipa i dezinformacija koje mogu dijeliti i otuđivati ljude, prepoznavanju problema koji brinu građane i pronalaženju točki na kojima se može graditi zajednička budućnost i konkretne aktivnosti. U mjestima s visokom razinom ratne traume (masakri, koncentracijski logori) je uključivanje mještana u aktivnosti koje slijede nakon programa slušanja skromnije, ali nije prisutno snažno protivljenje. U početku projekta ovu smo metodu primjenjivali unatoč visokoj razini straha i od reakcije zajednice i od slabog učinka. Međutim, naša samo-procjena i procjena vanjskih stručnjaka (ref.1, 6) i istraživača ukazuju na mnoge prednosti primjene upravo te metode u građenju mira na razini lokalnih zajednica. Naročito u malim ruralnim sredinama. U takvim je sredinama osobni kontakt vrlo važan kako bi se spriječile glasine, reducirale predrasude o mirovnom radu, izgradilo povjerenje i prepoznalo neformalne vođe zajednice.

PROGRAM SLUŠANJA I ULAZAK U ZAJEDNICU

Pri ulasku u zajednice koristio se program slušanja s istovjetnim ciljem i tipom pitanja. Ona su podijeljena u nekoliko tematskih cjelina: opći podaci; život prije rata; ratno iskustvo; komunikacija između i unutar grupacija; stavovi prema perspektivama pomirenja; problemi zajednice; potrebe; sugestije za rješenja prepoznatih problema, te osobna spremnost za uključivanje u razvoj zajednice i aktivnosti izgradnje mira.

Ukupno je provedeno **1027** osnovnih intervjua u 9 lokalnih zajednica (zajednice u kojima su smješteni MT-i i mjesta u kojima su po pozivu radili).

aktivnosti u zajednici

Analiza rezultata "projekta slušanja" sugerira slijedeće :

- Glavna razlika u stavovima ne proizlazi iz etničke pripadnosti, već iz statusa skupina koji se stvorio tijekom rata (osobe koje su ostale na području, osobe koje su prognane na teritorij pod kontrolom RH).
- Kad se muškarce i žene izravno pita o pomirenju, i jedni i drugi u većini slučajeva navode za to dva preduvjeta: (1) izravna državna akcija protiv ratnih zločinaca, te saznanje o sudbini nestalih osoba; i (2) akcije u sklopu socijalnog i gospodarskog razvoja zajednice.
- Unutar tih širokih kategorija "pomirenje" se u svakoj zajednici definira na specifičan način, ovisno o stvarnom stanju stvari, što pokazuju slijedeći primjeri:

Vukovar

- Podizanje optužnica protiv ratnih zločinaca
- Protok vremena
- Zajednički projekti koji će otvarati radna mjesta

Tenja

- Komunikacija između djece različitih nacionalnosti
- Organiziranje susreta s obje (etničke) grupe
- Inicijativu u pomirenju trebaju preuzeti ostalnici koji tijekom rata nisu izgubili nekoga od članova obitelji

Beli Manastir

- Podizanje optužnica protiv ratnih zločinaca
- Uključivanje ostalnika u aktivnosti u svezi s poboljšanjem stanja u zajednici
- Uspostavljanje lokalnog savjeta
- Poboljšanje gradske infrastrukture
- Potpora grupnim aktivnostima koje uključuju žene, djecu, mladež i starije osobe
- Iznalaženje mogućnosti za suradnju

Berač

- Kažnjavanje ratnih zločinaca i pronalaženje nestalih
- Aktivnosti psihosocijalne potpore traumatiziranim ostalnicima
- Socijalne aktivnosti za djecu i mladež
- Dodatno obrazovanje učitelja

Niz je različitih aktivnosti potaknut rezultatima inicijalnog programa slušanja (vidi odjeljak Aktivnosti proizašle iz programa slušanja)

TEMATSKI PROGRAMI SLUŠANJA

Oblikovani su i provedeni i tematski programi slušanja, sa specifičnim ciljevima i na specifičnoj populaciji. Ukupno smo proveli **312** intervjua u slijedećim zajednicama i sa slijedećim temama:

provedba projekta

1. Priprema multietničkog ljetnog kampa za djecu 1999. i 2000.

Intervjuirali smo ukupno oko 85 obitelji u Tenji i na području Baranje. Cilj je bio reduciranje predrasuda i otpora prema međuetničkom druženju djece, te priprema roditelja na međuetničke susrete. Nakon ljetovanja roditelji su imali nekoliko zajedničkih susreta. (vidi str. 47)

2. Osnaživanje učenika i roditelja srpske nacionalnosti za integriranje u hrvatski sistem obrazovanja.

Program slušanja i kontinuirani rad s 15 obitelji proveden je u Tenji u vrijeme predupisa u srednje škole. Iako je Tenja predgrađe Osijeka, tijekom razdoblja srpske kontrole stanovnici Tenje su bili potpuno izolirani. Neposredno nakon integracije u RH nisu bili spremni slati svoju djecu u srednju školu u Osijek, nego u znatno dalji Vukovar gdje ne bi bili u manjini. Za mlade Osijeka to je također bio prvi susret s mladima s "druge strane". Od 15 učenika, 9 je odlučilo i upisalo se u Osijek. Bio je to veliki pomak u razbijanju strahova, predrasuda i izolacije.

3. Prevencija daljnjih međuetničkih incidenata u Berku, listopad 1999.

Na poziv OSCE-a i uz potporu lokalnog ogranka Nacionalnog odbora za obnovu povjerenja i povratak proveden je program slušanja u Berku, mjestu s teškim traumatskim iskustvom (logor u kome je nestalo više od 30 Hrvata), u kojem je po povratku prognanika došlo do napetosti i incidenta s jednom ubijenom osobom. Nakon inicijalnog programa slušanja s 62 obitelji, te analize, otpočele su različite aktivnosti izgradnje povjerenja te otvaranja dijaloga oko istine i pravde. Formirao se "virtualni MT" koji je preuzeo rad u toj lokalnoj zajednici. Prema izjavama OSCE-a, rad u Berku rezultirao je smirivanjem i stabilizacijom stanja.

Vidi prilog br. 2: "Berak- mostovi koji se ponovno grade"

4. Prevencija daljih međuetničkih sukoba u Tenji, listopad 1999.

Incident s ubojstvom mještana srpske nacionalnosti izbio je neposredno nakon povratka Hrvata u ulicu u Tenji s pretežito srpskim stanovništvom. Iz te je ulice tijekom rata nestalo i još nije pronađeno 6 osoba. Nakon incidenta OSCE poziva tim da obavi program slušanja. Intervjuirane su 22 obitelji. Zajednica obuhvaćena programom je o rezultatima intervjuja bila obaviještena pismeno. Nakon toga je u različite programe MT-a uključeno nekoliko žena, djece i siromašnih obitelji iz te ulice.

5. Prevencija nasilja i akcija izgradnje povjerenja u Popovcu, veljača 2000.

Također na poziv OSCE-a, obavili smo program slušanja u Popovcu. OSCE je okarakterizirao Popovac kao mjesto s visokim rizikom za izbijanje međuetničkog sukoba. Intervjuirane su 53 obitelji. Program je poslužio za otvaranje komunikacije, te za pripremu dvaju zajedničkih akcija s ciljem obnove povjerenja - program za umirovljenike, te akcija uređenja sela. Do kraja 2000. nije zabilježen niti jedan teži incident, a aktivnosti izgradnje povjerenja i dalje se provode kroz mjesnu mirovnu inicijativu "Lipa".

aktivnosti u zajednici

6. Motiviranje žena za rad u ženskoj inicijativi, Okučani, travanj 2000.

Kroz program slušanja pokušali smo motivirati desetak žena za angažman u ženskoj inicijativi. Taj se pristup pokazao vrlo djelotvoran u otvaranju komunikacije, pronalaženju zajedničkih interesa i motiviranju za aktivno sudjelovanje.

7. Priprema povratka u Posavinu - program slušanja u Kolibama i Zborištu, lipanj - rujan 2000.

To je prvi program slušanja koji je u Republici Srpskoj proveo MT koji dolazi iz Hrvatske (MT Lica mira Slavonski Brod). Cilj mu je bio istražiti pozitivan primjer povratka bošnjačke zajednice u RS, ustanoviti stupanj komunikacije između povratničkoga bošnjačkog mjesta i susjednoga srpskog, te ispitati stavove u vezi potencijalnog povratka Hrvata. Nadalje, cilj je ovog programa bio pomoći ispitanim zajednicama u unaprjeđenju odnosa i kvalitete života. Proveli smo 36 intervjuja u Kolibama gornjim, te 21 u Zborištu. Nakon analize podataka i razmjene s mještanima kreirane su i provode se kratkoročne aktivnosti poboljšanja kvalitete života i vrši se priprema povratka i Hrvata u Kolibe donje i okolna mjesta. U suradnji s NVO-ima iz Republike Srpske planira se i dugoročan projekt povratka, oporavka i pomirenja za sva tri mjesta.

Vidi prilog br. 5: Korak u prekograničnu izgradnju mira

8. Okupljanje razvojačenih i aktivnih branitelja za rad na traumi, Okučani 2000.

S ciljem motiviranja razvojačenih i aktivnih branitelja na uključivanje u radionice za rad na traumi, obavljen je grupni intervju nakon čega se u rad uključilo 17 osoba. (vidi Trauma i samo-pomoć)

TEMATSKÉ ANKETE

U radu su korištene i tematske ankete radi mobilizacije mještana na različite aktivnosti ili za podizanje svijesti oko nekih tema važnih za razvoj demokracije i mira. Provedeno je ukupno 890 anketa.

- Istraživanje interesa za sportske aktivnosti, B. Manastir, 1999. - 127 anketa.
- Istraživanje upućenosti o izborima te interesa za izlazak na izbore i za promatranje izbora – 329 anketa.
- Istraživanje upućenosti o NVO - sceni u Vukovaru, stavova i interesa -326 anketa.
- Istraživanje interesa za različite aktivnosti po temama i ciljnoj populaciji u Belom Manastiru, Dalju, Tenji – ukupno 108

MJEŠTANI SLUŠAJU MJEŠTANE

U ranoj poslijeratnoj fazi, neposredno nakon povratka, nije bilo moguće mještane jedne grupacije direktno suočiti s drugom. Potreban je bio posrednik i tu su ulogu preuzeli članovi MT-ova.

provedba projekta

Godinu dana nakon početka provedbe projekta, nakon što su mirovni radnici stekli dovoljno znanja i sigurnosti i time postali sposobni prenijeti svoje znanje i iskustvo drugima, nastojali su uključivati članove lokalne zajednice u program slušanja. Tu smo fazu nazvali "mještani slušaju mještane". Smatramo to velikim korakom koji direktnije vodi cilju - da mještani čuju jedni druge. Istovremeno, to predstavlja mogućnost potpunog osamostaljivanja lokalnih inicijativa u građenju civilnog društva.

Za mještane koji su pokazali zanimanje za uključivanje u program slušanja i koji su po procjeni MT-a imali predispozicije za rad organiziran je trening za slušače i zapisničare. Trening je prošla ukupno 41 osoba, od kojih je 30-tak uključeno u provedbu programa slušanja. Oni su bili uključeni u sljedeće programe slušanja (ukupno 632 intervju):

1. Otvaranje komunikacije u etnički mješovitim kvartovima i istraživanje interesa za mirovna vijeća, Tenja, svibanj - lipanj 2000., ukupno 224 intervju.

Na ideju se došlo nakon provedenog Programa slušanja u ulici u kojoj se dogodilo ubojstvo. Pokazalo se da bi bilo nužno imati neko mjesto gdje bi se mogla otvoriti komunikacija i dijalog oko teških pitanja vezanih uz rat i poraće. Grupa educiranih mještanki - aktivistica obavila je tematski upitnik o tome što mještani misle o osnivanju mirovnih vijeća. Postoji vrlo velika potpora ideji, iako je intervjuirani mještani više vide kao mjesto mirnog rješavanja problema ili sukoba vezanih za susjedske odnose nego li za međunacionalne.

Inicijativa za osnivanje mirovnih vijeća je u tijeku.

2. Program slušanja Romske zajednice u Baranji, rujn-listopad 2000., ukupno 285 intervju

Romska zajednica u Baranji ima oko 2500 članova. Članovi romske zajednice su kontaktirali MT Beli Manastir i izrazili njihov problem marginaliziranosti i diskriminacije cijelog društva, naročito nakon rata. Naglasili su problem humanitarne situacije, loš tretman policije, probleme s komunalnim službama. MT je kroz gotovo godinu dana osnaživao Romsku zajednicu organiziranjem različitih aktivnosti (humanitarna pomoć, pravna pomoć, reportaža u nezavisnim novinama o humanitarnoj situaciji i diskriminaciji, pomoć u osnivanju i razvoju romske udruge i sudjelovanju u predizbornim aktivnostima).

Bilo je nekoliko aspekata ovih aktivnosti:

- kroz osnaživanje udruge Roma i njenog rada unutar romske zajednice u vezi njihovih prava.
- kroz kampanju potpore za uključivanje romske djece u školski sustav
- kroz obrazovanje za demokraciju i ženska prava
- kroz zajedničke aktivnosti

Oko 300 članova Romske zajednice bilo je u direktnom kontaktu s mirovnim timom. U različite aktivnosti uključeno je 11 volontera, 17 osoba prošlo je neke vidove edukativnih programa, 6 ih je osposobljeno za provođenje programa slušanja. Oni su, zajedno s mještanima ne-Romima, obavili program slušanja gotovo svih romskih obitelji u Baranji.

aktivnosti u zajednici

Vidi prilog br. 3: Počeli smo slušajući romsku zajednicu u Baranji

3. "Slušajmo naše stare", program slušanja starih osoba u Berku, proljeće 2000., 35 osoba.

Program su proveli članica MT Vukovar, mještanka i mještanim iz Berka. U ozračju isključivosti i nacionalnih naboja slušanje starih ljudi, običaja i mudrosti u selo se unosi sasvim novi duh.

4. "Slušajmo povratnike u Dalju", Dalj, 88 osoba

Ciljani program slušanja proveden je u Dalju nakon spoznaje da se vrlo malo povratnika uključuje u bilo kakve aktivnosti koje imaju međuetnički karakter. Pokazao se uspješnim, jer se nakon njega povratnici postupno uključuju u aktivnosti - ekumensku grupu žena, seminare iz informatike, klub mladih.

"Mještani slušaju mještane" ima izuzetne učinke u zajednicama. Mještani koji provode programe slušanja u svojim zajednicama vrlo brzo postaju prepoznatljivi u zajednici - postaju nositeljima poruke o suživotu i mjesta gdje se može otvoriti dijalog.

VANJSKA PROCJENA UČINAKA PROGRAMA SLUŠANJA NA PROCESSE IZGRADNJE MIRA

Nakon dvogodišnje primjene PS-a (ukupno je proveden 1971 intervju), procjenu primjene i učinaka ove metode učinili su i nezavisni istraživač i evaluatori.

Rezultati istraživanja ukazuju da PS, zajedno s drugim mirovnim aktivnostima, osnažuje one koji ga provode, kao i one koje se sluša i to tako da se reduciraju njihove predrasude i strahovi u odnosu na drugu naciju, da se komunikacija s drugom nacijom podiže na višu razinu i da se pojačava njihova motivacija za sudjelovanje u mirovnim aktivnostima.(ref.6)

Društvo za psihološku pomoć je putem fokusnih grupa ispitalo utjecaj svih mirovnih aktivnosti na zajednice u kojima su provodeni PS. Rezultati su pozitivni - misija mirovnih timova u zajednicama je prepoznatljiva, uglavnom su izgradili odnos povjerenja, te postali prepoznatljivo mjesto susreta. Međutim, uočena je velika psihička izloženost mirovnih radnika sekundarnom stresu, te je upozoreno na potrebu sustavnijeg nadgledanja i kontrole pregaranja.(ref.1)

Marina Škrabalo ukazuje na mogućnost korištenja PS-a kao prave akcijsko-istraživačke metode, za što bi bilo nužno poboljšati je upotrebom jasno definiranih uzoraka populacije i sustavnom analizom dobivenih podataka.(ref.1)

provedba projekta

AKTIVNOSTI PROIZAŠLE IZ PROGRAMA SLUŠANJA

Izrastajući iz programa slušanja, nakon što je obnovljen određen stupanj povjerenja u zajednici, započete su različite aktivnosti sa značajkama međuetničke suradnje:

Beli Manastir

- Radionice iz programa Alternative nasilju
- Radionice za mlade (31)
- Radionice za djecu (32)
- Trening za slušače u PS-a
- Tematski program slušanja Romske zajednice - "Mještani slušaju mještane"
- Video projekcije (43)
- Kazališne predstave, književna večer, izložba rock plakata, Halloween party, izložba povodom "Dana žena", likovna kolonija za djecu, sportske igre
- Seoske olimpijske igre
- Kreativne radionice (36), izložba radova s kreativnih radionica
- Prikupljanje i distribucija humanitarne pomoći
- Akcija uređenja Popovca
- Program za umirovljenike u Popovcu
- Javne tribine "Izbori", "Prigovor savjesti", javna tribina za mlade "Izbori"
- Dvije edukacije volontera za nadgledanje izbora
- Seminar o uzgoju povrća i soje

Berak

- Radionice mirovnog odgoja za osnovnoškolsku djecu
- Radionice za mlade
- Igraonice za predškolsku djecu
- Radionice - tematske i kreativne za žene
- Program slušanja "Slušajmo naše stare" i knjiga priča
- Etnički mješovita grupa građana koja je problem nestalih i nekažnjavanja ratnih zločina predstavila uredu Predsjednika Republike
- Uređenje mjesnog doma
- Inicijativa za osnivanjem MT-a u Berku

Dalj

- Potpora nadničarima u prosvjedima
- Podjela humanitarne pomoći
- Prezentacija kreditnih programa
- Uklanjanje grafita s govorom mržnje
- Projekcija "Put na daleki istok"
- Projekt Biblioteka
- Potpora kulturno umjetničkim društvima, hrvatskim, mađarskim i srpskim
- Tribina o ovisnosti i nasilju u obitelji
- Tribina o prigovoru savjesti s elementima radionice
- Ekumensko okupljanje koje prerasta u inicijativu
- Program slušanja u okolnim selima

aktivnosti u zajednici

- Program slušanja s populacijom povratnika uz pomoć povratnika aktivista
- Radionice za djecu
- Kazališne predstave
- Radionice s mladima, klub mladih
- Informatičke radionice
- Organiziranje koncerata u suradnji s INFO-klubom
- Pripreme za osnivanje Zbora mještana Dalja
- Transcendentalna meditacija (mještanke same dale prijedlog i same organizirale, MT samo dao prostor)

Okučani

- Ženske radionice
- Obnova planinarskog društva
- Rad s vjerskim zajednicama
- Rad s mladima
- Rad s djecom
- Rad s braniteljima,
- Pokrenuli rad kina u Okučanima.
- Obnova česme u parku, crtanje grafita s porukama mira, tribine, uz pomoć mještana volontera obnova najstarije zgrade u Okučanima.
- Različite akcije kao što su: podjela cvijeća u jesen, uređenje parka i okoliša, postavljanje eko koševa u mjestu, dia-projekcije "Čuvajmo prirodu" planinarskog društva "Kuna" Okučani, organiziranje prezentacije štedno-kreditne zadruge "Noa" radi kreditiranja malog poduzetništva
- Tečaj kompjutera je organiziran i za štitičnike zajednice "Susret" s Ivanovca,
- Tijekom '99. godine pružena je pomoć i potpora stanovnicima povratničkog kampa "Topolik" iz Lipika redovnim posjetima i radionicama sa ženama, te pružanjem pravnih usluga i savjeta.

Slavonski Brod

- Igraonice za djecu
- Radionice - tematske i kreativne za žene
- Tečajevi informatike, krojenja i frizerski
- Rad s mladima

Aktivnosti u Tenju

- Akcija čišćenja Tenje
- Akcija Cvijećem do ljepšeg života
- Bojanje dječjeg igrališta
- Prezentacija rada Mirovnog tima u školi
- Dječje novine «Kiss», Podrška projektu «Građanin» u školi
- Prikupljanje igračaka za dječji vrtić "Vrapčić"
- Rad s djecom podijeljenom po etničkoj pripadnosti
- Radionice i ljetovanje djece u Živogošću '99. i '00.
- Radionice Crvenog križa za Osnovnu školu (3., 4., 7., 8. razrede)
- Predstava za djecu – borba protiv ovisnosti

provedba projekta

- Radionice za mlade
- Ženske radionice
- Obnova šahovskog kluba
- Pomoć socijalno ugroženim obiteljima
- Kazališna predstava "Ljubav ah ljubav" i projekcija "Put na daleki istok"
- Okrugli stol "Kako pomoći socijalno ugroženim obiteljima"
- Koordinacijski odbor građana
- Skupina građana koja djeluje humanitarno
- Ekumenska molitva, Sastanak grupe vjernika, Vjerska edukacija «Snaga vjere»
- Trening za aktivne slušaće
- Tematski Program slušanja o mirovnim vijećima - "Mještani slušaju mještane"
- Tribina o socijalnim pravima
- Tribina o prigovoru savjesti
- Tribina «Razvijanje komunikacijskih vještina»
- Provođenje aktivnosti tijekom Dana kulture mira
- Festival zmajeva
- Informatički tečajevi i radionice engleskog jezika
- Edukacija o uzgoju povrća u plastenicima i o uzgoju soje
- Aerobik i škola plesa

Detaljnije o navedenim aktivnostima pod specifičnim odjeljcima.

POTPORA PROCESU POVRATKA

Sve aktivnosti ovog projekta su usmjerene na dugoročno pomaganje procesa povratka. Kao dio programa slušanja, u suradnji s lokalnim vlastima, asistirali smo u pripremanju društvene sredine za prihvaćanje povratnika. Slijedeći potrebe i interese povratnika, bili smo uključeni u proces integracije povratnika u lokalnu zajednicu. Također smo pružali pomoć u praktičnim stvarima, dajući, primjerice, informacije o radu pravnog savjetovališta u urecima za ljudska i građanska prava, mirovna posredovanja u susjedstvu, ostvarivanje prava na socijalnu skrb, smještanje u starački dom. Mirovni tim Slavonski Brod je kao osnovni cilj svojih aktivnosti imao unaprjeđenje kvalitete života i građenje pokidanih veza između tri susjedna sela (srpsko, te muslimansko i hrvatsko povratničko).

Vidi prilog br. 5: Korak u prekograničnoj izgradnji mira

OBRAZOVANJE ODRASLIH I PSIHO-SOCIJALNI RAZVITAK

Obrazovanje i psiho-socijalni razvitak su važni instrumenti osnaživanja i stoga su bili planirani kao jedan od ključnih elemenata sveobuhvatnog programa izgradnje mira.

Radionice su namijenjene članovima lokalnih zajednica, posebno uglednim i utjecajnim mještankama i mještanima. U tematskim radionicama je sudjelovalo po nekoliko osoba iz svake zajednice u kojoj je prisutan mirovni tim.

Radionice su vođene s vanjskim voditeljima (iz Mirovnih studija – Zagreb, Ženskih

aktivnosti u zajednici

studija Zagreb, CCRC-USA, Yale University USA, Creating Change Together, England).

TEMATSKJE RADIONICE

Za rano poslijeratno razdoblje dizajnirano je pet tematskih radionica za specifične potrebe područja. Teme radionica su izabrane kako bi se izdiglo iz uloge žrtve i apatije na razinu pozitivnog psiho-socijalnog razvoja koje vodi k aktivnom sudjelovanju u različitim načinima izgradnje mira i demokratizacije.

Održane su sljedeće radionice:

Upravljanje sukobom – dječji kreativni odgovor na sukob

Civilno društvo i demokracija

Isključenje i zagrljaj – radionica o pomirenju

Trauma i samo-pomoć

Istražna konferencija – participatorno dizajniranje i upravljanje organizacijom

Tematska radionica - rad s nastavnicima:

Upravljanje sukobom – dječji kreativni odgovor na sukob

Rad s nastavnicima smo smatrali važnim jer se njihovo znanje prenosi na široki krug korisnika (djecu i roditelje) i jer imaju ulogu neformalnih vođa u svojim zajednicama. Proveden je trodnevni bazični i dva trodnevna i tri jednodnevna napredna tečaja za 25 sudionika iz sedam mjesta. Teme su bile: afirmacija, komunikacija, suradnja, kreativni odgovor na sukob, rad sa snažnim osjećajima, rad s roditeljima, Swot analiza, predrasude i identiteti.

Većina sudionika je izjavila kako su na treninzima osvijestili vrijednosti koje su u temeljima alternativnog pristupa sukobu, kako su naučili mnogo o sebi samima, te su vidjeli smisao takvog pristupa s kojim žele eksperimentirati.

Za interne potrebe preveden je priručnik i obogaćen prikazom osnovnog i naprednog treninga provedenog na toj skupini.

Važno je naglasiti da je većina nastavnika koji su se uključili u obuku iz okoline Okučana. Organizaciju prvog treninga vodio je MT Okučani. Uspjeh je bio višestruk. Prije svega, uspjeli smo postići suradnju preko škola, što je bio veliki iskorak u odnosu na vrlo rigidan stav prema radu NVO-a, posebice CZM. Drugo, to je za nastavnike iz tog područja bio prvi susret s mirovnim odgojem i mirovnom organizacijom. Nadalje, neki od sudionika se uključuju u mirovne aktivnosti - organiziranje Dana kulture mira.

U sklopu procjene učinaka obuke na ovu skupinu nastavnika vanjski su istraživači obavili intervjue s fokusnom grupom nakon završenog ciklusa obuke (godinu dana nakon baz-

provedba projekta

ičnog treninga). Analiza intervjua potvrđuje da nastavnici primjenjuju nove vještine i tehnike u svojim razredima i da su u tome dosta uspješni (djeca u školi bolje komuniciraju, sada sami rješavaju sukobe, obično neko dijete preuzme ulogu posrednika, rijetko dolaze k meni). Nadalje, izgleda da su oni i dosta inicijativna skupina, pa je očito da je izbor nastavnika uključenih u Projekt bio dobar. U fokusnoj se grupi govorilo i o svakodnevnim suočavanju s među-etničkim napetostima, s posljedicama traume na djeci, osoblju, roditeljima kao i vlastitim te s otporom osoblja za uvođenjem bilo kakvih novina u rad. Intervjuirani nastavnici imaju potreba za daljom obukom i potporom kako bi se smjelije upuštali u navedene poteškoće. (ref.1)

Tematska radionica:**Civilno društvo i demokracija**

Situacija u Hrvatskoj, kao i u cijelom području bivše Jugoslavije, obilježena je tranzicijom iz ratnog u mirnodopsko i iz totalitarnog u demokratsko društvo. Tijekom ovih deset godina postignuta je tranzicija iz jednopartijskog u višestranački sistem. Tranzicija u ekonomiju slobodnog tržišta ide veoma sporo, a isto tako i razvoj civilnog društva. To je osobito uočljivo u ruralnim područjima.

Zbog trenutne predizborne situacije u Hrvatskoj (krajem 1999.), radionica je dizajnirana s dva glavna fokusa: a) građanska prava i odgovornost u parlamentarnoj demokraciji; b) uloga civilnog društva u tranziciji i participativnoj demokraciji.

Uvodna radionica - Studeni 1999. - jedan dan - Osijek - 23 sudionika;

Napredna radionica - Studeni 1999. – tri dana - Donji Miholjac - 17 sudionika.

Lokalni treneri su vodili radionicu, a za tu je prigodu napravljena brošura "Civilno društvo i tranzicija".

Radionica je bila vrlo poticajna i motivirala je neke od sudionika da se odmah uključe u neke od predizbornih aktivnosti kao što su bile: sudjelovanje u distribuciji edukacijskog materijala o izborima u lokalnoj zajednici; sudjelovanje u promatranju izbora; organiziranje predizborne kampanje za mlade UNO'99. i Glas'99. Inicijativa mladih Belišća i Valpova okupljena na radionici povodom nestranačke kampanje GLAS'99., poslije je prerasla u udruhu, Centar za razvoj.

Edukacija o načelima civilnog društva, demokraciji, političkom pluralizmu i procesu tranzicije pokazala se vrlo korisnim dijelom u edukaciji lokalnih inicijativa. Bilo bi važno u slijedećem razdoblju ovom tipu edukacije stanovništva dati značajno mjesto, uz uvođenje edukacije o i za lokalnu samoupravu.

Tematska radionica:**Isključenje i zagrljaj – o kršćanskoj duhovnosti pomirenja**

Rad s vjernicima i suradnja s crkvama je izuzetno važna za građenje mira i zajednice iz dva osnovna razloga: vjerski je identitet vrlo snažan i povezan s nacionalnim,

aktivnosti u zajednici

a vjerski vođe imaju poziciju neformalnih vođa u zajednici (naročito katoličkoj (hrvatskoj povratničkoj) i pravoslavnoj (srpskoj)).

Tematska radionica o teologiji pomirenja "Isključenje i zagrljaj" rađena je prema istoimenoj knjizi Miroslava Volfa koji je i vodio petodnevnu radionicu. Knjiga je temeljena na teološkim razmatranjima potaknutim upravo ratom u Hrvatskoj i BiH, jer je autor porijeklom iz Hrvatske. Izrastajući iz našeg konteksta, knjiga je za nas vrlo autentična.

Sudjelovalo je oko 30 sudionika od kojih je 15 pročitalo knjigu i bilo aktivno uključeno u promišljanje i dijalog oko identiteta, drugosti i pomirenja. Sudionici su bili vjernici i svećenici iz lokacija gdje rade MT-i, ali i drugih dijelova Hrvatske i Bosne. Važno postignuće radionice je otvaranje dijaloga o pomirenju između pripadnika različitih crkava i pripadnika mirovnog pokreta u Hrvatskoj.

Tijekom radionice oformljena je skupina zainteresiranih da rade na izdavanju skraćenog, i za šire čitateljstvo primjerenijeg izdanja. Zaživjela je i ideja o prikupljanju životnih priča koje bi ilustrirale pomirenje na djelu. Postoji, također, inicijativa za dizajniranje radionice temeljene na tom teološkom opisu pomirenja.

Na žalost, na radionicu se odazvalo puno više sudionika iz Osijeka, Zagreba, Rijeke i Sarajeva nego li iz lokalnih zajednica u kojima MT-ovi rade. To je odraz zatvorenosti vjerskih zajednica, naročito u ranom razdoblju nakon povratka. Više smo uspjeha imali s okupljanjem vjernika - laika nego vjerskih vođa.

Vidi prilog br. 7 - Prikaz knjige Isključenje i zagrljaj**Tematska radionica:****Trauma i samo-pomoć**

Unatoč uznapredovalom mirovnom procesu, stvarnost poslijeratnog sukoba puna je sjećanja na nasilje. Nastale povrede ljudi - individualne i kolektivne - destruktivan su činitelj. Prisutna su kontinuirana i produbljena iskustva post-traumatskog stresa i međugrupne mržnje povezane s osjećajima krivice, sumnje, otuđenja.

Nedovoljan je broj dostupnih profesionalaca u polju rada na posljedicama ratnog stresa, niti su ekonomske mogućnosti dovoljne za profesionalni tretman pojedinaca. Stoga je neophodno da osobe uče metode samo-pomoći i međusobne pomoći.

Održane su tri pripreme radionice i četiri dvo- i -pol- dnevne radionice za 17 razvojačenih i aktivnih vojnika iz Okučana. Udruga razvojačenih branitelja u Okučanima snažno utječe na cjelokupnu zajednicu. Zatvoreni u svoje iskustvo, većina umirovljenih ili nezaposlenih suočavaju se s teškoćama i u privatnom životu i u zajednici, ali su istovremeno i veliki potencijal za pozitivne društvene promjene.

Detalj s radionice za branitelje

provedba projekta

Radionice su imale slijedeće ciljeve:

Inicijacija jedne grupe razvojačenih i aktivnih vojnika u skupinu za trajnu potporu. Osnaživanje (i detektiranje) pojedinaca koji bi uz dodatnu obuku mogli preuzeti ulogu voditelja skupina za samopotporu. Izlazak iz kruga viktimizacije do kreativnog aktivnog člana zajednice.

Svi sudionici govore o velikim promjenama koje su doživjeli kroz radionice. Te su promjene vidljive i o njima govore sa svojim obiteljima, prijateljima, na radnom mjestu - čak na radiju. Skupina je zaživjela, njihovi su se međusobni odnosi pretvorili u prisnija prijateljstva. Dvojica sudionika uključili su se i u seminar "Održivost zajednice" te proširili svoja znanja i spremni su dalje raditi na sebi i pomagati drugima. Traže rad i s njihovim obiteljima.

Vidi prilog br. 6. Seminar o traumi i samopomoći

Tematska radionica:**Istražna konferencija – participatorno dizajniranje i upravljanje**

Formiranje i razvoj građanskih inicijativa važan je elemenat izgradnje civilnog društva. Stoga smo kao važno polje obrazovanja odabrali razvoj i upravljanje nevladinom organizacijom. Proveli smo program participatornog dizajniranja i upravljanja organizacijom za pet organizacije koje MT-i na terenu podržavaju: Mirovna grupa Mladih Dunav-Vukovar, Centar za razvoj - Belišće, Udruga Roma Baranje, mirovna organizacija Lice mira - Slavonski Brod te Građansko udruženje Mir za sve - Uskoplje/Gornji Vakuf.

Iz svake je organizacije sudjelovalo 3-10 članova, ukupno njih 40. Radionicu je vodio Martin Large iz Velike Britanije uz facilitatore, članove MT-a - za svaku organizaciju po dva facilitatora. Tijekom tri dana svaka se od uključenih organizacija usuglasila oko poželjne budućnosti za svoju organizaciju, oko zajedničke vizije i misije, strategijskog plana te načina upravljanja. Dakako, cijeli je proces vođen participatorno i time omogućio sudionicima da iskuse sinergizam.

Nekoliko je važnih neposrednih rezultata radionice:

- dogovoren je i održan trening za trenere ovog programa za 21 osobu, te postavljeni temelji mreže trenera u ovoj regiji;
- mirovna organizacija Lice mira postala je partner na ovom projektu - formiran je MT u Slavonskom Brodu koji već pola godine radi program slušanja i obnovu zajednica u Republici Srpskoj - prekogranična suradnja;
- Centar za razvoj je na osnovu kreiranog plana dobio prvu značajnu financijsku potporu za svoje programe;
- ostvarena je suradnja između Mirovne grupe Mladih - Vukovar, Centra za razvoj i Udruge Roma - snimljen je video-film o životu Roma u Baranji.

Također, prevedeni su materijali, priručnik za interne potrebe koji bi, uz dozvolu autora mogao biti i objavljen. Ovakav tip obuke bit će važno provoditi i u buduću - pokazao se kao model primjenjiv za naše prilike.

aktivnosti u zajednici

Tematska radionica: trening za Program slušanja

Prva faza projekta nije predviđala uključivanje mještana u provođenje Programa slušanja. Međutim, kako su pojedini MT-ovi (MT Tenja i MT Beli Manastir) počeli okupljati oko sebe mještane zainteresirane da se priključe radu tima, procijenili smo da bi se korak "Mještani slušaju mještane", tj. direktna komunikacija samih mještana mogla pokušati ostvariti.

Koordinatorica Programa slušanja i članovi MT prenijeli su svoje znanje na mještane, aktiviste. Održali su 2 trodnevne i nekoliko jednodnevnih treninga za slušače i zapisničare. Obučili smo 41 osobu iz Belog Manastira, Osijeka, Slavenskog Broda, Okučana, Tenje, Dalja, Berka i Vukovara.

Kao rezultat obuke nastao je novi MT iz Slavenskog Broda, pri organizaciji Lice mira, koji se priključio projektu i postao dio mreže MT. Radi u Bosanskoj Posavini. Nadalje, tim aktivista iz Tenje proveo je veliki tematski Program slušanja o mirovnim vijećima. Tim aktivista pri MT Beli Manastir proveo je Program slušanja romske zajednice, a aktivistica iz Dalja sudjelovala je u provođenju programa s povratnicima.

Nakon usmene razmjene iskustava uslijedio je, također, poziv za održavanje radionice o Programu slušanja za aktiviste Pax Christi organizacije iz Banja Luke, održan u rujnu 2000. za 18 sudionika. U prosincu 2000. metoda je prikazana članovima organizacije "Zdravo da ste" iz Republike Srpske.

Procjenjujući učinke obrazovnih programa na sudionike i na zajednicu istraživači ističu da je Projektu uspješno u ruralne regije uvesti neformalne obrazovne metode utemeljene na nenasilju, ljudskim pravima, individualnoj i kolektivnoj akciji. Ujedno upozoravaju na nedostatak obrazovnih paketa koji bi omogućili šire djelovanje u regiji i izvan nje. To je, zasigurno, dio posla koji će Projekt obaviti u slijedećoj fazi i jedan je od elemenata održivosti koji se nužno treba iskoristiti. (ref.1)

TEČAJEVI IZGRADNJE KAPACITETA I ZAJEDNICE

Oslanjajući se na mnoga iskustva diljem svijeta, pretpostavili smo da u situacijama koje su prenapete za direktnu raspravu o pitanjima sukoba ljudi ipak mogu biti spremni susresti se kako bi dijelili neosobno, neutralno obrazovno iskustvo koje im je u interesu. Stoga smo planom zacrtali provesti, gdje god bude moguće, tečajeve iz popularnih područja (upotreba računala, strani jezik, kreativne radionice, i bio-farming).

Ove smo tečajeve pokretali nakon što su MT-ovi dobro integrirani u zajednici, njihova je misija prepoznatljiva i postali su siguran prostor mogućeg susreta preko granica etničke podijeljenosti. Takva se strategija pokazala dobrom, držimo da smo time postigli željeni učinak - okupljanje etnički miješanih skupina, dobru komu-

provedba projekta

nikaciju i skupnu dinamiku. Isti smo pristup, okupljanje preko tečajeva, uspješno koristili i za procese izgradnje povjerenja između mještana susjednih sela (različitog etničkog sastava stanovništva).

Nasuprot tome, ima situacija u kojima smo organiziranje takvih tečajeva koristili kao aktivnost izgradnje povjerenja između MT-ova i mještana jedne etničke skupine. To smo činili u situacijama izrazite podijeljenosti i međuetničke napetosti u vrlo malim zajednicama u kojima MT još nije bio dobro integriran u zajednicu. Ili je, primjerice, tečaj u mjestima s isključivo srpskim stanovništvom u vrlo ranom razdoblju integracije imao za cilj pružiti potporu srpskom stanovništvu i time pomoći da se reducira razina predrasuda i strahova. I tu smo imali vrlo dobro iskustvo.

Aktivnosti:

- Petomjesečni tečajevi informatike, 1998./1999., u Šodolovcima, Silašu i Palači za 86 sudionika u tri skupine. Polaznici su bili uglavnom mještani iz čisto srpskih sela, a tečaj je organiziran u cilju integracije stanovništva u RH putem redukcije strahova i predrasuda. Treneri i organizatori tečajeva dolazili su s "druge strane" i uglavnom bili Hrvati.
- Dvomjesečni tečajevi informatike organizirani tijekom 2000. sa skupinama polaznika različitog nacionalnog i vjerskog sastava s ukupno 345 polaznika (u Tenji 200, u Dalju 48, u Belom Manastiru 40, u Okučanima 45, iz Koliba i Zborišta 12 polaznika). U svim je lokacijama osim klasičnog tečaja informatike program bio obogaćen elementima komunikacije i razmjene u skupini. U Tenji su mladi i djeca paralelno s tečajem informatike prolazili i radionice nenasilne komunikacije (30), pedagoške i kreativne radionice (11).
- Tromjesečni tečaj engleskog jezika u Tenji za 50 sudionika (100 radionica). Tečaj je bio organiziran po radioničkom tipu rada, uz elemente nenasilne komunikacije i građenja skupine. U Dalju je organiziran tečaj njemačkog jezika uz elemente nenasilne komunikacije i osnaživanja za cijeli razred u osnovnoj školi (16 radionica, 38 sudionika).
- U podjelu platenika i obuku iz uzgoja povrća u platenicima te uzgoju soje i proizvodnje sojinih prerađevina uključeno je 44 obitelji (Okučani 9, Tenja 10, Beli Manastir 15). Seminar je organiziran u privatnim kućama (iz praktičnih razloga). To se, međutim, pokazalo kao jedan korak dalje u izgradnji povjerenja i zajednice, povratak druženju.
- U suradnji sa "Zdravo da ste" iz Bosanskog Broda organiziran je tečaj iz šivanja (11) i frizerski tečaj (10). Polaznici su bili mještani/mještanke Koliba (muslimansko selo) i Zborišta (srpsko selo). Polaznici su, također, osim bazičnog tečaja imali organizirano vrijeme za upoznavanje i razmjenu. MT Slavonski Brod koji radi u tim mjestima pokušat će dalje podržavati njihove međusobne kontakte i eventualnu suradnju.

aktivnosti u zajednici

U svim navedenim tečajevima sudjelovalo je ukupno **584 polaznica/polaznika**. Neposredna je evaluacija učinaka ovakvih aktivnosti na umanjivanje predrasuda i strahova, te otvaranje komunikacije, vrlo pozitivna. Pri tom se podrazumijeva da su takve aktivnosti i planirane, a i provedene tako da budu instrument obnove komunikacije i povjerenja. Sudionici fokusnih skupina su također naglašavali vrijednost takvih aktivnosti, štoviše, potrebu za više mogućnosti susreta oko "konkretnih" stvari.

OSNAŽIVANJE ŽENA ZA IZGRADNJU MIRA I ZAJEDNICE

U ratom zahvaćenom području istočne Hrvatske, žene su iskusile i nastavljaju iskušavati visoke razine nasilja i društvenih pritisaka. Unatoč tradicionalnom odgoju, ratnom iskustvu i izrazitoj militarizaciji društva (činitelji koji povrjeđuju sigurnost i prava žene), žene su preuzele inicijativu prema mirnodopskom životu i oporavku obitelji i šire zajednice, postale su mostovi preko granica razdvajanja između strana u sukobu. Žene čine većinu NVO-a, mirovnih, humanitarnih i organizacija za zaštitu ljudskih prava. To se posebno odnosi na veće urbane, ali ne i ruralne sredine. U želji da na sličan način okupimo i za izgradnju zajednica i mira osnažimo mještanke iz mjesta u kojim mirovni timovi rade, provodili smo nekoliko različitih programa za žene:

- program "Osnaživanje žena za izgradnju mira i zajednice" -
- serija od 6 radionica za neformalne vođe;
- izlječenje promjenom stavova;
- ženske skupine potpore;
- trening za voditeljice.

Ukupno je oko 200 žena bilo uključeno u različite programe osnaživanja i potpore.

OBRAZOVNI PROGRAM "OSNAŽIVANJE ŽENA ZA IZGRADNJU MIRA I ZAJEDNICE"

Program, serija od 6 jedno- i- pol -dnevnih radionica, oblikovan je u suradnji CZM, Centra za mirovne i Centra za ženske studije.

Cilj radionica je bio osnažiti žene kako bi inicirale aktivnosti protiv nasilja i za izgradnju mira u različitim oblicima i djelovale kao posrednice promjena i preobrazbi u svojim mikro-društvima.

Teme radionica su bile slijedeće:

1. Različitost identiteta
2. Identitet spolova -rodova
3. Žena i radna politika
4. Žena u politici
5. Izvori inspiracije i snage
6. Nenasilno djelovanje u svijetlu moje duhovnosti.

provedba projekta

Sudionice, ukupno 20 - 25 mještanki iz lokacija gdje rade MT-ovi, su u program uključene nakon provedene motivacijske ankete i pristanka na sudjelovanje u cijeloj seriji. Zapravo, odaziv nije bio takav da se mogao raditi odabir. Upravo, obrnuto - veliki su napori morali biti uloženi da se pronađu žene i motiviraju. Većina žena je do kraja programa pokazivala interes redovno dolazeći i aktivno sudjelujući. Evaluacija ukazuje na osobnu dobit sudionica u osvještavanju povezanosti identiteta (nacionalnih i rod-nih) s pozicijom i odnosima u društvu. Također se razumjela potreba i osvijestila mogućnost izgradnje zajednice baš kroz rad na uvažavanju identiteta. Savladane su i neke vještine - prvenstveno komunikacije i govora u javnosti. Promišljalo se o izvorima snage i nadahnuća, te nenasilju kao aktivnom pristupu građenja odnosa i zajednice.

Evaluirajući program, jedna je sudionica rekla: "Sve su radionice bile vrlo dobre, ali onu o osobnom identitetu neću nikada zaboraviti, ona je promijenila moj život". Ili, druga koja u svjetlu novih saznanja i spoznaja o samoj sebi, opisuje sebe u svom dotadašnjem životu "kao slamčicu koju voda nosi". "Sada sam puno svjesnija tko sam, što želim ili, pak, što bih željela, ali nemam snage da to ostvarim - no, barem sam toga svjesna, ne zavaravam samu sebe."

Brojne sudionice su se osjećale potaknute i osnažene da nakon završetka obuke započnu neke aktivnosti ili se priključile postojećim aktivnostima u zajednici: programima slušanja "Mještani slušaju mještane" rad u ekumenskim ili ženskim skupinama; žene iz Tenja rade na registraciji udruge; rad s djecom u svojoj zajednici.

Pet je članica MT-ova također polazilo ovu obuku da bi se osposobile za rad sa ženama u svojoj zajednici. Ideja je bila da će one nastaviti potporu polaznicama nakon završetka obuke i zajedno s njima pokrenuti ili nastaviti neke aktivnosti u mjestu. Željeli bismo da su MT-ovi bili više usredotočeni i ustrajni u toj naknadnoj potpori polaznicama ovog programa, jer je za očekivati da bi to imalo puno bolje učinke u ostvarenju dugoročnog cilja, tj. samoodrživosti procesa. Prepoznali smo dvije osnovne prepreke tomu - prezauzetost MT-ova i/ili još uvijek nedovoljan kapacitet MT-ova za rad na ženskim programima za vođe. Trebat će prvo poraditi na izdavanju praktikuma i na dodatnoj obuci za trenerice.

Važno je postignuće oblikovanje programa koji je prihvatljiv i učinkovit za žene iz ruralnog područja i testiran u praksi. I dalje ćemo ga razvijati i primjenjivati.

PROGRAM "IZLJEČENJE PROMJENOM STAVOVA"

U suradnji s projektom CZM - "Žene ženama" tijekom 1999. i 2000. organizirali smo 12 jednodnevnih radionica iz ciklusa "Izlječenje promjenom stavova". Održavale su se jedanput mjesečno u različitim lokacijama za 3 stalne ženske grupe. (3 u Vukovaru, 6 u Osijeku i 3 u Okučanima).

Održana je i radionica **Svladavanje nasilja - rad na muškim stereotipima** za 35 sudionika (ženskih i muških).

aktivnosti u zajednici

ŽENSKE SKUPINE ZA SAMOPOTPORU

Gotovo u svakoj zajednici, bar u jednom određenom razdoblju tijekom protekle dvije godine, okupljene su manje skupine žena. Sastaju se uglavnom jednom do dva puta u mjesecu. Namjera takvih okupljanja je usmjerena na građenje osobnog i skupnog povjerenja tako da se žene osjećaju sposobnije: a) pomoći same sebi ostvariti svoje ciljeve; b) zaštititi se od iskustva nasilja; c) steći vještine asertivnosti; d) usavršiti vještine komunikacije; i e) upustiti se u iskustva koja pospješuju samozlječenje.

Unutar različitih skupina razvijali su se i različiti interesi. Neke su skupine žena, primjerice, uglavnom okupljene oko kreativnog rada, neke su radije radile na sebi kroz tematske radionice, neke su prerasle u molitvene skupine ili u humanitarnu skupinu aktivnu u svojoj zajednici. Većina tako formiranih skupina organizirala je ili sudjelovala na manjim izložbama i uključila se u Dane kulture mira. Naše iskustvo potvrđuje da tako osnažene žene djeluju i na svoje obitelji, na radnu i širu zajednicu.

Skupine žena okupljale su se u Bilju, Berku, Belom Manastiru, Dalju, Kolibama, Okučanima i Tenji. Veličina skupine bila je od 7-20 žena, ukupno oko 70 sudionica.

Beli Manastir

Održano je pet kreativnih radionica za 9 – 23 žene različite etničke pripadnosti. Zadovoljne učinjenim, žene su u dva navrata organizirale izložbu uradaka i uključile se u proslavu Dana žena. Neke od polaznica uključilo se u druge aktivnosti MT-ova.

Tenja

Grupa od 10-15 žena sastajala se redovno jednom mjesečno od veljače 1999. – do travnja 2000.

U radionicama su obrađene slijedeće teme: izlječenje promjenom stavova, alternative nasilju, moja uloga u društvu, pomirenje.

Nekolicina iz te grupe se ohrabrila, te su pokrenule humanitarnu grupu "Učinimo dobro jedni drugima", a neke su se uključile u provođenja programa slušanja. Planira se registracija samostalne organizacije. Članovi grupe samostalno djeluju u svom mjestu i uključuju se u razne aktivnosti koje su pokrenute iz raznih crkvenih i lokalnih institucija vlasti. Iako grupa djeluje samostalno, članovi MT-ova su još uvijek velika potpora skupini kroz sudjelovanje na sastancima i ustupanje prostora i opreme i uključivanje u edukaciju.

Berak

Tijekom godine dana rada u Berku je oformljena uglavnom stalna skupina žena povratnica – prosječno 8 žena. Radene su izmjenično tematske i kreativne radionice, ukupno 7 radionica i jedan izlet. Žene su se organizirale i potaknule obnovu

Članice humanitarne grupe "Učinimo dobro jedni drugima".

provedba projekta

zgrade koja bi mogla služiti za društvene potrebe mještana. Sudjelovale su, također, u akciji uljepšavanja mjesta, dijeleći sadnice cvijeća te u pripremama za Dane kulture mira. Dio žena priključio se molitvenoj skupini.

Dalj

Ženska grupa u Dalju okupljala je etnički miješanu skupinu od 6 do 13 žena, ipak pretežito domicilnih. Organizirano je ukupno 6 tematskih (komunikacije, snažni osjećaji, samooorganiziranje i osnaživanje) i 3 kreativne radionice.

Kolibe Gornje

Grupa od 6-8 žena Muslimanki okupljala se na radionicama svaka dva tjedna kroz dva mjeseca. Održane su 4 tematske i 3 kreativne radionice. Planira se nastavak rada s tom skupinom u slijedećoj fazi projekta, uz umrežavanje s ostalim lokalnim ženskim inicijativama.

Okučani

Za skupinu od 7 – 12 pretežito domicilnih žena, Hrvatica, organizirano je šest tematskih radionica i dvije kreativne. Obradene su slijedeće teme: samopomoć; kako do samoostvarenja; kako se zaštititi od nasilja; asertivnost; vještine komunikacije; samo-izlječenje; ozdravljenje promjenom stavova. Četiri sudionice pokazale su interes i uključile se u tečaj za voditeljice (trenerice).

TRENING ZA VODITELJICE

Prepoznavši potrebu za vlastitim usavršavanjem i za edukacijom nekolicine zainteresiranih sudionica ženskih skupina, Mirovni je tim Okučani organizirao trening za voditeljice ženskih skupina. Trenerski tim iz organizacije CESI (Centar za edukaciju i savjetovanje žena) iz Zagreba proveo je osnovni tečaj za trenerice (3 x 2 dana) za 8 polaznica.

TEŠKOĆE

Teškoće s kojima smo se susretali pri osnivanju i podržavanju takvih skupina su, s jedne strane, vezane uz etničku podijeljenost i društveni pritisak vezan uz etničku podijeljenost, a s druge strane uz tradicionalni odgoj. Vrlo je teško bilo okupiti višenacionalnu skupinu žena iz istog mjesta, u nekim mjestima (Berak) to se još nije postiglo. Bilo je teško i nadvladati konvencionalne odnose i načine ponašanja u skupini mještanki, makar bile pripadnice iste etničke skupine.

U oba slučaja pokazalo se vrlo korisnim okupiti žene iz različitih, makar susjednih mjesta. Same su nam ukazale na to da bi im bilo lakše susresti se, barem za početak, s pripadnicom druge etničke skupine koja nije iz istog mjesta, te da im je upoznavanje i razmjena s ženama koje do tada nisu poznavale poticajno, da su slobodnije i opuštenije u komunikaciji. Stoga smo otpočeli razmjene i posjete, primjerice, organizaciji "Amica" u Tuzli i ženskoj grupi u Vukovaru. U slijedećoj bi fazi bilo važno činiti to organizirano i redovno - povezati i umrežiti postojeće skupine, očekujući da će ih to osnažiti i osamostaliti.

aktivnosti u zajednici

**IZGRADNJA MIRA OSNAŽIVANJEM MLADIH -
- RAD S MLADIMA I DJECOM**

Planirajući ovaj projekt bili smo svjesni koliko su tijekom rata i poraća mladi i djeca izloženi traumama i poljuljanim vrijednostima, te vrlo snažnim pritiscima u društvenoj sredini. Okolnosti u kojima djeca odrastaju i mladi žive podržavaju tendenciju međusobnog isključivanja, izoliranja i razdvajanja mladih (posebni kafići, posebni školski programi). Mnogi iz generacije mladih Srba iz Hrvatske, osjećaju teško breme kolektivne krivnje za rat koji je počeo kad su oni bili tek tinejdžeri. Kapacitet za izgradnju budućnosti ili sjeme novog rata je, nesumnjivo, pohranjeno u mladoj generaciji. Stoga smo i planirali raditi s djecom i mladima u svim zajednicama u kojima su prisutni MT-ovi.

Ovaj je pristup dobio potvrdu pri ispitivanju potreba mještana pomoću programa slušanja. U svim je mjestima uočena zabrinutost roditelja (i odraslih općenito) za djecu i mlade. Brine ih egzistencijalna budućnost mladih i djece u ratom razorenim područjima. Bilo je puno govora o mladima koji odlaze u treće zemlje ili sele u veće gradove (Osijek, Zagreb ili u Srbiju) u potrazi za poslom. Najrizičnija skupina su oni koji su završili srednju školu, nemaju što raditi i gdje provoditi slobodno vrijeme. Ništa manje neke od roditelja ne brine i izloženost djece komunikaciji s drugom grupacijom - primjerice, u školi. S druge se strane čini da je dio pozornosti koja se poklanja mladima pokriva za odrasle koji im žele delegirati zadatak izgradnje mira i pomirenja, jer je to za roditelje preteško. Moglo se, primjerice, čuti: "Mirovni tim-ovi bi morali raditi uglavnom s mladima - oni će brže zaboraviti".

Aktualne su okolnosti u nekim mjestima upravo hitno tražile intervenciju. U ranoj fazi povratka, gotovo jedini javni kontakti između dviju grupacija bili su u školama. Za razliku od odraslih koji ne moraju komunicirati sa susjedima ako ne žele, djeca moraju ići u školu i susretati se s vršnjacima iz druge grupacije. Za to nisu bila pripremljena kao ni roditelji, a niti nastavnici (oni su dio postojećeg problema). Školski programi odvajaju djecu u hrvatske i srpske razrede, bez ikakvog programa razmjene i izgradnje povjerenja. Separacija djece ubrzo je rezultirala segregacijskim ponašanjem djece (u nekim su školama, primjerice, djeca počela odbijati da se služe istim toaletima) i, ponekad, s incidentima.

Stoga smo u svim zajednicama pokušali pokrenuti rad s djecom i mladima. Ako je bilo moguće, činili smo to u suradnji sa školama (što je bilo vrlo teško ostvarivo) ili izvan njih.

Dobiti pristanak roditelja za sudjelovanje djece u aktivnostima izvan škole iziskivao je puno truda, ali time se dodatno djelovalo i na roditelje. Najme, ukoliko je roditeljima misija MT-ova potpuno jasna, kao i njihova posvećenost izgradnji tolerancije i dijaloga u društvu podijeljenom ratom, tada je sama činjenica da šalju djecu na radionice znak povjerenja prema MT-ovima i potpora idejama koje zagovaraju.

Uz to, većina mirovnih radnika u MT-ovima pripadaju populaciji mladih, a nekolicina ih je prošla obuku za mlade vođe i rad s mladima. Tako je svaki MT razvio aktivnosti za mlade; neki poput Tenje, Dalja i Belog Manastira su u tome bili poseb-

provedba projekta

no revni. U nekim smo se razdobljima tijekom dvogodišnjeg rada čak pribojavali kako će cijeli projekt biti prepoznat uglavnom kao projekt za mlade i djecu.

Sve su aktivnosti koncipirane kao multietničke s ciljem svladavanja predrasuda i strahova, zbližavanja i komunikacije. U pojedinim lokacijama ili u nekom razdoblju rada skupine mladih okupljene oko MT-ova su bile, međutim, etnički homogenije (Berak, B. Manastir, Vukovar).

Beli Manastir

- 36 kreativnih radionica za djecu za grupu između 10 i 30 sudionika. Grupa je uglavnom bila konstantna.
- 32 tematske radionice za djecu, grupa je varirala od 9 do 18 sudionika, obrađene su komunikacija, afirmacija, suradnja i kreativno rješavanje sukoba
- 7 tematskih radionica za djecu u Popovcu za 10 do 18 sudionika
- 31 tematska radionica za mlade (parlaonice, rad na sebi, kulinarske radionice, gostovanja, izleti u prirodu, glazbene i plesne večeri)
- 43 video projekcije uz razgovor o filmu

Tenja

- Radionice Crvenog križa za 3. i 4. razred i 7. i 8. razred osnovne škole tijekom cijele školske godine (ukupno 21 radionica)
- Grupa za izradu godišnjaka za osme razrede 1999.; 2000.
- Novinarska družina školskih novina «Kiss»
- Radionice nenasilne komunikacije po odobrenom programu («Damiri i Nemiri» i «Budimo prijatelji») za djecu uz informatičke tečajeve (30)
- Kreativne radionice za djecu uz informatičke tečajeve (11)
- Radionice za mlade prosječno 1 do 2 puta mjesečno
- Potpora za 15 učenika i njihove roditelje srpske nacionalnosti iz Tenja kako bi prebrodili strah i predrasude i ohrabрили se za upis u srednju školu u Osijeku.

Dalj

- 5 radionica za djecu iz osnovne škole
- 15 radionica za tinejdžersko -adolescentni uzrast (grupa od 5 – 12 sudionika)
- Suradnja s programom za socijalno podučavanje Proni na Klubu mladih – 14 radionica

Okučani

- Kreativne radionice za djecu redovno dva puta mjesečno od lipnja 1999. do prosinca 2000. (14 radionica)
- Tematske radionice za djecu redovno dva puta mjesečno od lipnja 1999. do prosinca 2000. (14 radionica)
- 4 radionice s mladima
- 13 kino projekcija

Vukovar

- Radionice za dvije skupine mladih tijekom deset mjeseci (jednu čini

aktivnosti u zajednici

pretežno povratnička populacija, dok je druga miješana), ukupno provedeno 20 radionica

Slavonski Brod

- 3 igraonica/radionice za djecu iz Koliba Gornjih
- 2 radionice za mlade u Kolibama Gornjim
- Uključivanje dvoje mladih iz Koliba u međunarodni ljetni kamp "Sadnice mira" u Vukovaru 2000. - pomoć pri formiranju omladinske organizacije u Kolibama

Berak

- S dvije skupine osnovnoškolske djece (ukupno od 20 - 24 djece) radilo se cijelu školsku godinu. Uz rad na snažnim osjećajima, te proradi traume, nastojali smo razviti vještine komunikacije i suradnje te ostvariti skupnu dinamiku.
- Počeo rad s mladima – 3 radionice

MULTIETNIČKI LJETNI KAMP ŽIVOGOŠĆE

Već četvrti put CZM u suradnji s Komitee für Grundrechte und Demokratie e.V. iz Njemačke organizira desetodnevni multietnički ljetni kamp u Živogošću, na obali Jadrana. Program se naziva Odmor od rata. Namijenjen je socijalno ugroženoj djeci u dobi od 12 godina. Boravak na moru je nadopunjen programom mirovne edukacije i razmjene preko etničkih granica. U ljeto 2000., prvi put nakon rata i skupina djece iz Vojvodine (Srbija) je uključena u ljetovanje.

Po uspostavljanju mreže MT, povezali smo mogućnosti - da mirovni timovi ponude neku konkretnu pomoć stanovnicima mjesta u kojima rade, a da organizatori kampa dio organizacijskih i izvedbenih poslova prenesu na MT-ove. Suradnja se pokazala veoma dobrom. Dvije koordinatorice kampa su uz pomoć MT-ova vrlo uspješno organizirali oba ljetna kampa za po 120 djece, uključujući djecu iz Tenje, Belog Manastira i okoline i Okučana. U pripremi i nakon ljetovanja radilo se i s djecom i s roditeljima. Neki od roditelja uključili su se u i druge aktivnosti MT-ova, a neki postali aktivisti. Ova je aktivnost otvorila i suradnju sa školama i Centrom za socijalni rad.

SUDJELOVANJE NA LJETNIM KAMPOVIMA ZA MLADE

Nije važno samo da mladi umjesto dosade i života koji ne obećava nalaze neke zanimljivije aktivnosti, već je daleko važnije da ih se ohrabruje stjecati nova znanja i vještine, propitivati stavove i mijenjati naslijeđenu sliku o sebi, drugima i situaciji. Stoga su MT-ovi potakli mlade da se priključe multietničkim ljetnim kampovima za mlade koje nude takve mogućnosti. Ukupno 17 djevojaka i mladića sudjelovalo je na ljetnom kampu u Vukovaru, Sadnice mira, i u Ljetnoj školi mira u Mrkoplju. Po povratku, nadahnuti i osnaženi, pokrenuli su aktivnosti u vlastitim zajednicama.

Vidi prilog br. 9. Osvrt na boravak u «Školi mira»

provedba projekta

MIROVNI KONCERTI

Osim kulturnih događanja koja su okupila mlade (u nekim mjestima po prvi put nakon rata) tijekom Dana kulture mira, organizirano je još nekoliko dobro posjećениh koncerata (dva u Vukovaru (150 i 250 ljudi), u Osijeku (850 na trgu i 1200 u Studentskom centru), u Našicama (150), Donjem Miholjcu (150), dva u Slavenskom brodu (250 i 900 ljudi) i u Beli Manastiru u prosincu 2000. (150).

PREDIZBORNA KAMPANJA MLADIH

Mladi su se aktivno uključili u predizbornu kampanju. (vidi odjeljak o predizornoj kampanji)

PRIGOVOR SAVJESTI I CIVILNA SLUŽBA

Kroz program slušanja i kontakte s mladima srpske nacionalnosti uočen je jedan od glavnih strahova i izazova integracije u hrvatsko društvo za njih - strah i odbijanje služenja vojnog roka u vojsci RH. Razina predrasuda i strah od hrvatske vojske vrlo je visok. S druge strane, hrvatska populacija i institucije očekuju da mladi Srbi prihvaćaju služenje vojnog roka kao čin lojalnosti. Jedno je od mogućih rješenja koje nudi zakon RH mogućnost služenja civilne službe. U suradnji s projektom "Prigovor savjesti i civilna služba", MT-ovi su organizirali seriju radionica s temom alternative služenja vojnog roka u 5 mjesta (Dalj, Vukovar, Osijek, Beli Manastir i Tenja). Sudjelovalo je 120 mladića. Ovisno o pripremi i načinu oglašavanja, u nekim je lokacijama odaziv mladića i njihovih roditelja bio velik, a u nekima (npr. Vukovar) vrlo oskudan. Također, pristupili smo kampanji kojom se traži da se civilna služba može obavljati i pri NVO-ima u Hrvatskoj. Problemi je još uvijek vrlo aktualan i traži kontinuiran i osmišljen rad i na lokalnoj razini i zagovaranje u javnosti i prema vladi RH.

Rad MT-ova s mladima i djecom procijenjen je putem fokusnih grupa, odraslih i mladih. Većina fokusnih grupa spominje mlade ili kao one koji su dobili najviše od aktivnosti MT-ova ili kao one koji trebaju biti i u središtu budućih planova. Vrlo dobrim aktivnostima ocijenjene su ljetne aktivnosti i kampovi za djecu, rad Kluba mladih u Dalju, razni seminari te informacije koje su dobili o civilnom služenju vojnog roka. Odrasli su svjesni da mladi iz takvih aktivnosti donose kući drugačija mišljenja i stavove i da ih se uče iskazivati, potičući tako prakticiranje tolerancije.

Sami mladi o svom angažmanu u aktivnostima mirovnih timova i u svom Klubu mladih u Vukovaru izjavljuju: "Želio sam započeti normalan život i pokazati da je to moguće; imamo klub mladih i tamo se odlično provodimo; pjevamo, plešemo, kuhamo, igramo se, sklapamo nova poznanstva, lijepo je i živahno; htio sam biti od koristi, pridružio sam se radu mirovnog tima, barem ću znati da sam pokušao; imam prijatelja među povratnicima; želio sam znati što oni "drugi" misle o nama; pridružio sam se pošto sam završio srednju školu, bilo mi je dosadno i nešto mi je trebalo, pokazalo se da je bilo na moju dobrobit i na dobrobit drugih; zainteresiralo me što ljudi rade u klubu, otkrio

aktivnosti u zajednici

sam potpuno drugačiju stranu grada..."

Neke su i kritični. Prokazuju tutorski odnos prema njima - od strane cjelokupnog društva, pa i MT-ova, koji doživljavaju kao nepovjerenje u njihove načine rješavanja stvari. "Uvijek je isto; želimo da nam ponude suradnju, a ne seminare; ne želimo objavljivati knjige poezije o miru kako bi netko u inozemstvu pokazao da je ovdje obavio valjan posao; želimo projekte za lokalnu radio stanicu, želimo objavljivati novine za mlade; umjesto predavanja želimo razgovore o ljudskim pravima, pomirenju, Romima".(ref:1)

TEŠKOĆE

Kako u našoj kulturi postoji tendencija ka prevelikoj zaštiti mladih, članovi MT su morali imati na umu oboje, i potrebu zajednice da brine o svojoj djeci i mladima, i potrebu mladih da odrastu i ojačaju. Važno je mudro balansirati između ove dvije potrebe i ova dva pristupa. To nije bilo lako, naročito zato što su rad s mladima provodili uglavnom mladi članovi MT-ova, osposobljeni za vođe - ali bez puno iskustva. Bilo im je lakše (i dobro su se osjećali u prvo vrijeme) raditi za mlade, a ne s mladima. Tek se usredotočivanjem na osnaživanje pri strategijskom i akcijskom planiranju aktivnosti situacija počela mijenjati na bolje. Jasno je, međutim, da je nužna trajna supervizijska potpora MT-ovima u tom području rada i želimo je u slijedećoj fazi osigurati.

Ostale smo teškoće (opće ozračje u društvu koje u ratom zahvaćenim zajednicama naginje ka razdvajanju; škole koje nisu bile otvorene za suradnju; nepovjerenje roditelja radi pro-srpskog imidža MT-ova u početku rada) naveli ranije i pomalo ih mijenjali. Bilo je nužno neko vrijeme izgradnje povjerenja zajednice prema MT-ovima da bi se programi rada s djecom i mladima mogli pokrenuti. Kao primjer navodimo kako u početku rada MT u Okučanima škola nije htjela primiti donaciju računala jer je MT bio posrednik, ali je kasnije poslala četiri nastavnika na naše radionice. Ili, primjerice, promjena ravnatelja škole vraća proces gotovo na sam početak, jer je praksa suradnje s NVO-ima novost. S druge strane, upravo posvećen i ustrajan rad s djecom i mladima pomogao je MT-ovima ostvariti povjerenje zajednice i otvoriti vrata škola. CZM je, također, uspio dobiti dozvolu županijskog ureda Ministarstva za prosvjetu RH za provođenje programa mirovnog odgoja u školama (kao aktivnost mimo programa).

Cjelokupna je situacija, međutim, loša i poziva da se sustavno intervenira kroz obrazovni sustav. Iz kontakata s roditeljima znamo kako velika većina želi promjene u školstvu. U slijedećim fazama projekta planira se široka kampanja koja će zagovarati te promjene.

IZGRADNJA MIRA OSNAŽIVANJEM VJERNIKA

Rad s vjericima i suradnja s crkvama je izuzetno važna za građenje mira i zajednice iz dva osnovna razloga: vjerski identitet je vrlo snažan i usko povezan s nacionalnim identitetom, a vjerski vođe imaju poziciju neformalnih vođa u zajednici (naročito katoličkoj (hrvatskoj povratničkoj) i pravoslavnoj). Hrvatska, katolička, populacija iz ruralnih područja ratom zahvaćene istočne Hrvatske oduvijek je bila vrlo vezana uz svoje vjerske vođe, naročito u vrijeme progonstva i sada u procesu povratka. U većini se slučajeva može reći da je katolički svećenik onaj koji predvodi povratak, oko sebe okuplja povratnike, ima osjećaj odgovornosti za njih i vrlo važnu ulogu u svim aspektima života povratničke zajednice. To istovremeno uzrokuje i zatvorenost zajednice, bar u ranom razdoblju povratka. Uči u zajednicu, a prije toga ne otvoriti vrata katoličke crkve u Okučanima je, primjerice, bilo potpuno nemoguće. Stoga je Projekt vrlo ozbiljno shvatio očiglednu i potencijalnu ulogu vjerskih zajednica u procesu izgradnje mira i pokušao u svoju strategiju rada u lokalnim zajednicama integrirati odnose, suradnju i rad s vjerskim zajednicama.

Pri ulasku u zajednicu mirovni je tim kontaktirao lokalne vjerske vođe i laike i iz toga je proizašao niz aktivnosti:

- Ekumenska molitva za mir (Tenja)
- Seminar za evangelizaciju, Tenja
- Suradnja s pastorom Adventističke crkve u programu za mlade (Beli Manastir)
- Međuvjerničke tribine o pitanjima izgradnje mira u Okučanima 6 puta (lipanj, travanj, rujanj, studeni 1999.) s lokalnim svećenicima iz katoličke, pravoslavne i adventističke crkve.
- Odlična suradnja s požeškom biskupijom i episkopatom pravoslavne crkve u Daruvaru
- Suradnja s "Udrugom za vjersku slobodu" iz Zagreba
- Suradnja s katoličkim svećenikom u Berku pri provođenju programa slušanja, te aktivnostima proizašlim iz programa slušanja (radionice mirovnog odgoja za djecu, rad sa ženama i sa skupinom vjernica)
- Suradnja s katoličkim svećenikom i pravoslavnim učiteljem u Tenji na programu solidarne pomoći siromašnim obiteljima
- Suradnja s katoličkim svećenikom u Tordincima na razvoju "Kuće susreta"
- Kontakti s katoličkim biskupima radi informiranja o mirovnom procesu u tijeku - srpanj 1999., listopad 1999., studeni 1999.
- Svjetski dan ekumenske ženske molitve – Borovo (predgrađe Vukovara) - 3. ožujak 2000.
- Suradnja s katoličkim svećenikom na pripremi nastupa inter-religijskog zbora Pontanima u Vukovaru (odgođen za 2001. godinu od strane zbora)
- Objavljivanje dva velika članka u pastoralnom listu biskupije o mirovnom radu, te intervju u nacionalnom katoličkom tjedniku.

U nekim je mjestima postignut izuzetan pomak - od potpunog odbijanja do aktivnog sudjelovanja u programima međuvjerničkog dijaloga (Okučani), ili se postigao odnos tolerantnog suživota između crkve i MT-ova (Tenja, Vukovar, Berak). S druge strane, neki su MT-ovi još uvijek suočeni s ignoriranjem crkvenih vođa ili čak neslaganjem i otvorenom kritikom njihova rada. Pri pokušaju analize

uzroka tako različitih reakcija valja imati na umu razlike u bazičnoj razini predrasuda¹, odnosno otvorenosti za dijalog i suradnju na obje strane (i kod vjerskih vođa i kod članova MT-ova) i različitu sklonost članova MT-ova za rad s vjerskim zajednicama. Naime, članovi MT-ova dobili su samo vrlo šturu osnovnu poduku o ekumenizmu. Stoga se sustavan rad s vjerskim zajednicama provodio samo u onim lokacijama gdje je bilo članova MT-ova koji su za to imali posebnih sklonosti, a ne naobrazbe (uglavnom angažirani vjernici), a ne prema procjeni važnosti takvog rada u određenoj zajednici. Također, neki su vjerski vođe pokazivali izuzetnu otvorenost i cijelo vrijeme davali potporu i surađivali s MT - npr. adventistički pastor Marijan Peršinović u Belom Manastiru.

Kao ilustraciju kompleksnosti problema rada s vjerskim zajednicama navodimo izjavu pravoslavnog svećenika iz Belog Manastira tijekom izvanjske procjene rada MT. On smatra da Projekt krivo razumijeva prirodu ekumenizma koji je za pravoslavno svećenstvo isključivo teološko pitanje. To je bio razlogom, prema njegovom navodu, da se pravoslavno svećenstvo nije uključivalo u događanja na koje su bili pozivani. Istovremeno se iz njihovog opisa problema s kojim se susreću (zanemarivanje od strane hrvatskih vlasti, inferiorna lokalna pozicija u usporedbi s katoličkom crkvom, problemi pridobivanja roditelja da šalju djecu na pravoslavni vjeronauk u školama od straha pred stigmatizacijom) može zaključiti da bi od MT-a očekivali potporu u ostvarivanju kontakata s vlastima i zastupanje njihovih interesa. (ref.1)

Drugi je vrlo pozitivan i inspirativan primjer rad na međuvjerničkom dijalogu u Okučanima. MT se suočio s vrlo snažnim utjecajem katoličkog svećenika na mještanima i nastojao ostvariti suradnju i započeti dijalog s pravoslavnom i adventističkom crkvom koje su također prisutne. Poduhvata se poduzela članica MT-a koja je i sama vrlo angažirana vjernica u svojoj konfesiji. Nakon uspješnog organiziranja niza javnih tribina, te druženja lokalnih svećenika i vjernika, provedeno je ispitivanje učinaka putem fokusne skupine.

Sudionici fokusne grupe su izvijestili o mnogo različitih aktivnosti, javnim predavanjima sa sva tri svećenika kao predavačima, koncertima i svečanostima na kojima su bile prisutne sve tri vjerske zajednice. Od nedavna sva tri svećenika i neki drugi vjernici imaju sastanke. Razgovaraju o situaciji u zajednici i dogovaraju se što bi oni mogli učiniti ili reći da bi se smanjili sukobi, ili ljudima pružila potpora u zadovoljavanju njihovih potreba i liječenju njihovih rana. Oni su međusobno razgovarali ne samo o razlikama, već i sličnostima. Njihov javni nastup je snažna pouka i poruka ljudima o pluralnom društvu i toleranciji. Osim toga, sastajanja i zajednička rasprava o problemima koji se pojavljuju, ili bi se mogli pojaviti, otvaraju mogućnost preventivnog djelovanja (ref.1).

Ovo je ilustracija snage koju u proces preobrazbe odnosa između crkava i utjecaj na članove svoje vjerske zajednice unose posvećeni i utjecajni vjernici (ovaj put članica MT-a). Rad s članovima vjerskih zajednica ima upravo taj cilj i opravdanje - osnažiti ih za mirovni angažman koji mogu provoditi unutar svoje vjerske zajednice i kroz međuvjernički dijalog.

¹ Katolički svećenik u Dalju je odbio i intervju prigodom procjene utjecaja rada MT-a na zajednicu s obrazloženjem da je CZM organizacija koja se protivi vjeronauku u školama i stoga ne želi imati nikakve kontakte.

provedba projekta

LOKALNE VJERNIČKE/MEĐUVJERNIČKE SKUPINE

Da bi koliko je god moguće bolje odgovorili na specifičnost rada s vjerskim zajednicama uz postojeće izvore, povezali smo rad MT-ova s projektom CZM za rad s vjerskim zajednicama. Unatoč tomu, nisu se mogle pokriti sve potrebe na terenu. Ipak, u zadnjih godinu dana postignut je veliki pomak. U suradnji s MT-ovima i drugim projektima CZM uloženi su naponi da se u što više lokalnih zajednica oforme skupine vjernika za međuvjernički dijalog i suradnju na aktivnostima izgradnje zajednice. Tako su nastale manje vjerničke skupine u Tenji, Dalju, Berku, Mikluševcima i Belom Manastiru. U nekim su mjestima skupine mješovite, a u nekima okupljaju samo katolike. Radi se bilo o još uvijek prisutnoj zatvorenosti i isključivosti, bilo o nezainteresiranosti vjernika neke od konfesija. Vrlo je malo angažiranih vjernika unutar pravoslavne crkve, jer je ona u našim krajevima tijekom socijalističkog razdoblja značajno osiromašila s vjernicima.

U prvom koraku prorađene su teme Snaga vjere i Identitet te Izlječenje promjenom stavova. Osim toga, skupine se okupljaju oko kreativnih radionica (npr. pravljenje čestitki za Božić) a kroz njih se gradi zajedništvo i otvara prostor za dijalog. I ovaj je vid aktivnosti uglavnom iznijela članica MT-Tenja koja je angažirana vjernica u svojoj konfesiji, ima sklonost i vidi svoje mjesto u radu MT-ova baš na osnaživanju vjernika za izgradnju mira i međuvjernički dijalog. Nada i dugoročan cilj koji si je Projekt postavio je da te skupine izrastu u međuvjerničke mirovne inicijative. S tim će se ciljem, u drugom koraku tj. tijekom slijedeće godine, putem serije od 6 dvodnevnih radionica provesti obuka o kršćanskom nenasilju za po nekoliko osoba iz svake lokalne skupine.

IZGRADNJA MIRA KROZ MEDIJE I KULTURU

Prisustvo u tiskanom i elektronskim medijima

Graditi mir u poslijeratnom razdoblju znači mijenjati stavove ljudi koji potiču ili podržavaju podijeljenost, netoleranciju, nasilje i isključivanje. Imajući u vidu ulogu koju igraju mediji, strategija ovoga projekta uključivala je širenje informacija o naporima koji se ulažu u građenje mira i civilnog društva s ciljem kroz sve vrste medija na lokalnoj i nacionalnoj razini promoviranja alternativa dominantnom nacionalizmu, militarizmu, mržnji i nacionalističkoj manipulaciji u medijima.

Prvi, vrlo snažan iskorak bio je intenzivno javno objavljivanje natječaja za novačenje lokalnih ljudi za rad u mirovnim timovima. Pri tome je održana tiskovna konferencija i u više lokalnih radio stanica je dan prikaz projekta. U to vrijeme, neposredno nakon prestanka mandata UN-ove prijelazne uprave, u javnosti, naročito u povratničkoj hrvatskoj populaciji, prevladavali su stavovi koji se mogu opisati nekom vrstom trijumfalizma ("Konačno smo svoj na svome i sada ćemo mi uzeti pravdu u svoje ruke"). Jasna je poruka iz javnog prikaza ovog projekta bila kako je upravo u tom trenutku važno otpočeti s izgradnjom povjerenja i zajedničkog života, kako je u to potrebno uložiti osmišljene napore i da mi to kanimo učiniti vrlo ozbiljno. Poruka je odjeknula; o tome smo dobili povratne informacije.

aktivnosti u zajednici

Tiskovne konferencije:

Održano je 6 tiskovnih konferencija. Pored ranije navedene konferencije za najavu projekta, održane su tiskovne konferencije povodom primanja Alternativne Nobelove nagrade dodijeljene CZM i voditeljici projekta, povodom promocije početka rada MT-a na terenu, povodom najavljivanja Dana kulture mira (dva puta), te povodom promatranja izbora. Sve su tiskovne konferencije protekle uspješno i korektno su medijski popraćene.

Novinski izvještaji:

Novinski izvještaji su dostavljeni lokalnim i nacionalnim tiskovinama i lokalnim/nacionalnim radio i TV postajama za oko 55 događaja (12-15 medija su kontaktirani na regularnoj osnovi).

Preko 40 članaka/novosti publicirani su u lokalnim i nacionalnim novinama, a oko 12 na subregionalnoj razini (Srbija i Bosna).

Intervjui s mirovnim radnicima:

Objavljeno je 24 razgovora s mirovnim radnicima, većinom u lokalnim, ali i u nacionalnim i međunarodnim novinama. Značajni su i nastupi na radio stanicama, uglavnom lokalnim, s 37 priloga, te razgovori u TV emisijama 3 puta.

Reportaže na TV :

Pored 22 priloga za lokalne, nacionalne i internacionalne TV postaje, snimljena su dva dokumentarna filma i jedan 20 minutni prilog o Projektu koji se u sklopu subregionalnog medijskog projekta FRESTA emitira u Srbiji i Bosni.

Članci:

Članci koje su dostavili MT-i publicirani su u regionalnom katoličkom pastoralnom mjesečniku, lokalnom magazinu za mlade, nacionalnom magazinu za ženska pitanja, međunarodnom magazinu «New Routs», jedan broj časopisa Kultura mira u cijelosti je posvećen radu MT-a, a u svim ostalim brojevima časopisa imaju svoju rubriku.

Citiranje u knjigama:

Projekt je u četiri navrata spominjan u knjigama različitih autora.¹

TV dokumentarni prilog o Danima kulture mira 2000.

Kao doprinos izgradnji mira kroz medije producirali smo 12-minutni TV dokumentarac o Danima kulture mira na hrvatskom i engleskom jeziku.

Magazin «Kultura mira»

U Projektu je bilo planirano kvartalno objavljivati bilten. Tijekom prve godine implementacije projekta to se nije ostvarilo, a u zamjenu je štampana jedna manja informativna brošura. Osnovni je razlog tome bio stalan nedostatak sredstava da se angažira osoba koja bi radila publikacije i istovremena preuzetost koordinacijskog tima i mirovnih timova da bi to učinili iz unutarnjih kapaciteta. Čim su u ožujku 2000. pribavljena sredstva, počele su pripreme za izdavanje biltena.

¹ "People Building Peace" 35 inspiriranih priča iz cijelog svijeta, ECCP, 1999.

"To Tame the Hydra", by Adam Curle, Jon Carpenter 1999;

"Field Diplomacy", ... izdavanje slijedi

"Priručnik za učitelje", Školska knjiga, Zagreb, 1999.

provedba projekta

Jedna od naslovnica časopisa Kultura mira

Umjesto planiranog biltena projekta, odlučili smo se na objavljivanje magazina *Kultura mira* koji osim informacija o projektu sadržava i informacije o drugim mirovnim aktivnostima, te edukacijske priloge. Objavljuje i priloge i promovira Međunarodnu godinu kulture mira. Namijenjen je mirovnom pokretu, NVO-ima i široj društvenoj zajednici. Do sada su izdana tri hrvatska broja i jedan tematski engleski broj. U magazin su surađuju mirovni radnici iz timova te iz ostalih projekata CZM, drugih NVO-a i javni radnici. Distribuira se lokalnim i nacionalnim NVO-ima te NVO-ima iz sub-regije (Bosna, Srbija, Crna Gora, Kosovo), bibliotekama, lokalnim školama gdje imamo programe, lokalnim zajednicama gdje rade MT-i, crkvenim institucijama i saborskim klubovima.

Povratne su informacije vrlo pozitivne. Pokazalo se da je CZM i Projekt dosegao razinu kada vidi potrebu i korist od djelovanja putem izdavanja časopisa te da za to posjeduje potrebne resurse (medijski profilirano, a u mirovnom radu aktivno osoblje). Magazin *Kultura mira* postaje stalan projekt CZM. Vjerujemo da je to pozitivan odgovor na kritiku koju nam je tijekom izvanjske procjene učinaka uputila NVO-scena na nacionalnoj razini kako su bili nedovoljno informirani o našem radu.

"DANI KULTURE MIRA"

Regionalizacija manifestacije uz moto "Neka mir bude u našim rukama" Jedna od aktivnosti koje su MT-i provodili u zajednicama je i manifestacija *Dani Kulture mira*.

Dani kulture mira (u daljnjem tekstu DKM) organizirani su prvi put 1993. godine, neposredno nakon prestanka ratnih zbivanja, s ciljem promicanja kulture mira kao alternative dominantnoj atmosferi nacionalizma, militarizma i mržnje kao i političke manipulacije kulturom.

Glavna je ideja predstavljanje različitih izražaja kulture nenasilja, koja je ukorijenjena u starim tradicijama, ali transformirana u novu rezonantnu kulturu, te integracija kulturnog izražaja u mirovni rad. Kulturni radnici, lokalno stanovništvo, djeca i mladi daju svoje doprinose u različitim oblicima, npr. pjevanje, ples, igre, izložbe, glazba, poezija, radionice, koji daju energiju i život mirovnom radu, te doprinose zajedništvu. Vrijeme je to kada se želi osvijestiti postojeće, živuće mirovne kapacitete, tradicije i prakse. Ujedno se potiče na solidarnost prema marginalnim grupacijama, poziva na zaštitu i uređenju okoliša, slavi različitost nacionalnih, vjerskih i kulturalnih naslijeđa, promoviraju sub-kulture. Obično se tijekom *Dana kulture mira* posveti pozornost i otvori rasprava o nekoj od aktualnih prepreka građenju trajnog mira (npr. problemi povratka, govor mržnje).

Jedan je od ciljeva zacrtanih u ovom projektu bio Dane kulture mira proširiti na cijelo područje istočne Hrvatske; da postanu tradicija koju će preuzeti lokalne organizacije, građani i građanske inicijative; da se o inicijativi i o temeljnim vrijednostima koje inicijativa promiče informira cjelokupna javnost u Hrvatskoj; da se poveže sa sličnim inicijativama u svijetu te da to bude doprinos *Međunarodnoj godini kulture mira*.

aktivnosti u zajednici

*Dani kulture mira 99.*¹ i *Dani kulture mira 2000.*¹, tjedna manifestacija, organizirana je u lipnju u suradnji s "Eko-selom Latinovac" i Centrom za društvenu poduku mladih "PRONI", te mirovnom organizacijom "Lice mira", Slavonski Brod na 11 lokacija istočne Hrvatske: Osijek, Tenja, Dalj, Vukovar, Beli Manastir, Okučani, Slavonski Brod, Latinovac, Laslovo, Šodolovci, Popovac, Bolman, Đakovo.

Glavne aktivnosti/akcije:

- Akcije uređenja okoliša: čišćenje parkova i igrališta; brisanje grafitu s porukama mržnje - Osijek, Dalj, Beli Manastir, Đakovo, Tenja;
- Solidarnost u akciji: djeca su prodavala svoje stvari i zaradu dala staračkom i dječjem domu;
- Večer s mirovnim aktivistima iz Jugoslavije;
- Kreativne radionice i igre - Osijek, Beli Manastir, Dalj;
- Umjetnost: večeri poezije; kazališne predstave; slikarske kolonije; kiparske kolonije (Osijek, Beli Manastir, Dalj, Tenja, Okučani);
- Sub-kultura mladih: crtanje grafitu; "Skejteri za mir"; mirovni koncerti (Osijek, Beli Manastir, Đakovo);
- Ekumenski dijalog: molitva za mir; ekumenska javna tribina; koncert duhovne glazbe (Osijek, Tenja, Okučani).

Događaji koje posebno izdvajamo su kiparska kolonija u Dalju koja postaje tradicijom, te vrlo zapažena izložba anti-ratnih fotografija «Ratovi na Vratima Bosne».

Svake je godine oko 400 sudionika aktivno sudjelovalo u organiziranju DKM, više od tisuću osoba je nazočilo raznim manifestacijama, a oko 200000 ljudi je doznalo za događaj kroz lokalne medije; nacionalna je publika obaviještena kroz nacionalne medije. Uspostavljena je suradnja s lokalnim vlastima (Osijek, Okučani, Beli Manastir, Dalj), školama i dječjim vrtićima (Osijek, Okučani, Tenja, Dalj, Beli Manastir), crkvama – katoličkom, pravoslavnom, adventističkom, pentakostalnom, reformiranom (Osijek, Tenja, Okučani). Ostvarili smo razmjenu s tradicionalnom manifestacijom *Tjedna kulture mira* iz Nizozemske. Otvoreni su i kontakti s istovrsnom inicijativom iz Flandrije koja radi na prenošenju inicijative na Kosovo (u čemu se nadamo sudjelovati).

Organiziranje *Dana kulture mira* bila je za MT-ove prva "prava akcija", javna akcija u mjestima u kojima su nekoliko mjeseci ranije otpočeli s radom. Svi su bili ohrabreni jer su postigli povezivanje raznih razina zajednice i jer su se otvorile mogućnosti za trajni zajednički angažman mještana.

OSTALI KULTURNI DOGAĐAJI

Kao doprinos kulturnom životu u ratom pogođenim dijelovima, osim već opisanih koncerata za mlade, mirovni su timovi organizirali kazališne predstave za učenike i ljude iz zajednice (ukupno 8 predstava). To su bili neki od prvih kulturnih događaja bez političkih manipulacija. Događajima je prisustvovalo oko 600 posjetitelja.

provedba projekta

PREDIZBORNE AKTIVNOSTI - KAMPANJA GLAS' 99.

Godina 1999. bila je godina parlamentarnih izbora. Statističke su prognoze za veći dio Hrvatske ukazivale na sklonost birača k promjenama. To nije bio slučaj i s ratom pogođenim dijelovima istočne Hrvatske. Situacija je u tim područjima još uvijek bila instrument za radikalizaciju političke scene, a većina stanovništva je bila u apatiji i vrlo blizu apstinencije. Bilo je veliko pitanje kako će populacija u tim područjima reagirati i kako će to utjecati na ukupno rezultate izbora.

CZM je bio jedan od osnivača i vrlo aktivnih članova Koalicije NVO-a za slobodne i poštene izbore GLAS' 99. koja je utemeljena povodom siječanskih parlamentarnih izbora. Koalicija je djelovala kao nestranačka i nepristrana. Okupljala je 140 NVO-a različitih profila oko zajedničke platforme: educiranje građana o izborima i motiviranje glasača za izlazak na izbore. Dva karakteristična slogana kampanje bila su "Izađi - izbori se" i "Zaokruži i dobivaš". U sklopu te kampanje djelovala je i kampanja za mlade UNO' 99. Također, u suradnji s GONG-om, provedena je kampanja za građansko promatranje izbora, mobilizacija i edukacija promatrača te samopromatranje.

Jedan je od ciljeva ovog projekta osnaživanje pojedinaca za odgovorne i, u izgradnji zajednice i demokracije, angažirane građane. S tom je svrhom oblikovana jedna od pet tematskih radionica za osnaživanje (kroz obrazovanje) neformalnih lokalnih lidera - *Demokracija i civilno društvo*. Edukacija građana o izborima, motivacija za izlazak na izbore te promatranje izbora vrlo su se dobro uklapali u misiju Projekta. Stoga se Projekt, koristeći svoje prednosti - prisutnost u ruralnim, ratom zahvaćenim područjima RH putem mreže MT-ova i volontera - pridružio kampanji.

U prvom smo koraku htjeli istražiti što ljudi u lokalnim zajednicama misle i osjećaju u vezi izbora kako bismo mogli organizirati aktivnosti. Ekstenzivnost aktivnosti ovisila je o situaciji, procjene MT-a o mogućim rizicima te inventivnosti, osposobljenosti i građanskoj hrabrosti članova MT-a. Kao primjer navodimo da u Novoj Gradiški (Okučani), nasuprot pozitivnom zakonu, lokalne vlasti nisu dozvolile provođenje peticije na javnom mjestu. Ili, da su neki MT-ovi procijenili kako se i nakon priprema i radionica, ne osjećaju spremni za intenzivno provođenje kampanje. Odlučili su se u kampanji sudjelovati u manjem opsegu. MT Beli Manastir je, nasuprot tome, bio vrlo aktivan i u kampanji za lokalne izbore, u koordinaciji mreže MT-a u nacionalnoj kampanji a kasnije i u prenošenju iskustva na sub-regionalnu razinu (u Srbiju, Bosnu i Crnu Goru). Kao i u drugim aktivnostima, takvu su različitost u okviru dogovorenih okvira prihvatili i Projekt i koordinacijski tim.

PROVEDENE AKTIVNOSTI U SKLOPU PREDIZBORNE KAMPANJE KOALICIJE GLAS' 99.

MT-i su se aktivno uključili u provođenje slijedećih ciljeva kampanje:

- Provođenje javne rasprave o kvalitetnom izbornom zakonu
- Edukacija građana o demokratskom društvu, političkom pluralizmu i izborima

aktivnosti u zajednici

- Motiviranje građana za izlazak na izbore
- Novačenje volontera za promatranje izbora
- Promatranje izbora
- Jačanje i promocija civilne scene

Kroz različite je aktivnosti direktno kontaktirano oko 18 000 građana, a putem medija većina stanovnika cijelog područja istočne Hrvatske.

Aktivnosti su započete provođenjem tematske ankete (329) te akcijom potpisivanja peticije za novi Izborni zakon koji bi omogućio pravo NVO-a za nadgledanje izbora (312).

Zatim su slijedile:

- javne manifestacije povodom međunarodnog dana ljudskih prava – glavna je tema bila pravo glasa
- javne tribine i rasprave za mladež organizirane u suradnji s Info-klubovima u slijedećim mjestima kroz studeni-prosinac: Bobota, Bilje, Darda, Kneževi Vinogradi, Uglješ, Šodolovci, Đakovo, Belišće, Našice, Slatina, Valpovo, Bolman, B.Manastir, Dalj i Vukovar (oko 340 sudionika).
- distribucija promotivnih materijala – oko 15000 letaka
- koncerti za mlade – 3 koncerta s ukupno 900 posjetitelja
- sudjelovanje na lokalnom radiju i TV programima
- trodnevna radionica o demokraciji, civilnom društvu i izborima organizirana za članove lokalnih zajednica
- regrutacija volontera za promatranje izbora – 32
- sudjelovanje na lokalnim radio stanicama te pri snimanju promotivnih TV spotova

MT Beli Manastir je u suradnji s drugim lokalnim NVO-ima sudjelovao i u vrlo intenzivnoj i uspješnoj (veliki odaziv birača) kampanji za izlazak na lokalne izbore, te promatranju lokalnih izbora u Belom Manastiru.

Veliki broj birača koji su pristupili parlamentarnim izborima, kao i glasanje u korist promjena, dobar je indikator da su provedene aktivnosti imale značajan utjecaj na tijek izbora. Također, prilikom ispitivanja učinaka rada MT-a u lokalnim zajednicama, mještani u fokusnim skupinama koji su imali doticaja s MT-ovima drže da je rad MT-ova utjecao na promjene koje su se dogodile putem izbora.

vidi prilog br. 11: Kampanja Glas '99. i civilno društvo

PREDIZBORNE KAMPANJE U SRBIJI I BH - SUBREGIONALNA SURADNJA CIVILNOG DRUŠTVA

Svoja iskustva iz predizborne kampanje su članovi MT Beli Manastir podijelili i s NVO scenom u Srbiji, BiH i Crnoj Gori. Na pozive lokalnih organizacija održali su više tribina i sudjelovali na radionicama o ulozi NVO-a u predizbornim aktivnostima:

provedba projekta

- Tribina u Beogradu i Leskovcu
- Radionica u organizaciji Evropskog pokreta Srbije za oko 50 predstavnika NVO-a
- Radionica planiranja proslave Dana Evrope i proslava Dana Evrope
- Konferencija u organizaciji Evropskog pokreta Srbije - "Moja zvezda fali Evropi" za oko 80 predstavnika NVO-a
- Petnaestodnevni savjetodavni rad u predizbornoj kampanji za mlade u Srbiji, "Vreme je"
- Radionice u BiH (Tuzli, Sarajevu, Banja Luci, Mostaru) za ukupno oko 80 predstavnika različitih NVO-a te 12 organizacija mladih.
- Radionica za predstavnike oko 40 NVO-a u sklopu kampanje "Izbori 2000" u Trebinju.

Podijeliti svoja iskustva i stečena znanja te prenijeti entuzijazam nevladinoj sceni u Srbiji, Bosni i Crnoj Gori u pogledu mogućnosti mobiliziranja ljudi za pozitivne društvene promjene sudjelovanjem na izborima bio je djelatan izraz solidarnosti, ali i građanske hrabrosti članova MT-a Beli Manastir. Doprinos je povezivanju i umrežavanju civilne scene Hrvatske, Srbije, Crne Gore i Bosne.

PROCJENA UTJECAJA RADA MT-OVA NA LOKALNE ZAJEDNICE

Kakvu su poruku zajednici emitirali MT-ovi tijekom svog dvogodišnjeg prisustva i rada kroz tako raznolike aktivnosti? Kakvu su misiju zajednice pripisali MT-ovima? Kako članovi zajednica procjenjuju ulogu i učinke MT-a na njihove zajednice i na cjelokupnu situaciju? Što očekuju od MT-ova?

To su osnovna pitanja koja smo željeli istražiti na kraju prve faze projekta. I zbog procjene modela koji smo testirali i zbog planiranja slijedeće faze. Ujedno smo se doista bojali da preranom procjenom utjecaja na zajednice (razdoblje je kratko u odnosu na silinu sukoba i njegovih posljedica i na očekivanu dinamiku promjena) ne pogriješimo u procjeni. Mislimo da se to, unatoč teškom procesu izvanjske procjene koji je trajao četiri mjeseca, nije dogodilo. Dapače, nalazi i preporuke iz procjene utjecaja postali su osnovica za promišljanje i oblikovanje slijedeće faze projekta.

Procjena utjecaja na lokalne zajednice izvršilo je Društvo za psihološku pomoć iz Zagreba intervjuiranjem i analizom na 22 fokusne grupe. Marina Šrabalo, nezavisan istraživač, obavila je i individualne intervjue s 25 lokalnih vođa (predstavnika lokalnih uprava, NVO-a, institucija i međudržavnih organizacija prisutnih na terenu). Neki su od nalaza već citirani uz pojedinačne aktivnosti. Ovdje ćemo navesti općenite nalaze vezane uz pitanja kako mještani - sudionici aktivnosti, nesudionici i vođe vide MT-e, njihovu misiju, ulogu i učinke te kakva su im očekivanja.

Kad su sudionici fokusnih grupa trebali procijeniti koliko ljudi u zajednici zna za MT-e i njihov rad, razlike u mišljenjima su bile velike. To je mišljenje obično u suglasju s njihovim vlastitim stavom prema mirovnim timovima i/ili stupnjem njihova pesimizma ili depresije proizašle iz okolnosti u kojima žive. Tako prosudbe o općoj informiranosti o

aktivnosti u zajednici

mirovnim timovima idu od podatka da 80% populacije za njih zna; svi znaju da postoji mirovni tim, ali sumnjam da znaju koje su im aktivnosti; većina zna, do mišljenja da ljudi o mirovnim timovima znaju malo, većina ne zna ili ne želi znati (oni koji su nekoga izgubili ili su se borili protiv Srba); 10% populacije zna. Mnogi sudionici fokusnih grupa nisu mogli nagađati koliko su poznate aktivnosti mirovnih timova jer cjelokupna komunikacija nije bila živahna, građani su više zatvoreni i udaljeni. Izgleda da popularnosti mirovnog tima u nekom području doprinosi dobar smještaj ureda na nekoj centralnoj lokaciji, i kao što je to slučaj u Tenji i Dalju. Postoji, također, razlika između poznavanja mirovnih timova i njihovih aktivnosti i spremnosti za priključivanje. Članovi fokusnih grupa su dali neka objašnjenja: većina zna, ali se još boje Srba; ljudi znaju, ali to je nešto novo - radionice - ljudi ne vole o sebi govoriti otvoreno, netko bi to mogao zlorabiti; malo se boje, čak i kad žele (posebno žene) vjerojatno neće sudjelovati zbog socijalnog pritiska i patrijarhalnih vrijednosti koje ženi ne dopuštaju da napušta kuću; ljudi se ne priključuju, ali nije razlog u mirovnim timovima već stoga što su ljudi pasivni.

Javno mnijenje je prema mirovnim timovima općenito pozitivno. Svi sudionici fokusnih skupina, bez obzira govore li za sebe ili o općem javnom mnijenju, izražavaju se pozitivno o aktivnostima i o načinu kako se ljudima pristupa; aktivnosti su odabrane i čine se napori da se stigne do svakog člana zajednice. To vrijedi za sudionike i nesudionike, a posebno za volontere i one koji su jako angažirani u aktivnostima mirovnih timova. Međutim, sve to manje vrijedi za Hrvate. Ali čak i oni, nakon što iskritiziraju mirotvorstvo i pomirbene aktivnosti i "prosrpsku" orijentaciju, kažu da su mirovni timovi jako potrebni u zajednici i da bi trebali nastaviti sa svojim aktivnostima. Navodimo najčešća mišljenja: čuo sam dobre stvari o mirovnom timu; besplatna pravna pomoć je privukla neke koji nisu imali pozitivan stav; ljudi imaju dobre dojmove o programima; ljudi imaju pozitivan stav; Hrvati i Srbi se osjećaju sigurnije kad imaju mirovni tim kao posrednika za ravnotežu; povratnici su imali negativnu sliku o mirovnim timovima, ali se sada situacija mijenja i oni priznaju pozitivan utjecaj CZM; oni su kao i sve takve organizacije na srpskoj strani, pa čak i ako pokazuju interes da privuku i Hrvate, ja sam još uvijek sumnjičav; postoji bolja tendencija (znači manje prosrpska) u posljednjih pola godine; još postoji dosta negativnih osjećaja i distance prema mirovnim timovima, ali naravno da su oni potrebni - ovaj sastanak je dobar primjer moguće suradnje. Dobro je ustvrditi da su za manje od dvije godine MT-i ili uspjeli ili su na putu da uspiju reducirati "prosrpski" imidž koji im se, kao i većini NVO-a, pripisuje.

Na istoj se liniji stvara slika o tome za koga su mirovni timovi i njihove aktivnosti otvorene: na javnim manifestacijama cijeloj zajednici (Dani mira - prisutno 300 ljudi, cvijeće, slušanje - vidanje rana, radionice za nastavnike), oni pomažu zajednici, a ne pojedincima (kao neke druge nevladine udruge); ljudima koji su u potrebi neovisno o nacionalnosti - onima koji u Baranji žele živjeti normalno; malim ljudima sa sela - iako tamo vlada nepovjerenje, ne samo prema politici već općenito; broj sudionika se polako povećava; trebao bi biti jednak broj Srba i Hrvata; uglavnom dolaze ostalnici; uglavnom dolaze Srbi jer se boje i osjećaju krivima; ne volim ljude koji tamo idu, na distanci sam jer je cilj pomirenje; čim ljudi osjete politiku odustanu od aktivnosti; dobro je što je mirovni tim tu, ali ja se još uvijek ne mogu priključiti - još uvijek ne mogu komunicirati i biti blizak sa Srbima, možda jednom, ali bit će šteta ako mirovni timovi nestanu.

GLEĐANJE NA MISIJU MT-OVA

Članovi fokusnih grupa su dobro i detaljno poznavali ciljeve aktivnosti mirovnih timova i ono što su željeli postići. Očigledno je, dakle, da su građani dobro razumjeli misiju mirovnih timova. Sudionici fokusnih grupa su ciljeve mirovnih timova definirali na slijedeći način: omogućiti bliži kontakt ljudi različitih nacionalnosti; pomirenje i suživot; mirna reintegracija; omogućiti bliži kontakt između ostalnika i povratnika; umanjiti predrasude; pokušati izmiriti suprotstavljene svjetove, smanjiti svakodnevnne manifestacije konstantne netolerancije; obnoviti povjerenje preko javnih manifestacija i okupljanja; približiti ljude da barem jedni druge slušaju; zaštititi ljude, ponuditi im sigurnost; davati pravne savjete; pokazati da je moguće bolji život; pomoći ljudima bez obzira na nacionalnu pripadnost; pomoći nezaposlenima da nađu neki smisao; pomoći siromašnima; omogućiti pomirenje kroz rad s mladima; edukacija; edukacija mladih; podupirati inicijative koje su na dobrobit cijele zajednice; koordinirati različite potrebe, ideje i nevladine udruge.

Vođe zajednice i prateće organizacije slažu se u definiranju misije mirovnih timova kao doprinosa procesu mirne reintegracije zajednica regije podijeljene u ratu i ocjenjuju da je za razvoj regije neophodna. Izjava zamjenika gradonačelnika Belog Manastira ilustrira ovo gledanje: "Projekt je neophodan za okupirana i reintegrirana područja". Psihološke posljedice rata su ozbiljne. Treba ih liječiti. Napetosti se smanjuju, ali frustracije još ima. Gubitak je bilo na obje strane, uništenih kuća, oduzete imovine, poginulih. Situacija je kompleksna - tu su konsternacija, beznađe glede budućnosti, bijes i iracionalnost. Mirovna je inicijativa očigledno neophodna".

Predstavnici OESS-a su imali još detaljniji pogled na misiju mirovnih timova na (1) otvaranje dijaloga između različitih nacionalnih i socijalnih skupina razdvojenih ratom; (2) preuzimanje vodeće uloge u procesu izgradnje koalicije lokalnih civilnih inicijativa, što je izuzetno važno kao model kooperativnog ponašanja za svo građanstvo i (3) davanje potpore drugim, manje iskusnim lokalnim inicijativama u realiziranju njihovih kapaciteta.

Slično, bivši gradonačelnik Belog Manastira im pripisuje ulogu zastupnika građanskih interesa i borbe protiv korupcije radije nego lokalnim vlastima.

Vođe lokalnih zajednica (službenici lokalne vlasti u Tenji, tenjski predsjednik Udruge umirovljenika, tenjski pedagog, ravnateljica iz Popovca, svećenstvo) naglašavaju ulogu mirovnih timova u otvaranju komunikacije između različitih etničkih skupina i liječenju ratnih rana koje su u ljudskim glavama još uvijek "svježe". Predstavnik Udruge umirovljenika iz Tenje tako izjavljuje da mirovni tim ne daje samo usluge već pruža empatiju - "rame za plakanje".

Ovo pokazuje da su se mirovni timovi definitivno dobro i precizno prezentirali, iako svi nisu organizirali iste aktivnosti u zajednicama u kojima su djelovali. Bez obzira na to što su mirovni timovi organizirali aktivnosti slijedeći specifičnu politički jasnu situaciju, tradiciju konkretne zajednice kao i potrebe populacije i vlastite sposobnosti, jasno su zajednici prenijeli ciljeve projekta.

PROCJENA UTJECAJA MIROVNIH TIMOVA

Način razgovora o promjenama koje su se od reintegracije dogodile u njihovoj zajednici i međunacionalnim odnosima, sudionike **fokusnih grupa** se pitalo koji su faktori pridonijeli tim promjenama. Aktivnosti mirovnih timova nisu videne kao glavni ili primarni činitelj promjena u životima ljudi ili u međunacionalnim odnosima. No, ipak su članovi fokusnih grupa povezivali rad mirovnih timova s tekućim promjenama. Navodimo njihove izjave koje povezuju promjene s radom mirovnih timova: projekt slušanja ili odlasci ljudima u kuće zbog drugih razloga (skupljanje djece za ljetni kamp, pomaganje starijima) nadilazi ideju pomirenja, to spada u poštivanje osobe; svojim su aktivnostima mirovni timovi utjecali na smanjenje napetosti; utjecali su na napredak u međunacionalnoj suradnji; organizirali su nove javne manifestacije u gradu što je pridonijelo relaksaciji i dobrom raspoloženju, da nije bilo mirovnog tima Dalj bi bio mrtav grad, ništa se ne bi događalo; ljudi nisu imali vođu i trebala im je pomoć i mirovni tim je došao udovoljiti toj potrebi; mirovni tim mi je pomogao organizirati čišćenje ulica; s obzirom na situaciju (pasivnost i distanciranost) mirovni tim je, zahvaljujući naporima dobrih ljudi, postigao veliki uspjeh; Centar je puno učinio omogućujući različitim vjerskim skupinama da budu zajedno i pomažući im da se međusobno razumiju; okupljanje ljudi na velikim manifestacijama je omogućilo da se međusobno zbliže, izgrade povjerenje, ljudi kažu da se zbog toga osjećaju puno bolje. Dani kulture mira su u grad donijeli drugačiju atmosferu.

Bilo je za očekivati da aktivnosti MT-a nisu videne kao glavni ili primarni činitelj promjena u zajednicama jer su teškoće bile velike i udarale su na osnovne potrebe - egzistencijalne probleme i najteže traume. Na te probleme/potrebe još uvijek utječu (koriste ih i zlorabe) nacionalni i internacionalni političari. Nekoliko osoba iz mirovnog tima u svakoj je zajednici premala snaga u usporedbi sa svim ostalim činiteljima koji utječu na život zajednice. Dok su s ljudima razgovarali o teškoćama, procjenjivači su s vremena na vrijeme imali sliku članova mirovnog tima kako stoje usred zajednice kao David pred Golijatom. MT-ovi su se morali boriti protiv predrasuda i biti vrlo osjetljivi za različite pozicije, stavove i različite potrebe mnogih podskupina populacije u kojoj su radili, gdje su ljudi ili egzistencijalno ugroženi ili traumatizirani, a što nije lagan zadatak. Kako nitko nije rekao da mirovni timovi nisu potrebni, ili da imaju loš utjecaj, a s druge je strane toliko ljudi izjavilo kako su njihove aktivnosti bile od pomoći, treba zaključiti da su mirovni timovi ostavili dobar dojam na članove zajednice u kojoj su radili. Oni su, zapravo, ako se uzmu u obzir sve prepreke na koje su nailazili, napravili izurstan posao.

I vođe zajednice i prateće organizacije smatraju da su mirovni timovi izvršili ogroman pozitivan utjecaj u Dalju, Tenji, području Belog Manastira, dok je utjecaj u Vučkovaru skroman zbog kompleksnosti ekonomskih problema, veličine populacije, ogromne ratne traume i nedovoljnih mogućnosti tima. Samo je u jednom slučaju njihov doprinos vidjen kao negativan - zamjenik gradonačelnika u Belom Manastiru smatra da je mirovni tim orijentiran prema Srbima i zanemaruje potrebe Hrvata povratnika i komunikaciju s gradskim vlastima, što u dijelu populacije povratnika stvara nezadovoljstvo. Ovakvo definiraju utjecaj na lokalne zajednice:

provedba projekta

- Organiziranjem različitih javnih aktivnosti (radionice, kulturne manifestacije, diskusije, komunalni radovi) mirovni su timovi pomogli povratiti osjećaj smisla i dinamike u socijalnom životu lokalne zajednice, što posljedično motivira ljude na aktivniji i konstruktivniji pristup prema vlastitoj budućnosti i socijalnim odnosima.
- Mirovni su timovi aktivnim slušanjem, komunikacijskim radionicama za djecu i mlade, kreativnim radionicama za žene i djecu, dodatnim edukacijom nastavnika u vještinama psihosocijalne potpore, te računalnim tečajevima i tečajevima engleskog jezika pomogli u liječenju ratne traume, dali svoj doprinos procesu učenja mladih i rastu nade u budućnost.
- Mirovni su timovi, davanjem informacija o političkim i socijalnim pitanjima i otkrivanjem mogućnosti za njihovo rješavanje (primjerice, civilno služenje vojne službe, socijalna sigurnost), povećali razinu informiranosti lokalnih ljudi i sposobnosti da preuzmu kontrolu nad vlastitim životom.
- Mirovni su timovi metodičnom i nepristranom organizacijom predizbornih javnih panel diskusija i edukacije glasača doprinijeli stvaranju povjerenja kod lokalnog stanovništva i aktiviranju u procesima nacionalne politike.
- Sve su aktivnosti koje su mirovni timovi organizirali pobudile interes kod obje suprotstavljene strane (Hrvati i Srbi, povratnici i ostalnici), te stvorile brojne nove prilike za međuetničku komunikaciju i suradnju. Posebno je usredotočenje na djecu stvorilo sigurnu vezu između zajednica.
- Upečatljiva potpora koju je mirovni tim Beli Manastir pružio zajednici Roma pomogao je u zahvaćanju najtvrdokornije sustavne diskriminacije Roma u Hrvatskoj i regiji. U svjetlu činjenice da su primjeri ustrajnog poticanja Roma u Hrvatskoj relativno rijetki, ovaj je trud zapravo izuzetan. Odnos poštovanja (i odsutnost pokroviteljstva ili zastrašivanja) uz obilnu i kreativnu potporu pridonijeli su brzom rastu samopouzdanja i organizacijskih potencijala Udruge Roma.
- Mirovni su timovi pridonijeli kapacitetu stvaranja lokalnih inicijativa, što se posebno odnosi na Udrugu Roma Baranja i Lipu u Popovcu, kao i na Centar za razvoj Belišće i na Mirovnu grupu mladih Dunav u Vučkovaru.
- Lokalne civilne inicijative, posebno PRONI, ističe vrijednost procjene potreba koje su mirovni timovi vodili, a koje mogu koristiti također drugim inicijativama. Metoda slušanja ocijenjena je kao dragocjena i kao izvor informacija i kao pridobivanje povjerenja u lokalnoj zajednici.(ref.1)

OČEKIVANJA OD MIROVNIH TIMOVA

I sudionici fokusnih grupa i vođe zajednica i prisutne institucije i organizacije navele su niz prijedloga - očekivanja od MT-ova. Ona će sigurno poslužiti za kreiranje strategije i prioriteta u slijedećoj fazi, ali već sama njihova brojnost ohrabruje. Govori nam da su MT-ovi prepoznatljiva i od zajednica prihvaćena struktura kojoj vide smisao, funkciju i potrebu. Čak su predstavnici Antiratne kampanje Hrvatske, Vladinog ureda za nevladine udruge i Nacionalnog odbora za uspostavu povjerenja govorili o tome da bi se Vlada trebala uključiti u razmatranje o primjeni inkluzivnog i proaktivnog načina izgradnje mira kakav je isproban kroz djelovanje mirovnih timova i Centar za mir Osijek. Vodstvo Ureda za nevladine udruge gleda na Centar za mir kao na presudnog partnera Vladi, međunarodnim organizacijama i udrugama raseljenih osoba i prognanika u osmišljavanju i primjeni novog Programa povratka i poratne rekonstrukcije.

aktivnosti u zajednici

Predstavnik Antiratne kampanje dodaje da operativci mirovnih timova trebaju biti posrednici za zahtjeve na višoj razini politike, kao i izvor započinjanja sličnih projekata u zemlji.

Od specifičnih preporuka velika se većina odnosi na tzv. instrumentalni pristup obnovi odnosa - okupljanje oko zadovoljavanja egzistencijalnih potreba i interesa putem zajedničkih ekonomskih, obrazovnih ili kulturnih potreba. Tako vođe lokalnih zajednica naglašavaju da misija mirovnih timova treba direktno reagirati na potrebe zajednice (primjerice, pružanje pravne pomoći, psihološka podrška i edukacija za žene i mlade) i mobilizirati građane na komunalne akcije (primjerice, humanitarne akcije, izgradnja infrastrukture, kulturne manifestacije).

Jedna je utjecajna Hrvatica ipak naglasila: ne bi trebali brkati materijalnu i psihološku pomoć, ljudima treba oboje. Iako to nije direktno izrečeno kao očekivanje od MT-ova, sudionici fokusnih skupina su jasno iskazali da je preduvjet za zajednički život i mir u ovim prostorima kažnjavanje ratnih zločina i da je potrebno da ljudi već počnu surađivati na tome - sjedochiti. Također, vidljivo je da su i Hrvati i Srbi svjesni rana, trauma i straha koji postoji na obje strane. Utjecajni Hrvati su u fokusnoj grupi rekli da će mir nastupiti kad Srbi i Hrvati sjednu za stol i počnu razgovarati o sukobu i ratu. No, kažu, bit će teško, čak ni Hrvati međusobno o tome ne žele razgovarati. To naglašava socijalni pritisak koji je još snažan, ali i potrebu da se razumije što se doista dogodilo i kako je to bilo moguće. Ove su potrebe ključne za liječenje traume, prekidanje ciklusa osvete i pomirenje i nikako u slijedećoj fazi Projekta, niti općenito od svih onih koji rade na izgradnji mira i zajedničke sigurnosti, ne smiju biti zanemarene.(ref.1)

provedba projekta

PRILOG br. 2:

Berak - mostovi koji se ponovno grade

Za one koji to ne znaju, Berak je jedno od pet sela tompojevačke općine smješteno u ratom iscrpljenoj Istočnoj Slavoniji. Prije 2. svjetskoga rata nastanjivali su ga Nijemci i Slavonci, da bi se situacija poslije toga rata izmijenila: nove su vlasti ovdje naselile 300 srpskih obitelji s Korduna, rješavajući problem smještaja tako što su iseljavali njemačke obitelji.

Kako opisati suživot između Hrvata i Srba u selu prije ovog rata? Unatoč dobrim međususjedskim odnosima u selu, uvijek se naginjalo držanju uz svoju etničku skupinu, tako da su i miješani brakovi bili vrlo rijetki.

Napetost između dviju etničkih skupina porasla je 1990., osnutkom lokalnog ogranka HDZ-a i dolascima srpskih političkih vođa u selo. Obje su se strane počele naoružavati, a svaka je međusobna komunikacija potpuno prestala.

SUKOBI, RAT I PATNJE

Borbe su započele u jesen 1991. Hrvati su evakuirali žene i djecu. Intervenirala je i Jugoslavenska armija. Domaći su Srbi zatočili Hrvate, većinom civile, u improvizirane kućne zatvore. Neki su od njih odvedeni u ostale logore; neki su razmijenjeni, a neki se nikada nisu vratili. Svaki deseti mještatinin Hrvat je poginuo. Mrtva su tijela bacana u jame ili zakopavana na nepoznatim mjestima. Još uvijek se ne zna za tijela njih šesnaestoro.

Nakon mirovnog sporazuma s lokalnim Srbima i mirne reintegracije ovoga područja, Hrvati su se počeli vraćati u Berak, a većina je Srba emigrirala u Srbiju. Od nekolicine koja je odlučila ostati, neki ipak nisu izdržali zbog snažne napetosti.

Naime, u svibnju 1999. započelo je ekshumiranje masovne grobnice u Berku. Od trideset nestalih osoba pronađeno ih je samo šesnaest. Obitelji nestalih demonstrirali su ispred kuće - bivšeg logora, zahtijevajući da im Srbi kažu gdje su ostale grobnice. Sukob se proširio na višu razinu, mržnja je sve više rasla, do tragične kulminacije - ubojstva jednoga Srbina 9. kolovoza 1999.

POTRAGA ZA POVJERENJEM

Situacija se slično razvijala i u ostalim mjestima Istočne Slavonije u kojima su tražene nestale osobe. U dogovoru s Nacionalnim odborom za obnovu povjerenja, čelnicima općine i OSCE-om mirovni timovi započinju rad u Berku i Popovcu. Nije nas bilo dovoljno za sva mjesta u kojima se pokazala potreba...

Započinjemo, dakle, s projektom slušanja. Intervjuirane osobe izjavljuju slijedeće: krivce treba pronaći i suditi im; država treba ispuniti svoj dio posla u tom procesu; treba otkriti istinu o nestalima; nedavna tragična smrt nije dobra ni za koga u Berku, osobito ne za ionako narušene međuljudske odnose. Kao najveći problem života u

aktivnosti u zajednici

Berku povratnici navode ponovno suočavanje s gubitkom, a ne suživot s preostalim mještanima srpske nacionalnosti. I oni koji nisu izgubili nikoga iz obitelji suočavaju se sa stvarnošću - nema susjeda, prijatelja, onih s kojima su oduvijek živjeli. Povratnici trebaju potporu u žalovanju i u traženju nestalih. Mještani koji su u Berku bili za vrijeme vlasti tzv. Krajine osjećaju da ih nepravedno pritišće kolektivna krivnja, nepovjerenje, izolacija. Većina je mještana spominjala, također, gospodarske probleme, potrebe djece i mladeži i obnavljanje kulturnoga života u mjestu.

LJUDI KOJI SU IGRALI ULOGU MOSTOVA

Prve su analize intervjua ukazale na konkretne potrebe, interese i mogućnosti rada na nekoliko razina: razvijanje aktivnosti koje bi pomogle obnavljanju zajednice nakon rata, međuetnički dijalog o poslijeratnoj pravdi, uključivanje države i međunarodnih institucija.

Bilo je, dakle, moguće započeti niz aktivnosti na različitim razinama. Ali, prije svega, trebalo je graditi povjerenje među povratnicima - Hrvatima, i na taj način činiti prvi korak u mijenjanju ozračja - od nasilja prema dijalogu. Svjesni traumatičnih iskustava koja su povratnici prošli, a ujedno i njihove većinske uloge da utječu na ozračje u selu, odlučili smo pokušati s prihvaćanjem nas - pripadnika Mirovnih timova. Nakon šest mjeseci naše nazočnosti u selu, pitali su ima li među nama Srba. Otvoren je razgovor pomogao pri njihovoj odluci da nastavimo dalje - zajedno.

Od samog početka naše prisutnosti u Berku njegovali smo kontakte s onima koji su pokazivali interes i volju da pomognu i uključe se aktivnosti: katolički svećenik otvorio je župnu kuću, jedna se povratnica uključila u program Osnaživanje žena za rad u zajednici, nekoliko je žena preuzelo inicijativu za obnovu javnog prostora za okupljanje, jedna je djevojka predložila pokretanje igraonice za predškolsku djecu, Hrvat, useljenik iz Vojvodine uključio se u pripremu izaslanstva sela u ured Predsjednika ...Trebalo je pronaći još osoba koje bi mogle igrati ulogu mostova.

ŠTO SMO SVE UČINILI

U pomoć smo prvo uključili naš pravnički tim, koji je ljudima davao besplatnu pravnu pomoć. O humanitarnim smo potrebama obavijestili Centar za socijalnu skrb, Caritas i UNHCR.

Povratnica koja je sudjelovala u programu Osnaživanja žena ohrabivala nas je da pokrenemo aktivnosti i poticala je druge da se uključe, pokrenute su radionice za žene i posjete starima i nemoćnima. Iz ovoga se iznjedrila nakana o prikupljanju životnih priča starih mještanki i mještana Berka koji su preživjeli oba rata, koje bismo i objavili.

Kao jedno od vrlo važnih nastojanja s ponosom ističemo mirovni odgoj djece i mladih Berka. Gotovo su sva osnovnoškolska djeca uključena u rad radionica. Bili su nam u posjeti u uredu u Osijeku. Jedna je djevojčica rekla da bi kada odraste voljela

provedba projekta

raditi s nama. Ima li boljeg poticaja i nagrade za nas? Organizirane su i tri radionice za mlade. Lokalni su ljudi uključeni u rad na kući koja će koristiti cijelom selu...

DIJALOG...

Nakon mjeseci i mjeseci rada na povjerenju, krenuli smo s procesom dijaloga oko temeljnih problema odnosa u selu - nestalih i pravde iza rata. Rezultat je miješano izaslanstvo sela koje je posjetilo ured Predsjednika i razgovaralo o svojim problemima: svi, i povratnici i mještani srpske nacionalnosti, drže da su najveće prepreke uspostavljanju normalnijih međuljudskih odnosa u selu nedostatak rezultata traženja i dijaloga oko nestalih, te imenovanje osumnjičenih za ratne zločine i njihovo procesuiranje. Preživjele Berčanke i Berčani su razočarani u institucije države - nekoliko su puta dali svoja svjedočenja i iskazae a niti jedan proces nije pokrenut - niti pred hrvatskim, ni pred međunarodnim sudom. Zašto? Za otvaranje dijaloga i suradnje oko nestalih treba neki siguran prostor koji će osigurati država - primjerice, Nacionalni odbor za uspostavu povjerenja. Zašto toga nema?

Iako vrlo srdačno primljeni, ova je delegacija ured Predsjednika napustila ne previše ohrabrena - nikakav konkretan zaključak ni korak nije dogovoren - pojavila se tek svijest da je dijalog s institucijama vlasti oko tih pitanja potrebno nastaviti i intenzivirati. A s civilne razine treba i dalje činiti što je moguće - primjerice, kontaktirali smo mirovnu organizaciju u Vojvodini da pokuša pomoći u sakupljanju informacija o nestalima.

Puno je konkretniji odgovor dobiven od Đurđe Adlešić, predsjednice Odbora za unutrašnju politiku i nacionalnu sigurnost Hrvatskog državnog sabora. Ona smatra da su to ključna pitanja u dugoročnoj strategiji nacionalne sigurnosti i da ih u taj plan i praksu treba ugraditi. Također, ured Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju spreman je odgovoriti na zahtjev i pokrenuti istražni postupak. Ali, jesu li su se preživjeli svjedoci, nakon svih proživljenih trauma i uzaludnih pokušaja, spremni ponovno izložiti istražnom postupku? Možemo li im u tome, i kako, pomoći....

KAKO JE DANAS?

Danas u Berku nema nasilnih incidenata; među mladima je još puno ogorčenja i isključivosti. Individualna komunikacija postoji, a na javnoj je razini tek u povojima - primjer je zajedničko izaslanstvo sela u posjetu uredu Predsjednika. Važno je pitanje kako se suočiti s mogućim povratkom mještana srpske nacionalnosti dok proces imenovanja osumnjičenih za učinjene zločine nije još uopće pokrenut (ili o tome mještani nemaju saznanja). Pojedini mještani se polako uključuju u mirovni rad...

"VIRTUALNI" MIROVNI TIM: PLODOVI RADA

U Berku nema pravoga mirovnog tima. Radimo kao "virtualni" mirovni tim, nemamo stalno mjesto za rad. Polako se popravljaju kuća za zajedničke potrebe seljana i okupljaju otvoreni i zainteresirani mještani...Od županijskog ureda

aktivnosti u zajednici

Ministarstva za obrazovanje smo dobili dozvolu za rad u školi...

U radu u Berku sudjelovalo je dvadesetak ljudi - Hrvata, Srba i međunarodnih volontera i trenera. Nitko nam nikada nije prijetio niti ometao naš rad; štoviše, ljudima iz Berka bilo je drago što je netko ondje, sluša ih i pita kako su. Kao što se to uvijek događa pri pažljivom slušanju, pri dubokoj komunikaciji, naučili smo puno o sebi samima: o svojim strahovima i predrasudama, o svojoj sklonosti da osuđujemo, ali i o svojim unutarnjim mogućnostima da suosjećamo, a ne osuđujemo, da vidimo i onaj dio istine koji ima netko drugi, da prigrlimo... Kad smo došli u Berak mislili smo - samo da slušanje dobro prođe, da bude iza nas. Ali, znali smo da više nećemo biti isti i da više neće biti kao da ondje nismo bili. Bili smo s ljudima koji, svaki na svoj način, nose svoju tragediju, i po tome su veliki - veći od svega što smo ranije imali prilike susretati.

Nekolicina mještana je izrazila zadovoljstvo zbog ovakvog načina rada i potrebu za daljnjom suradnjom. Djeca svoju zahvalnost izražavaju najsnažnije. Ne riječima, kao odrasli, već osjećajima i željama za ponovnim susretom.

A koliko su im ti susreti važni, najbolje pokazuje slijedeći primjer: neke obitelji djecu, ako su zločesta, za kaznu - ne puste na radionicu...

Daliborka Pavošević

provedba projekta

PRILOG br. 3:

Mirovni tim Beli Manastir:

Počeli smo slušajući romsku zajednicu u Baranji

Predstavnik tek oformljene Udruge Roma Baranje došao je u svibnju 1999. u mirovni tim Beli Manastir po pomoć – njih oko 2000 koji su ostali u Baranji i žele živjeti u Republici Hrvatskoj u teškoj su situaciji. Rano poraće je za njih još uvijek velika neizvjesnost i opasnost. Za vrijeme rata, dok su živjeli pod srpskom vlašću, neki su od njih bili pripadnici krajinske vojske ili raznih paravojski. Sada su svi opterećeni kolektivnom krivnjom i pritiskom povratnika. Tek uspostavljena hrvatska vlast i policija ne daje im zaštitu, humanitarne organizacije ne daju im pomoć, nemaju dokumenata, bez posla su, bez nade...

Članovi MT-a Beli Manastir, Martina Bukalo, Bojan Lalić, Miroslav Dvornić i Olivera Petrović počeli su odlaziti u romska naselja i provoditi program slušanja, poticati ih da sami učine nešto za sebe. «Važno bi nam bio da nas policija štiti, a ne obrnuto», «Općina nam ne daje humanitarnu pomoć, a treba nam i imamo pravo na nju», «Javnost bi trebala znati kako mi živimo», «Djeca nam ne idu u škole – na tome bi trebalo poraditi»... Bili su to prvi iskazi potrebe i naznake putova rješavanja situacije.

Prvo u pratnji članova MT-a, a zatim samostalno, odlazili su u policiju, u općinu, u Crveni križ. Povezali su se s novinarima, trenutno jedna organizacija snima film o životu Roma u Baranji. Pokrenuli su osnivanje ogranaka svog udruženja u deset mjesta Baranje, u nekoliko mjesta dobili općinske prostorije za korištenje. Priključili su se Danima kulture mira uklanjajući grafitu s porukama mržnje u Bolmanu i Belom Manastiru. Otpočeli su kampanju za uključivanje djece u obrazovni sustav. Na radionici od vizije do akcije, o strategijskom planiranju i demokratskoj organizaciji nevladinih organizacija koja je održana ravno godinu dana nakon prvih slušanja, sudjelovalo je deset članova Udruge Roma Baranje. Dogovorili su se o tromjesečnom planu rada i o načinu funkcioniranja svoje udruge. I – šećer na kraju – pozvali su predstavnike Udruženja Roma Slavenskog Broda i Belišća da kao promatrači nauče nešto iz njihovog iskustva!!! Da, i sudjelovali su na treningu za slušače – sada će oni sami oblikovati i provoditi programe slušanja unutar svoje zajednice i, naravno, preko granica koje ih odvajaju i izoliraju od drugih stanovnika Baranje – **slušati da bi razumjeli i da bi ih se razumjelo!**

MT – Beli Manastir

aktivnosti u zajednici

PRILOG br. 4:

MT Tenja - Počeli smo slušajući

Analizom prvih rezultata Programa slušanja u Tenju uočili smo nekoliko potreba mještana i dobili nekoliko vrlo kreativnih ideja o tome kako doprinijeti osjećaju sigurnosti među mještanima. Na primjer, uvidjeli smo veliki problem socijalno ugroženih obitelji, te starih i nemoćnih mještana. Obitelji osnovnoškolaca govorile su o svom strahu za djecu – srpske obitelji bile su zdvojne što s djecom nakon osnovne škole – upisati ih u Osijek gdje bi po lokaciji trebali ići, ali se boje kako će biti prihvaćeni, ili u Vukovar koji je dalje, ali gdje neće biti u manjini. Povratnici su bili vrlo podozrivi pri upisivanju djece u školu u Tenji jer je to «srpska škola i srpski nastavnici». Jedan je mještanan predložio da se obnovi šahovski klub koji je prije rata bio multietnički i tako pridonese obnovi pokidanih prijateljskih veza.

Učinili smo ponešto na svakom od problema. Osnažili smo desetak obitelji da djecu upišu u srednju školu u Osijek. Počeli smo raditi radionice s osnovnoškolskom djecom. Uključujući se u školu informatike, oko našeg se tima okuplja više od pedesetak djece, radimo na mirovnom odgoju, stvaramo prostore susreta djece bez obzira na etničku pripadnost. Dozvolili su nam rad u školi i vide veliki napredak u odnosima među djecom. Nedavno smo svi zajedno bili na izletu. Neke su se nastavnice uključile u obrazovanje za mirovni odgoj.

Inicijativa šahovskog kluba bila je pravi pogodak. Danas su ponovno registrirani, okupljaju se, igraju i organiziraju turnire. Pregovaramo da nam pomognu i u radu s djecom-da održe školu šaha za podmladak.

Problem socijalno ugroženih obitelji, te starih i nemoćnih, posebno nas se dojmio. Iako je prvi odgovor na to bio – mi tu ništa ne možemo, slična je situacija u cijelom Podunavlju, na te potrebe treba odgovoriti država- ipak smo odlučili podići razinu svijesti o tome kod samih mještana. Možda oni mogu i žele nešto učiniti?

Organizirali smo okrugli stol o toj temi. U rad okruglog stola uključili su se gotovo svi ključni ljudi mjesta: svećenici, socijalni radnici, pedagog i ravnatelj OŠ Tenja, te članovi različitih udruga koje u ovom mjestu djeluju. Izvijestili smo ih o problemu kako smo ga mi vidjeli slušajući – uvid u to dobili smo zahvaljujući provođenju programa aktivnog slušanja, te čestim obilaženjem i posjetima mještanima.

«Učinimo dobro jedni drugima»

Nakon tog susreta rodila se ideja o tome kako pomoći socijalno ugroženim obiteljima, starima i nemoćnima, te se krenulo s tom inicijativom.

Ideja je bila osnovati skupinu građana iz različitih institucija u mjestu koja bi humanitarno djelovala, te pomagala svojim sumještanima koji su u potrebi.

Naročito se angažirao katolički župnik iz Tenje, koji je osnovao skupinu mještana iz svoje župe, zatim pravoslavni svećenik iz OŠ Tenja koji je okupio skupinu osnovnoškolske djece, te predsjednica Matice hrvatskih umirovljenika, koja je također organizirala skupina žena koja će pomagati siromašnima.

U međuvremenu je humanitarna skupina osmislila i moto pod kojim će djelovati: «Učinimo dobro jedni drugima!». Po tome je postala prepoznatljiva u Tenji.

Skupinu čini petnaestak osoba različite nacionalne pripadnosti (većina su Hrvati, te

provedba projekta

jedna gospođa mađarskog podrijetla), od kojih je aktivno njih deset, dok nam se djeca povremeno uključuju i pomažu. Obitelji i osobe koje humanitarna skupina obilazi također su različite nacionalne i vjerske pripadnosti (Hrvati, Srbi, Mađari i jedan Bošnjak).

Rad humanitarne skupine sastoji se od redovnih tjednih posjeta (u paru) obiteljima kojima je pomoć potrebna – prikupljanje odjeće, obuće, primjerice, nabavka kolica za blizance za obitelj koja ima osmero djece, povremeni odlazak u nabavku starima i bolesnima te pružanje moralne potpore opterećenim mještanima.

Uz tjedne posjete, skupina održava redovite mjesečne sastanke s članovima mirovnog tima, na kojima se govori o iskustvima s terena te se prave novi planovi.

Skupina je do sada samostalno organizirala niz aktivnosti, primjerice, radionicu za ukrašavanje uskrasnih jaja koja su se prodavala pred katoličkom crkvom, a za prikupljeni novac su se kupile namirnice i poklončići za djecu.

Cilj je organiziranja humanitarne skupine formiranje inicijative građana koji bi aktivno sudjelovali u rješavanju problema u svom mjestu, te ujedno i bili oni koji će raditi na građenju povjerenja i pomirenja u Tenji. Jedan je od ciljeva i rad s građanima različite nacionalne i vjerske pripadnosti, te osnaživanje građanstva pri rješavanju svojih problema i problema u mjestu.

Vesna Liermann

aktivnosti u zajednici

PRILOG br. 5:

MT Lice mira - Korak u prekograničnoj izgradnji mira

Kolibe Gornje

Selo Kolibe Gornje nalazi se nedaleko Bosanskog Broda u entitetu Republika Srpska. Prije rata, koji je započeo upravo u Bosanskom Brodu početkom ožujka 1992., Kolibe su imale 1400 stanovnika. Selo je od travnja do listopada 1992. potpuno opljačkano i razoreno. Od preko 400 kuća niti jedna nije ostala čitava. Stanovništvo je izbjeglo u Hrvatsku, neke zapadnoeuropske zemlje ili u ratom još nezahvaćene dijelove Bosne. Nakon šestogodišnjeg izbjeglištva, prvi povratnici pojavili su se u kasnu jesen 1998. godine i u neljudskim uvjetima preživjeli u razorenom selu. Izdržali su pa se, slijedeći njihov primjer, do danas u Kolibe Gornje vratilo 125 obitelji. Obnovljeno je oko stotinu kuća, dovedena struja, voda, sagrađena škola. U selu već ima oko 250 mješтана koji nastoje organizirano živjeti: postoji mjesni odbor, nogometni klub, organizacija mladeži itd. Kolibe su najmasovniji primjer povratka u bosansko-posavski dio entiteta Republika Srpska.

Mirovni tim "Lice mira", koji sačinjavaju Biljana, Marija, Zdravka, Željka i Sanja, nakon priprema i treninga u Donjem Miholjcu, Iloku i Osijeku na jasnom strategijskom i detaljnom akcijskom planu priprema teren, kontaktira lokalne vlasti u danas Srpskom Brodu, predstavnike međunarodnih organizacija i lokalne vođe u Kolibama te 6. lipnja ulazi u selo s Programom slušanja kao sastavnim dijelom ostvarivanja projekta "Poslijeratna izgradnja mira" Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka. Tim "Lice mira" je prvi mirovni tim iz Hrvatske koji radi u susjednoj državi Bosni i Hercegovini. Misija i ciljevi tima bili su jasno i razgovijetno definirani i prihvaćeni i od predstavnika sredine u koju se krenulo. Prvi je cilj bio slušanjem saznati što više pozitivnih iskustava o povratku. Drugi je cilj bio utvrditi kakova je komunikacija sa srpskim susjedima. Treći, istražiti stavove, mišljenja i emocije o povratku Hrvata u susjedna sela Kolibe Donje i Kričanovo. Četvrti, utvrditi postojanje zajedničkih interesa sa susjedima i peti, izvidjeti kako mještani reagiraju na mirovne inicijative.

U 36 domaćinstava išlo se bez prethodne najave i sa svakim pojedincem razgovaralo dva do tri sata. Srdačnost i gostoljubivost mješтана bili su izuzetni. Vrućine su bile tropske, a u selu je bilo zmija otrovnica, koje su se nakotile u vrijeme izbivanja ljudi.

Iz analize obavljenih intervjua tim je utvrdio da Kolibarci apsolutno drže kako se prije rata puno bolje živjelo i da je rat ostavio katastrofalne posljedice koje se dramatično odražavaju na kvalitetu življenja. O samom ratu nerado govore i teško im je oživljavati sjećanje na izbjegličku kalvariju i šokove zbog gubitka imovine i bližnjih. U dugom izbjeglištvu su se napatili i jasno i nedvosmisleno odredili za povratak u razoreni jedini zavičaj. Vratili su se u potpuno drugačije prilike od onih koje su ostavili. Promjenu društvenih i političkih okolnosti vrlo su brzo shvatili i dostojanstveno prihvatili. Vrlo su tolerantni i vode računa o svim okolnostima poslijeratnog života i suživota, bez skrivanja i zataškavanja problema koji iskrsavaju. Sigurnost života u selu visoko ocjenjuje čak 30 od 36 Kolibaraca. Njihov je najveći

provedba projekta

problem osiguravanje svakodnevne egzistencije. Od njih preko dvije stotine odraslih, samo je jedan u stalnom radnom odnosu. Vrlo su inicijativni u predlaganju rješenja i ideja za poboljšanje uvjeta života. Imaju jaku i razvijenu svijest o važnosti postojanja i funkcioniranja na način zajednice. O povratku Hrvata u susjedna hrvatska sela Donje Kolibe i Kričanovo vrlo se iskreno, blagonaklono i dobronamjerno izražavaju, a činjenicu da se tamo do danas nitko nije vratio, tumače procjenjujući kako su se najvjerojatnije oni dobro snašli u svojoj "rezervnoj domovini" Hrvatskoj.

Nakon završenog slušanja tim "Lice mira" analizirao je i sumirao saznanja i rezultate i pri uvidu i spoznajama o potrebama i svojim mogućnostima da im udovolji, predložio je Centru za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka i njegovoj partnerskoj organizaciji Centru za kulturu mira i ljudska prava iz Slavenskog Broda, svoj prijedlog projekta "Pomoć stanovništvu Koliba Gornjih u razvoju i dinamizaciji društvenog života u selu". U prijedlogu projekta nude se forme i sadržaji grupnog rada s djecom, mladeži i ženama, te edukacijski programi o organizaciji obiteljskih gospodarstava. Ostvarivanjem projekta mirovni tim želi osnažiti povratnike u Kolibama i učvrstiti njihovu volju i želju za boljitkom.

Zborište

Zborište je danas čisto srpsko selo u entitetu Republika Srpska. Prije rata to je bilo mjesto od oko 200 domaćinstava sa 608 Srba, 145 Hrvata, 65 Jugoslavena i 32 ostalih. Tijekom rata, od svibnja do listopada 1992. selo je potpuno uništeno i opljačkano. Niti jedna kuća nije pošteđena. Stanovništvo je izbjeglo u ratom još nezahvaćene krajeve Bosne i u Europu. Prvi povratnici su na zgarista i ruševine stigli u jesen 1992. godine. Do sada se vratilo oko 90-ak obitelji s oko 150 stanovnika. Uz pomoć donatora obnovljeno je 40-ak kuća, a 50 su mještani obnovili sami svojim sredstvima.

Mirovni tim "Lica mira" počeo je s Programom slušanja u Zborištu 17. srpnja 2000. Svi sugovornici i njihovi ukućani bili su srdačni i gostoljubivi domaćini i tim nije za vrijeme rada u selu doživio nikakvu neugodnost. Poteškoće su nastale u odnosu na one do kojih se, na žalost, nije moglo doći, a na koje je tim upozoravan. To su oni koji su u ratu izgubili svoje najbliže i još uvijek su u šoku. Jasno je da svi mještani suosjećaju i solidarni su s njima.

Programom slušanja u Zborištu učinjen je iskorak u procesu obnove povjerenja i dijaloga u poslijeratnom razdoblju između grupacija koje su rat proživjele na suprotnim stranama. Mi, mirovni aktivisti iz Hrvatske, bili smo primljeni u 21 obitelji. Mogli smo vidjeti kako se selo još nije oporavilo od ratnog razaranja, slušati i čuti o stradanjima mještana Zborišta za vrijeme rata, o njihovim sadašnjim poteškoćama i viđenjima budućnosti. Sa svim osobama s kojima smo razgovarali uspjeli smo izgraditi otvoren i iskren odnos - takav da su nam neki od intervjuiranih mogli reći svoje sumnje u iskrenost naše misije u selu, da nas vide kao one kojima je prvi cilj pripremiti povratak Muslimana i Hrvata. Kod dijela mještana još je uvijek snažan osjećaj nepovjerenja i odbijanja komunikacije. A kod nas, mirovnih aktivista, prisutan je strah od mogućeg incidenta. To je, međutim, tek početak obnove povjerenja u ljude općenito, u sumještane, u mještane susjednih sela i susjedne države, u mirovnu inicijativu običnih ljudi.

aktivnosti u zajednici

Važno je uočiti da je rat za mještane Zborišta s kojima je vođen razgovor prošao, iza njih je. O ratu se može razmišljati - što su mu bili uzroci, kako se mogao dogoditi, tko je odgovoran. To je važan korak u izgradnji mira.

Međutim, visoka je razina neprorađene traume, polovina od onih s kojima su vođeni razgovori imaju pesimističan stav prema budućnosti, naročito u odnosu na mlade. To je veliki broj, dominira atmosferom i nije dobra osnova za prosperitet.

Najveće su teškoće vezane uz egzistenciju. Na žalost, kao i u mnogim mjestima u Hrvatskoj koja su stradala i osiromašena u ratu, egzistencija u Zborištu ponajviše ovisi o donacijama. Stoga je i raspodjela donacija ključna za pitanje međuljudskih odnosa u selu.

Većina mještana s kojima smo razgovarali nije protiv povratka muslimanskoj i hrvatskoj stanovništvu jer smatraju da se svatko treba vratiti na svoje. Budući život se, međutim, najčešće vidi kao život jednih pokraj drugih - u zatvorenim zajednicama - za sada nema spremnosti na bliže kontakte. Neki, međutim, izražavaju vjeru i nadu u ponovni zajednički život kroz ekonomsko povezivanje, zajednički rad, izgradnju zajedništva, toleranciju, poštivanje i uvažavanje. Smatraju odgovornim samo pojedince, a ne cijele nacije.

Prepreke povratku Hrvata, kako ih vide većina intervjuiranih mještana Zborišta, su prvenstveno stvar potrebe i volje izbjeglih (drže da imaju mogućnost odabira - državu koju smatraju svojom i u kojoj su se snašli). Drugi po važnosti razlog sporom povratku Hrvata u Zborište je, po mišljenju mještana Zborišta, strah (subjektivni i objektivni), a treći nacionalni ponos tj. neprihvatanje političkih prilika u RS. Tek mali broj navodi objektivne teškoće (obnovu, stambene probleme) kao prepreku povratku.

Vrlo su vrijedni prijedlozi mještana koji bi pomogli povratku. Njihova životnost i kreativnost ukazuju na iskrenu dobru volju onih koji su ih predložili. Iz prijedloga je vidljivo da se od povratnika očekuje da učine neke korake koji će smanjiti tenzije i ukazati na dobru volju Hrvata na povratak i zajednički život.

Iz izvještaja mirovnog tima

Stribor Uzelac Schwendemann

provedba projekta

PRILOG br. 6:
MT Okučani - rad s braniteljima

Seminari o traumama i samopomoći

Pisati o radu s braniteljima za mene je istovremeno zadovoljstvo i odgovornost. Zadovoljstvo kada razmišljam o svemu što smo zajedno kroz rad skupine prošli i postigli, a odgovornost prema novim ljudima koji, ohrabreni našim radom, ovim putem tek trebaju krenuti. Bilo je puno trenutaka ispunjenih iskrenošću koja se gotovo mogla dodirnuti, smijeha i šala, ozbiljnog i predanog rada, ali i suza i svega onog što ljudi, spojeni u ovakvom radu, dijele kao obitelj. Svatko tko je iskusio rat u većoj ili u manjoj mjeri nosi u sebi jednu vrstu traume - ovisno o izloženosti. Ova je izloženost kod branitelja zasigurno bila najveća i stoga postoji potreba da se sjećanje na rat i preživljena iskustva ublaži. Mirovni tim Okučani je, vođen izrečenom potrebom ljudi, hrabro napravio iskorak u ovome pravcu. Za svoj smo rad postavili tri strateški važna koraka:

- Održati radni sastanak s predstavnicima UHVDR, čuti potrebe i krenuti u organizaciju skupina (Okučani, Stara Gradiška, Gornji Bogičevci).
- Posjetiti svaku udrugu i s potencijalnim sudionicima ostvariti individualne razgovore, te ih osnažiti za sudjelovanje na seminaru i radionicama.
- Organizirati seminare o traumama u kojima su spojeni rekreacija i odmor s radom na sebi.

Važno je reći da su sva tri strateški postavljena cilja ostvarena i možda je najbolje da predsjednici udruga sami kažu nešto o tome:

Željko Bura, UHVDR — Okučani

“Seminar nam je pomogao da bolje i objektivnije upoznamo sebe i svoje poteškoće te da ih lakše prebrodimo. Uz stručno vodstvo i naš rad u skupini smatramo da se puno pomoglo da prebrodimo dio svojih problema, što nam puno znači, a ujedno možemo pomagati i drugima. Zahvaljujemo se voditeljicama Maji Mitrović i Moniki Šimek, donatorima, Centru za mir, nenasilje i ljudska prava - Osijek i posebno gospođi Berić, koja je taj rad pokrenula i trudila se da se sve ono što je isplanirano ostvari u proteklom razdoblju. Nadamo se da će se ovaj rad nastaviti jer je to, smatramo, najbolja pomoć svima nama, a ako je moguće, željeli bismo da se pokrene rad i s novim skupinama. U kontaktu s mnogim braniteljima pokazala se njihova spremnost u sudjelovanju u ovome načinu rada.”

Mato Grgić, UHVDR — Stara Gradiška

“Seminari, koje smo zajedno prošli, za mene su puno značili. Osobno sam na sebi osjetio velike promjene u pozitivnom smislu i u odnosu na svoju obitelj, prijatelje i ljude oko sebe. Osjećam se puno opuštenije i smirenije, te sam spremniji za bilo koji posao i razgovor s ljudima, iako su to ljudi s kojima možda i ne komuniciram najbolje.”

aktivnosti u zajednici

Jozo Bungić, UHVDR — Gornji Bogičevci

“Smatram da je ovaj seminar jako pozitivno djelovao na mene, kao i na članove moje udruge. Neke probleme lakše svladavamo; postali smo manje ogorčeni, eksplozivni i nezadovoljni. Naše ponašanje je utjecalo i na članove naših obitelji. Počeli smo raditi s obiteljima i prijateljima na osnovi stečenih iskustava i znanja s ovih seminara. Smatram da bi svi branitelji trebali proći ovakvu vrst seminara. Također bi u ovakav rad trebale biti uključene i supruge i djeca. Hvala svima koji su na bilo koji način pomogli da se ovi seminari održe.”

Što reći na kraju? Netko je rekao da je “lakše upoznati cijelo čovječanstvo nego jednog čovjeka”. Ta velika istina živi, i otuda i tolika velika potreba za radom i razumijevanjem ljudi i svakog čovjeka ponaosob. U slijedećoj fazi projekta bilo bi važno dalje podržati ovu skupinu, povezati je sa sličnim skupinama i u isti program uključiti što više razvojačenih vojnika.

Ljubica Berić

PRILOG br. 7.

Prikaz knjige po kojoj je rađena radionica o pomirenju
ISKLUČENJE I ZAGRLJAJ

Zagreb: STEPPress, 1998.

Zadovoljstvo što mogu predstaviti ovu knjigu može se jedino usporediti s onim s kojim sam je osobno čitao. Miroslav Volf, profesor sistematske teologije na znamenitom američkom sveučilištu Yaleu, napisao je knjigu ne samo kao vrstan i međunarodno priznat (na čast nama njegovim sunarodnjacima) teolog i filozof, nego i kao čovjek koji je osobno iskusio temu o kojoj piše. Već od uvodne anegdote, kada mu uvaženi teolog Jürgen Moltman postavlja izravno pitanje: »Ali, možete li zagrliti četnika?«, a profesor Volf odgovara »Ne, ne mogu; ali mislim da bih kao Kristov sljedbenik morao moći to učiniti«, sučeljujemo se najizravnije s pitanjem koje nije jednostavno ni teorijski obraditi a nekmoli praktički realizirati. I s teškoćom ovog pitanja susreće se svaki svjetonazor koji polaže nadu u pobjedu dobra nad zlom, a osobito kršćanstvo koje promiče bezuvjetnu ljubav, ergo ljubav prema svakomu bez razlike, uključivši i neprijatelja.

A postavljenom je pitanju pisac pristupio sa svom teološkom, filozofskom i životnom ozbiljnošću, vodeći duboko promišljeni dijalog prije svega sa suvremenim, postmodernim idejnim opcijama, ali i s brojnim pitanjima koja se rađaju u umu svakog čovjeka sučeljenog s alternativom ponuđenom u naslovu. No, ni u najapstraktnijim dijelovima knjige pisac ne dopušta sebi hladni akademizam, nego se u svaki teorijski problem unosi kao čovjek čija pitanja izranjaju iz života i služe životu. Prosječnom čitatelju neki argumenti mogu donekle predstavljati problem u razumijevanju, ali njihova teškoća ne proizlazi iz nečije želje za mudrijašenjem nego iz dubine (a time i zamućenosti) problema. Dakako, knjiga nije namijenjena za razbibrigu, kao što ni njezin povod nije bila razbibriga nego naša krvavo-suzna zbilja. Ipak, svakom pažljivom čitatelju uz određen trud koji se duhovno i te kako isplati, osnovne teze knjige ulazit će i u um hraneći ga i u srce grijući ga.

Glavno polazište promišljanja i zajednička nit koja se provlači kroz svih sedam poglavlja jest činjenica *drugosti* – drugog naroda, druge kulture i civilizacije, druge rase, drugog spola. Narod bi rekao da je za svađu potrebno dvoje, a svakodnevno nas iskustvo uči da je za svađu *dostatno* dvoje, jer sama činjenica drugosti na nerazjašnjen način generira sukobljenost. Sukob se uvijek vrti oko, reklo bi se, krajnje teorijskih pojmova kao što su istina i pravda, ali nikada ne ostaje samo na raspravama o načelima, nego prerasta u pravi fizički obračun među rasama, spolovima, religijama i narodima. Kao što nas brojna tragična ratna iskustva uče (uključivši i nedavni rat na ovim prostorima), stari sukob rađa novim sukobom, današnje žrtve postaju sutrašnjim krvnicima i ulazi se u začarani krug nasilja i osvete.

Pri tom treba držati na umu da je ideal neke «objektivne i univerzalne istine i pravde», božanske *Justitie* zatvorenih očiju s preciznom vagom, davno potrošena zabluda, jer svi mi stojimo negdje, na nekom subjektivnom stanovištu. Mnogima se stoga čini da je jedino još moguće isticati posebnost i subjektivnost, što je ponajčešće izravni put u sukob. Dovodeći nas upravo pred taj dvosjekli teorijski mač (s izravnim praktičnim posljedicama), Miroslav Volf nudi kao rješenje treću opciju, koja je starija od obje spomenute, ali nudi i dalje svjež odgovor: to je odlučan iskorak k dru-

gome i spremnost za zagrljaj. Voljnost da zagrlimo kao izravna suprotnost ničeoovskoj (i postmodernoj) volji za moći. Odgovor je otvoreno i duboko kršćanski; napokon, i prva riječ uvodnog poglavlja jest križ, kao početak i središte sve daljnje misli. Možda bi nekog čitatelja drugačijeg svjetonazora mogla zasmetati ovakva jasno obojena opcija: nju, međutim, ne treba shvatiti kao puku ideološku promidžbu nego više kao poziv na razumijevanje, a ujedno i kao latentnu kritiku upućenu upravo kršćanima, zbog u praksi zapostavljenih idejnih zasada kršćanstva.

Volja za zagrljaj podrazumijeva volju za dvostrukim gledanjem, odnosno sposobnost da stvari promatramo s motrišta (izustimo i tu riječ) neprijateljske strane. Pisac je svjestan kolike su «povijesne činjenice» i raznorazni učeni dokazi nepopravljivo iskrivljeni subjektivnim težnjama, koliko je, u stvari, nemoguće teorijski se distancirati od vlastite subjektivnosti. Ta velika filozofska istina ipak ne mora biti povodom za metafizičku rezignaciju: naprotiv, ona može potaknuti akciju dvostrukog (i višestrukog) gledanja. Takvom akcijom pokazujemo dvije stvari: da shvaćamo ograničenost svih motrišta *uključivši i našeg* i da nam je stalo razumjeti i druga motrišta, koja isto tako pate od subjektivnosti i ograničenosti, katkad u većoj ali katkad i u manjoj mjeri no što je kod nas slučaj. Ovome bi odgovarala uvriježena metafora o hodanju u tuđim cipelama, s time što treba zamijetiti da je cilj zajedništvo, a ne tek puko proširenje spoznaje.

Premda autor najveći dio knjige posvećuje pitanjima međuetničkih odnosa, koja su se bolno nametnula u našoj nedavnoj prošlosti, opći način razmišljanja otvara put i rješavanju međuspolnih napetosti. Pisac otvoreno ističe činjenicu da su tijekom povijesti muškarci oduvijek bili smatrani superiornima ženama, što bi ovaj problem činilo možda izazovnijim od svih drugih suprotnosti, jer se za razliku od problema u odnosima između bijelaca i crnaca, ili zaraćenih naroda, ovdje radi o doslovce općčovječanskom problemu. A time i trajnijem, tako da će možda neke druge generacije Volfovu knjigu čitati da bi shvatili i prevladali međuspolne suprotnosti (a ima razloga vjerovati da će knjigu čitati i generacije nakon nas). Autor ovoj tematici pristupa pružajući originalnu interpretaciju Trojstva (uz osvrt kardinala Ratzingera i već spomenutog Moltmana), kao ideala zajedništva uopće. Polazeći od suvremenih teoloških interpretacija «muškosti» i «ženskosti» u samom Bogu (osobito od stavova tzv. feminističke teologije), dolazi se do zaključka da je spolnost utemeljena u tijelu, ali da je spolni identitet nastao kao posljedica društvene interakcije. Drugim riječima, uloga muškarca i žene u društvu nije određena anatomijom, kako su nekoć čak i znanstvenici pokušavali dokazati. Posljedica tih društvenih interpretacija jest i razumijevanje Boga kao muškarca shvaćenog u tradicionalnom smislu. U svjetlu stvaranja i otkupljenja kao ključnih biblijskih tema napušta se ideja isključivosti među spolovima zaradi uzajamnosti u izgrađivanju identiteta. Jednostavnije rečeno, muškarac je muškarac tek u interakciji sa ženom i obrnuto. Bog stvara i spašava čovjeka, koji je i muško i žensko, i podjednako vrijedan u oba svoja aspekta postojanja. Na koncu svoje knjige autor raspravlja o nečem što unosi zabunu među sve poznavatelje i pristaše kršćanstva: naizgled samoproturječno prikazivanje Krista u Ivanovom Otkrivenju kao bespomoćnog žrtvenog Janjeta i kao osvetnika na bijelom konju. Čini se da se time u svjetonazor koji promiče nenasilje unosi nešto strano, jedan moment nasilja i to nasilja kozmičkih razmjera, budući se sudi cijelom svijetu.. Dakako, ne treba spominjati sve asocijacije na kršćansku povijest kada su se brojni «revni kršćani» provodeći nasilje upravo pozivali na prikaz Suca koji sudi svijetu

provedba projekta

mačem i ognjem. Autor sa sebi svojstvenom zrelosti pokazuje kako upravo ova slika oduzima svako pravo čovjeku na nasilje, jer je sud isključiva Božja ingerencija. Naša je zadaća promicanje mira, zagrljaj bez isključenja i oprost, znajući da će jednog dana Bog pravedno i milostivo rasuditi svim pravdama i istinama koje zastupamo. Profesor Volf ne spada u teološku jeftimbu vjerovanja kako će se ipak na koncu svi ljudi odazvati Božjem pozivu na oprost i pomirbu. Čovjek se može definitivno oglušiti na svaku svjetlost razbora, i na Bogu je (a ne na čovjeku) da izvuče praktične konzekvence takvog stava. Bog se služi nasiljem samo zato da bi se nasilje jednom zauvijek prekinulo.

Tristotinjak stranica knjige *Isključenje i zagrljaj*, osim što svakom ustrajnom čitatelju nude značajno proširenje duhovnih vidika, pružaju nam i poticaj za mirotvorno djelovanje u vremenu i prostoru nikad potrebitijem hrabrih ljudi spremnih na najveću i najljepšu duhovnu avanturu – oprost i zagrljaj drugog. Knjiga nije napisana s idealističkom predodžbom da će se sve riješiti dobrim odgovorom na pitanja i apelom na zdrav razum i čisto srce. Ona predstavlja jedan artikulirani glas koji u naše podneblje unosi novu kvalitetu intelektualnog promišljanja naše povijesne zbiljnosti. Treba vjerovati da će promicanjem iznijetih ideja pridonijeti ozračju uzajamnog priznavanja i istinskog pomirenja, kako ne bismo opet živjeli između dva rata. Ili, još gore, u stalnom i sveopćem sukobu koji se vodi čak i unutar domova, početo teškim riječima, a još češće teškim naoružanjem.

Željko Porobija

PRILOG br. 8:

Procjena utjecaja provedenih aktivnosti za žene

Procjena utjecaja provedenih aktivnosti osnaživanja žena izvršena je putem fokusnih grupa. (Ref:1)

ŠTO KAŽU ŽENE SUDIONICE

Komentirajući aktivnosti mirovnih timova kojima su se priključile, žene su rekle: "Došla sam da bih se oslobodila napetosti, opustila i s nekim družila, tijekom rata sam se osjećala kao u getu: osjećam se vrijednijom i inteligentnijom, ohrabrenom i toplom; kad nam je voditeljica radionice rekla da nabrojimo 10 osobnih karakteristika bila sam zaprepaštena, nisam mogla smisliti ni jednu, jedva sam pronašla tri, sve sam znala o mom mužu i djeci, ali ne o sebi; tada sam samoj sebi rekla: "Dokaži sebi tko si"; uzela sam neko vrijeme i učinila nešto za sebe; prije radionice nisam razmišljala o tome tko sam; dok sam išla na kompjuterski tečaj osjećala sam se vrijednom i korisnom; kad sam išla na radionicu oslika-

aktivnosti u zajednici

vanja svile nisam mislila na zaradu, ali se onda toliko susjeda stalo diviti mom radu da sam bila ponosna i počela razmišljati da možda mogu s tim i nešto zaraditi."

ŠTO KAŽU FOKUSNE SKUPINE

"O tome što su žene postigle sudjelovanjem u akcijama mirovnih timova moglo se čuti samo na ženskim fokusnim grupama ili na grupama u kojima su sudjelovale većinom žene. To je bilo u slijedećim grupama: Hrvatice i Srkinje- sudionice fokusne grupe, utjecajni Srbi iz Okučana, volonteri u Tenji, nastavnici i grupa u Berku. To nije čak ni spomenuto u fokusnoj skupini nesudionica obje nacionalnosti, a nisu ih spomenuli ni muškarci ni mladi. To ilustrira stupanj "patrijarhalnosti" društva. U fokusnoj grupi utjecajnih Srba u Okučanima se čulo: nije u redu da žena ostavlja muža i djecu i zbog toga se one slabo uključuju u aktivnosti. Žene su također rekle: nekim ženama muževi ne dozvoljavaju da dođu; muškarci ne poštuju angažman svojih supruga i uspjeh izvan kuće; oni su staromodni, patrijarhalni. Navodimo primjer žene čiju su poeziju izabrali za čitanje na lokalnoj manifestaciji koju je organizirao mirovni tim. Ona je rekla da je zbog toga bila vrlo ponosna, ali su je onda muž i sin zadirkivali, omalovažavali i konačno joj zabranili da to javno čita. I ona je tada kreativno riješila problem, zamolivši jednu srednjoškolkicu da to pročita umjesto nje i bila i dalje ponosna zbog toga. Ili, muškarac koji je odbio doći na parlamentarne izbore jer je njegova žena bila članica tima za nadgledanje. To s jedne strane pokazuje kako je važno raditi na ohrabivanju žena, a s druge kako je to u ovakvom društvu teško.

Činjenica da su o ohrabivanju žena govorile samo žene sudionice, ilustrira da su tog problema i njegove važnosti za vlastiti razvoj svjesne samo žene koje su bile izložene aktivnostima mirovnih timova. Postoji, također, mišljenje da će se žene vjerojatnije priključiti aktivnostima zato što su otvorenije od muškaraca i sklonije uključivanju u aktivnosti koje se bave kvalitetom života, manifestacijama, umjetnošću i vještinama koje nisu profitabilne. Kao što je rekla volonterka iz Tenje, barem je u nekim zajednicama sve više žena koje se žele priključiti.

Puno je sudionika fokusnih grupa, čak i onih koji nisu sudjelovali u aktivnostima mirovnih timova, potvrdilo da su žene bile jako zadovoljne aktivnostima koje su za njih bile organizirane. Mirovni timovi su uspjeli ženama sudionicama osvijestiti vlastiti status i omogućili su im steći nova iskustva. Ohrabрили su žene koje su željele dolaziti i koje su bile barem malo emancipirane. Ovo je pionirski posao u ovoj regiji i mora se raditi strpljivo i postupno imajući na umu da se promjene mentaliteta i tradicije ne događaju preko noći. (ref:1)

provedba projekta

PRILOG br. 9:
MIROVNI TIM OKUČANI - Osvrt na boravak u "Školi mira"

Mrkopalj. Malo mjesto u njedrima Gorskog kotara, okruženo prekrasnom crnogoričnom šumom i naseljeno ljudima koji u ovoj prirodnoj oazi mira mirno žive svoj život daleko od vreve i urbanizacije.

Nevladinim je organizacijama Mrkopalj dobro poznat po "Školi mira" - specifičnom programu stvaralačkog rada za osnovnoškolce i srednjoškolce, a široj javnosti i po tome što je to jedina regija u Hrvatskoj gdje živi nacionalno izmiješano stanovništvo koje se početkom rata 1991. godine dogovorilo za mir, čak i službenim dogovorom o nenapadanju jedni drugih. Do sukoba nije došlo, i ova regija i ljudi u njoj pokazali su živim iskustvom da zalaganje za mir i riječ mogu biti jači od oružja i sile. Ovdje rat nije iza sebe ostavio tužne ljudske priče, porušene kuće, crkve i unakaženu prirodu - ovdje mir još uvijek živi.

U prilog tome već šestu godinu za redom u "Školi mira" sastaju se i druže mladi Hrvati, Srbi, Bošnjaci, Slovenci, Slovaci, Rusini, Ukrajinci itd. Ovdje možete vidjeti mlade i djecu kako prepušteni radosti novog upoznavanja i druženja slave nova prijateljstva. Ključna osoba u cijeloj ovoj priči zasigurno je Franjo Starčević - veliki entuzijast i mirotvorac, jedan od osnivača "Škole mira", a ujedno i njen predsjednik. U početku su se u "Školi mira" okupljali učenici osnovnih škola s područja Gorskog kotara združeni oko likovnih radionica, da bi kroz nekoliko godina "Škola mira" rasla i pretvorila se u stvaralačke susrete mladih različitih vjeroispovijesti i nacionalnosti. Dva puta u godini, ljeti i u proljeće, polaznici koriste blagodatni ovakvog druženja. Misao vodilja ovog programa je pomoći djeci kroz kreativan rad i druženje da ne budu žrtve predrasuda, te poticaj uklanjanju etničkih barijera i upoznavanje mladih iz drugih kultura.

Mrkopalj i susjedna mjesta ove su godine oživjela ispunjena glasovima djece i mladih, njih oko 150-oro smještenih u obiteljima kod mještana koji već tradicionalnom gostoljubivošću brinu o polaznicima "Škole mira".

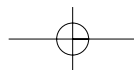
Ove godine, po prvi puta, u "Školi mira" našli su se mladi iz Okučana, njih devet iz katoličke, pravoslavne i adventističke crkve. Svi su oni imali blagu tremu pred odlazak u Mrkopalj i nisu točno znali kako će izgledati ta druženja i radionice. No, stigavši u Mrkopalj i uključivši se u radionice, tremu je zamijenila radost i oduševljenje programom i novim prijateljima iz Mostara, Vukovara, Jablanice, Slovenije i raznih dijelova Hrvatske.

Voditelji radionica pretežno su bili mladi ljudi: apsolvanti, umjetnici, prosvjetni radnici s kojima su polaznici bili oduševljeni.

Evo što mladi kažu o "Školi mira":

Rinaldo:

Ovdje su bili mladi iz BiH, Hrvatske i Slovenije i mi smo dokazali kako bez obzira na različitu nacionalnost i vjeroispovijest čovjek može steći prijatelje. Mi smo iz Okučana bili posebna skupina jer smo bili sastavljeni od mladih katoličke, pravoslavne i adventističke vjeroispovijesti, a za večerom su nam se pridružili još i mladi muslimanske vjeroispovijesti. Bez obzira na različitu vjeroispovijest, super smo se slagali i mislim da se stariji mogu ugledati na nas.

aktivnosti u zajednici

Vesna:

Ovo vrijeme povedeno u Mrkoplju je zaista nešto neopisivo. Moja prijateljica i ja bile smo u radionici jezika (komunikacije) i izgradnje mira. Voditeljice su nam bile nezamjenjive: maštovita Morana i interesantna Iva. Mislim da sam dosta toga naučila, osobito o komunikaciji, nenasilju i sukobu.

Mihael:

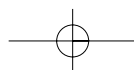
Ono što se događalo ovih sedam dana ovdje ostavilo je neizbrisiv trag na meni. U Mrkoplju smo našli raznolikost nacija i vjera i spoznali ljepotu te raznolikosti. Za nas razlike u vjeri i naciji nisu predstavljale problem jer smo postali prijatelji. Volio bih da u Okučanima organiziramo "Školu mira" i na taj način pomognemo i odraslima da ne razmišljaju samo o prošlosti, već da se okrenu budućnosti.

Ono što je još važno reći za funkcioniranje "Škole mira" je činjenica kako je brigu o hrani za polaznike na sebe preuzela Hrvatska vojska kao donator koji to već čini godinama. Bilo je divno i nesvakidašnje u 12.00 i 18.00 sati vidjeti vojnike kako donose hranu, kolače i voće za djecu. Iz Mrkoplja se svi vraćamo ispunjeni. Ovakvih "Škola mira" treba puno, jer one unose novo svjetlo u živote djece i ljudi.

Ljubica Berić

"Škola mira" - 2000.

provedba projekta

PRILOG br. 10:
MIROVNI TIM DALJ - Kiparska kolonija

SKULPTURE NADE

Nekoliko je lokacija na svijetu koje mogu donijeti iscjeljenje tek svojim prisustvom na jednom mjestu. Dalj u Hrvatskoj jedno je od takvih mjesta.

Prolaskom jedinom glavnom ulicom sredinom mjesta ne može se odmah primijetiti da je stanovništvo u selu podijeljeno na Srbe (južno) i Hrvate (sjeverno). Etnička je podjela označena katoličkom crkvom. Upravo se na tom mjestu Dunav približava selu koje dijeli Srbe i Hrvate, ali ovoga puta politički utvrđenim granicama.

Nedaleko od crkve, pokraj rijeke, nalazi se bombama uništena dvokatnica. Bez zidova sa strana i s prekrasnim pogledom na Dunav, ona služi kao privremena sjenica. Svjesnost političkih i etničkih podjela i istovremeno napajanje ljepotom mjesta poziva na razmišljanje o budućnosti koja uključuje povijest. Ukoliko čovjek dovoljno dugo zastane, iscjeljenje počinje.

Tijekom posljednjeg tjedna u srpnju 2000. godine, ova privremena sjenica oživjela je zvukovima dlijeta umjetnika. Već drugu godinu ovi umjetnici dragovoljno posvećuju svoje vrijeme godišnjem festivalu, Danima kulture mira, koji se održava na području Istočne Slavonije. Mnogi su od ovih umjetnika prije rata surađivali u različitim umjetničkim kolonijama, ali njihov je zajednički rad danas namjeran svjedok budućnosti nade.

Svi ovi umjetnici doživjeli su borbe za vrijeme rata. Godine 1997. u Ernestinovu, razorenom obližnjem hrvatskom selu, veći je dio ove skupine umjetnika održao umjetničku koloniju na ruševinama toga sela. To je bilo osobito bolno s obzirom na to da je ondje postojala tradicija godišnje umjetničke kolonije koja je u selu ostavila mnoge umjetničke radove. Sve je bilo uništeno, uključujući i kuću poznatog umjetnika, zajedno s mnogim njegovim poznatim radovima i svim ostalim izloženim umjetničkim radovima koje je ta zajednica brižno čuvala. Na zatvaranju umjetničke kolonije 1997. godine, kipari su izložili svoje radove na zgaristima kuća koje su nekad činile njihovu zajednicu.

Ove su godine umjetnici zamoljeni da se pri stvaranju svoje kompozicije oslone na temu «U našim je rukama poruka mira». Jedan je umjetnik odlučio izraziti odluku koju svi mi možemo sami donijeti - odluku da izaberemo život. Njegov jednostavan, ali istovremeno dubok prikaz jest signal «palčevi gore» koji je neki kralj možda dao gladijatoru kako bi mu dao do znanja da njegovom pobijedom neprijatelju treba dopustiti da živi umjesto da ga ubije. To je podsjetnik da mi koji živimo možemo biti zahvalni za život koji nam je dan, te da ga trebamo živjeti punim plućima.

Najmlađi je umjetnik, Vedran Jakšić, pripravnik koji je počeo raditi s grupom prošle godine, izradio suncokrete koji se stapaju u jedno s mladom ženom. Suncokreti su postali dio njenog bića. Umjetnik je objasnio:

» Čovječanstvo mora više živjeti u skladu s prirodom i na taj će način pronaći svoj put prema Bogu. Prvo znanje o tome kako treba ispravno živjeti se izgubilo i sve dok ne budemo imali živi odnos s Bogom, mira neće biti.»

aktivnosti u zajednici

Skulptura Matković Laste prikazuje sumornog i smirenog muškarca zatvorenih očiju i ruku prekriženih na grudima. Njegova figura pokazuje duboku zahvalnost i poniznost. Umjetnik je objasnio da je najvažnije što je naučio potreba da se pokaže poštovanje prema odnosu s drugima koji mu je dan, a osobito prema odnosu s kolegama kiparima. Nadalje, objasnio je, kada upoznae druge osjeća prisutnost Boga i to budi u njemu želju da blagoslovi ljude koje sreće. Cijeli život treba živjeti u molitvi, a osobito kada upoznajemo prijatelja. Kiparstvo je za njega način molitve. Lasta je bio satnik u bataljuni koji je prošao oštre borbe. Rekao je da mu to prije nije bilo smiješno, ali da se sada može našaliti i priznati kako se ne može približiti magnetu, jer u njegovom tijelu još ima šrapnela iz rata.

Izvanredna osobina skulpture Siniše Tešankića su zatvorene, smirene oči čovjeka i žene. Siniša je objasnio da je u svom ranom razdoblju za vrijeme rata koristio puno teških akrilik crvenih i crnih boja u oštrim nasilnim potezima. Odražavao je uništenje i zlo rata. Sada njegove figure imaju zatvorene oči i smirene su, jer se i on sam pomirio s ratom. Njegova lica su lica Adama i Eve. Oni su poznavali raj kakav je mogao postojati, ali, kako su poznavali bol i uništenje koje je zlo donijelo ljudskoj rasi, također poznaju i gorku slatkoću života u dobroti koja uistinu postoji. Siniša je, nadalje, objasnio da možemo potpuno i duboko cijeniti dobro koje postoji na ovom svijetu tek kada doživimo razaranje. To je bogatstvo života.

Mato Tijardović, najpoznatiji među ovim umjetnicima, izradio je skulpturu koja se sastoji od dva dijela. Jedan je dio glava muškarca s velikim osmijehom na licu, ali zatvorenih očiju. Drugi je velika ruka. Zajedno poručuju da pozitivna razmišljanja i ruka mogu donijeti mir i bolji svijet.

Arpad Eded, umjetnik iz Bilja, koji je prošao mnoge teškoće rata, nazvao je svoju skulpturu «Put u Vukovar». Skulptura povezuje prikaz poznatog Vodenog tornja u Vukovaru i ruke koje pokazuju prema tornju. On time želi prenijeti poruku da je mir u našim rukama, ali i da zadatak nije izvršen.

Ove se godine i prva žena pridružila skupini. Vesna Ivanović je iz Dalja i o kiparstvu nije znala ništa. Umjetnici su joj posudili alat i pokazali joj kako treba raditi u drvetu. Vesna je izjavila kako su događaji kao ovaj potrebni kako bi se društveni život u Dalju ponovo pokrenuo. Ljudi su potišteni i selo je podijeljeno. Donekle je bilo podijeljeno i prije rata. Kako je u Dalju sjedište pravoslavne crkve za ovo područje, bilo je više stanovništva srpske nacionalnosti. Uvijek je bilo napetosti između Srba i Hrvata, ali su uvijek mogli civilizirano živjeti zajedno. Sada je podjela puno dublja. Kako je selo bilo okupirano od strane Srba više od 7 godina, a većina je Hrvata u to vrijeme izbjegla, Hrvatima se vrlo teško vratiti. Javne ustanove nisu potpuno obnovljene, u školama nema osoblja i opreme kao nekada, a industrija koja je činila gospodarski život mjesta je uništena.

Vesna je za umjetničku koloniju u Dalju u sklopu Dana kulture mira čula od članova mirovnog tima koji je u Dalju bio već 18 mjeseci.

Ova je umjetnička kolonija bila međumjesni događaj i bilo je mnogo znakova volje da se ponovo izgradi povjerenje. Lokalni diskoteka klub osigurao je obroke za umjetnike uz veliki popust. Nije uobičajeno da taj klub služi jela, iako ima dovoljno opremljenu kuhinju. Vlasnik se potrudio da samo za ovu prigodu organizira doručak i ručak, te time pruži umjetnicima mjesto gdje se mogu sastajati. Drugi znak izgradnje povjerenja bio je dolazak jednog mještana u sjenicu gdje su umjetnici radili i njegova ponuda da skuha poznato jelo, riblji paprikaš, za cijelu skupinu. Hrvatske

provedba projekta

šume velikodušno su obavile sječu jedanaest stabala i dopremile ih u selo, što je značilo angažiranje dva radnika i velikog transportera za cijeli dan. Bila je to druga godina za redom da su Hrvatske šume velikodušno stavile svoje resurse na raspolaganje ovoj koloniji.

Jedan je od ohrabrujućih znakova da su naponi mirovnih timova u izgradnji povjerenja bili uspješni u posljednjih osamnaest mjeseci bio i premještanje skulptura s umjetničke kolonije 1999. iz mjesne srednje škole i njihovo prevoženje na izložbu. Bilo je divno vidjeti kako je sedam skulptura na temu mira tako dobro održavano u hodnicima mjesne srednje škole, osim jedne na kojoj je bio mali grafit od samo pet kvadratnih centimetara. S obzirom na to da je toliko mnogo zidova u mjestu prekriveno grafitima, ovo je bio znak da učenici osjećaju poštovanje i vlasništvo prema skulpturama. Kada su članovi mirovnog tima premješitali skulpture, mještani su se okupili i pitali kamo odnose NAŠE skulpture. Ova mala pozitivna zamjenica bila je važna oznaka vlasništva, a mirovni tim je naporno radio kako bi se ostvario upravo taj osjećaj.

Ova priča nade i doprinosi oba naroda pokazuju da se tkanina povjerenja u zajednici ponovo tka. Mirovni tim čine i Srbi i Hrvati. Vesna je Hrvatica. Umjetnici su Hrvati koji su bili u vojsci. Vlasnik disko kluba je Hrvat koji se vratio ili ostao cijelo vrijeme. Mještani koji je kuhao ručak je Srbin. Doprinos su dale i Hrvatske šume. Ovakva vrsta kreativnog mirovnog rada pomaže zajednici da počne iscjeljenje.

Iz sjenice se jasno mogu vidjeti tornjevi pravoslavne i katoličke crkve s jedne strane. S druge strane je vječni tijek Dunava, rijeke koja dijeli Srbe i Hrvate. Je li to Božje djelo? Mi to znamo, ovo nisu obične skulpture, to su mjesta iscjeljenja. Ovi su kipari pronašli svoj način spajanja povijesti s nadom u budućnost. Mi smo im zahvalni što su poruke mira svojih ruku podijelili s nama. Zahvalni smo i za predanost i ljubav koju je mirovni tim u Dalju pokazao u svom radu u zajednici.

Neka svi budemo uzvišeni kako bi smo dali sve od sebe da ponovo izgradimo povjerenje za trajni mir.

Napisala Michelle Kurtz u suradnji s MT-Dalj, Milenom i Ninom.

photo: Milena Dragšić

"...Njegov jednostavan, ali istovremeno dubok prikaz jest signal «palčevi gore» koji je neki kralj možda dao gladijatoru kako bi mu dao do znanja da njegovom pobijedom neprijatelju treba dopustiti da živi umjesto da ga ubije..."

PRILOG br. 11: Kampanja Glas '99. i civilno društvo

Pitanje je kako je cijela Kampanja Glas '99. djelovala na civilnu, a kako na širu društvenu scenu. Naime, jedan je od zadanih ciljeva Kampanje bio jačanje i promocija civilne scene, tj. uloge civilnog društva u demokraciji.

Čini se da je Kampanja doista pomogla da se reduciraju predrasude u odnosu na NVO-e te da se podigne motiviranost građana za društveni angažman kroz NVO-e, tj. da su učinci na širu društvenu zajednicu takvi da mogu u budućnosti rezultirati jačanjem civilne scene.

Međutim, postojeća je civilna scena tijekom Kampanje prolazila duboke krize i sukobe.

Cjelokupni, višemesečni proces kreiranja i usuglašavanja oko zajedničke platforme bio je vrlo težak, pun sukoba i ponekad teških i po načinu nekorektnih rasprava. Problemi su se nizali od toga treba li ili ne kampanja biti nepristrana (ili se priključiti uz stranačku oporbu); treba li prihvatiti centralizirani model ili individualno konkuriranje za projekte; treba li građansko nadgledanje izbora postati ekskluzivno i centralizirano pravo jednog NVO-a; kako koordinirati i upravljati kampanjom. CZM je, kao što je navedeno, bio vrlo aktivan u tom procesu. Kako je jedna od najvećih organizacija koje djeluju u Hrvatskoj (a izvan Zagreba), imao je poziciju koja ga je obvezivala da se aktivno uključi u rasprave - primjerice, da se suprotstavi ideji i praksi da samo jedna organizacija (koja je sama sebe prozvala krovnom, dobila financijsku potporu i počela osnivati urede diljem Hrvatske) dobije ekskluzivno pravo za organiziranje građanskog promatranja izbora. CZM je zagovarao principijelan stav da su se svi članovi Kampanje obavezali na nepristranost te da građansko promatranje ne smije postati ekskluzivno pravo niti jedne organizacije. Također, ukazivali smo na to kako bi civilna scena puno više trajno profitirala kada bi se uložena materijalna sredstva u otvaranje ureda u nizu gradova koristila za potporu već postojećim malim inicijativama u tim gradovima. Ali, na žalost, ne samo stavovi koje je zagovarao, nego i netolerantni nastupi i rasprava predstavnika CZM na koalicijskim sastancima i javnoj prepisci putem elektronske pošte - donijeli su CZM-u kritike da djeluje negativno na civilnu scenu.

Danas, godinu dana poslije izbora, govori se o šutnji civilne scene u Hrvatskoj. Je li to točno i u kolikoj mjeri?! Je li posljedica sukoba tijekom kampanje ili, koliko su oni tome pridonijeli? Činjenica da se Kampanja ugasila nakon izbora, a nije prerasla u trajnu koaliciju za lobiranje i zagovaranje govori sama za sebe. Iako je prilika zasigurno propuštena, vrlo je vjerojatno da su uzroci višestruki. Jedan koji se dosta često čuje je premor - ova je civilna scena nastajala, stasala i djelovala deset godina u uvjetima rata a, iako malobrojna, zalagala se protiv rata, kršenja ljudskih prava i nacionalizma. Nosila je i nosila se s velikim teretom. Nakon formiranja nove demokratske vlasti jednostavno je klonula - nadamo se tek privremeno - dok ne uhvati dah i dok i drugi ne stasaju!

Katarina Kruhonja

aktivnosti u zajednici

3. UMREŽAVANJE I SURADNJA

Jedan je od glavnih dugoročnih ciljeva Projekta izgradnja nove nenasilne, zajedničke sigurnosne strukture temeljene na suradnji i civilnom društvu na lokalnoj, nacionalnoj, subregionalnoj i internacionalnoj razini. Iako međuinstitucionalna i subregionalna suradnja nisu u Projektu definirani kao posebni ciljevi, na njih jasno upućuju navedeni dugoročni i kvalitativni ciljevi projekta. Naime, suradništvo, uključivost, dijalog i pluralizam izražaji su kulture nenasilja koju želimo graditi umjesto natjecateljstva, isključivosti i dominacije. Projekt je pokušao biti otvoren i dosljedan tim principima na svim razinama funkcioniranja i provedbe Projekta. Na to su nas poticala i ranija pozitivna i negativna iskustva koja smo u svom razvojnom putu kao organizacija stekli.

U ovom ćemo odjeljku pokušati prikazati što smo i koliko radili kako bi bili dosljedni suradničkom pristupu i kako mi iz tog kuta procjenjujemo proteklo dvogodišnje razdoblje. Na to smo posebno potaknuti kontroverznim nalazom izvanjske procjene utjecaja Projekta i CZM na regionalni razvoj civilnog društva (vidi str. 89).

PROJEKT IZGRADNJA DEMOKRATSKOG DRUŠTVA TEMELJENOG NA KULTURI NENASILJA - KAO PARTNERSKI PROJEKT

Institut za život i mir (Life & Peace Institute)

Projekt je planiran, oblikovan te provoden u suradnji s L&PI i bez tog partnerstva ne bi ni bio moguć. Bio je to nastavak ranijih kontakata CZM i NVO-scene u Švedskoj kroz neke manje projekte, pri čemu su se razvili i prijateljski odnosi i veze. Bez tog prethodnog međusobnog poznavanja i uvažavanja teško bi se upustili u suradnju na tako velikom i zahtjevnom projektu, niti bi bili u stanju preuzimati rizike i teškoće vezane uz odluke o tome treba li pokrenuti provedbu projekta bez zaokružene financijske konstrukcije; treba li projekt reducirati ili pokušati s provedbom u planiranom opsegu i sl.

CZM i sam Projekt su povezivanjem s tako iskusnim partnerom dobili početni snažan poticaj i pomoć, legitimnost i međunarodnu reputaciju, te kontakte sa značajnim izvorima financiranja.

Međutim, tijekom provedbe Projekt je imao veća očekivanja nego li se to ostvarilo. Primjerice, nije uloženi zajednički napor u razvijanje izvedbenog plana aktivnosti s razradom specifičnih ciljeva, pokazatelje i strukture praćenja; nije se razvio sustav nadgledanja niti supervizijska pomoć i pomoć u razvijanju kapaciteta projektnog tima za provedbu i upravljanje; Projekt nije od L&PI dobio pomoć za uspostavljanje akcijsko-istraživačkog načina rada; nisu definirane individualne odgovornosti svake organizacije. Početna potpora i ohrabrenje za veliki poduhvat s vremenom se pretvo-

rio u osjećaj zanemarenog djeteta. Imajući sve u vidu, pri planiranju slijedeće faze Projekta redefinirat će se i vrlo jasno opisati međusobni odnosi naše dvije agencije.

"Lice mira" Slavonski Brod

U drugoj godini provedbe Projekt ostvaruje partnerski odnos s lokalnom mirovnom organizacijom "Lice mira" iz Slavonskog Broda. Razlozi koji su poticali obje organizacije na partnerski odnos su višestruki, pa je za očekivati da bi takva trebala biti i postignuća.

"Lice mira" je nakon početnog entuzijazma proživljavao krizu jer nisu uspjeli pokrenuti projekt povratka Hrvata u Republiku Srpsku, iako je u područje Slavonskog Broda izbjeglo preko 12000 ljudi. Povezivanjem s Projektom otpočela je prva faza projekta povratka i suradnje na unaprjeđenju kvalitete života u tri etnički različita, a susjedna mjesta Republike Srpske - neposredno uz granicu s Hrvatskom. Nadalje, formiranje jednog MT-a od lokalnih članova radi provedbe Projekta značajno je pojačanje kapaciteta organizacije. Pretpostavlja se da će znanje, vještine, iskustvo i kontakti ostati kao trajno dobro unutar organizacije. Nadalje, afirmacija organizacije na lokalnoj i na međunarodnoj sceni kroz partnerstvo u Projektu može pomoći pri okupljanju novih članova i dobivanja potpore i za druge projekte.

Osnaživanje jedne lokalne mirovne organizacije važno je postignuće u smjeru održivosti procesa izgradnje održivog mira i stoga je već bio dovoljan razlog Projektu da uđe u suradnički odnos. Osim toga, "Lice mira" je unijelo i ekspertizu vezanu uz publiciranje i distribuciju magazina Kulture mira te promociju Dana kulture mira. I na kraju, važan motivacijski poticaj za partnerstvo bila je mogućnost širenja ovog modela izgradnje mira na subregionalnu razinu - na povratak izbjeglica u Republiku Srpsku.

Partnerski je odnos utemeljen na jasno definiranim obavezama i za sada se odvija bez poteškoća i na obostrano zadovoljstvo. Dugoročne učinke ovog partnerstva na obje organizacije i Projekt bit će moguće procijeniti tek za koju godinu.

Austrijska mirovna služba i organizacija Živjeti bez oružja, Njemačka su u posljednje dvije godine Projekt podržale s ukupno 12 volontera. Ova je suradnja, naročito s Austrijskom mirovnom službom, posebno značajna jer se radi o služenju civilne službe austrijskih mladića u Hrvatskoj. Prerasta u vrlo zanimljiv partnerski odnos koji se uklapa u okvire subregionalne suradnje oko zajedničke sigurnosti, odnosno u okvire Pakta o stabilnosti. Bit će je važno dalje razvijati.

U završnom razdoblju prve faze projekta otpočeli su, nakon nekih zajedničkih aktivnosti, pregovori o uspostavljanju partnerskih odnosa na Projektu s organizacijom "Zdravo da ste" iz Republike Srpske i "Mir za sve" iz Srednje Bosne.

Susret članova Projekta i organizacije "Zdravo da ste".

provedba projekta

UMREŽAVANJE I SURADNJA S DRUGIM LOKALNIM I NACIONALNIM ORGANIZACIJAMA

Provedba Projekta ostvarena je suradnjom s različitim lokalnim, regionalnim ili međunarodnim organizacijama.

Centar za ženske studije Zagreb i **Centar za mirovne studije Zagreb** pomogli su u provođenju edukacijskog dijela projekta. Tijekom procjene utjecaja naveli su da je suradnja trebala biti intenzivnija. Nadamo se da će u slijedećoj fazi projekta sudjelovati i u oblikovanju edukacijskih paketa i njihovoj provedbi.

Društvo za psihološku pomoć Zagreb provelo je dio izvanjske procjene utjecaja Projekta na zajednice.

S Mirovnom grupom mladih Dunav Vukovar, "PRONI" - centrom za društvenu poduku mladih, mirovnom inicijativom Lipa, Popovac, Centrom za razvoj Belišće, s Udruženjem umirovljenika u Tenji i s "Info-klub"- ovima Projekt je surađivao u nizu aktivnosti na terenu (provođenju projekta slušanja, program za umirovljenike, tribine za prigovor savjesti i civilnu službu, predizbornu kampanju i drugo).

U suradnji s **Institutom za život, mir i pravdu Evangeoskog fakulteta u Osijeku** organiziran je tematski seminar o pomirenju *Isključenje i zagrljaj*.

O suradnji na predizbornoj kampanji **Glas 99.!** i **Uno 99.!** s lokalnim organizacijama govorilo se u odjeljku o predizbornim aktivnostima. Napominjemo da je bila dobra i korektna, dapače, jedno od iskustava kako smo zajedno jači (za razliku od nesuglasica na nacionalnoj razini).

SURADNJA S LOKALNOM UPRAVOM I INSTITUCIJAMA

MT-ovi su u svim lokacijama, osim Vukovara, razvili vrlo dobar odnos i suradnju s lokalnom upravom. U nekim lokacijama lokalne su vlasti dodijelile besplatan prostor za rad MT-a (Tenja, Dalj, Slavonski Brod i u Osijeku za koordinacijski tim), u Okučanima je lokalna uprava odvojila nešto sredstava za financiranje nekih aktivnosti, u Dalju je na inicijativu MT-a lokalna uprava pokrenula projekt obnove knjižnice, a u Berku je postignut sporazum o zajedničkom sudjelovanju u projektu suradnje i razmjene s Nizozemskom, *Demokratizacija u istočnoj Slavoniji*.

Dobra je suradnja MT-ova sa školom u Tenji, Dalju, Okučanima i Popovcu a s crkvama u Tenji, Okučanima, Belom Manastiru i Berku.

SURADNJA S MEĐUDRŽAVNIM ORGANIZACIJAMA

MT-ovi su intenzivno surađivali sa područnim OSCE-ovim uredom u Belom Manastiru i regionalnim koordinacijskim uredom OSCE-a u Vukovaru.

Regionalni ured OSCE-a u Vukovaru je razvio regularnu suradnju s Centrom za mir Osijek na različitim projektima i pratio Projekt mirovnih timova. S voditeljima

umrežavanje i suradnja

Centra za mir Osijek se konzultirao glede opće strategije izgradnje mira i utjecaja na više razine političkog odlučivanja. Dao je sugestije za neke specifične intervencije kao što je, primjerice, bio poziv Projektu da provede hitan projekt slušanja radi prevencija međunarodnog nasilja u Berku (jesen 1999. godine), Popovcu i Tenji (proljeće 2000. godine).

Na lokalnoj je razini OSCE u Belom Manastiru bio domaćin tjednim sastancima lokalnih nevladinih udruga na koje je mirovni tim redovno išao, a čija je svrha bila jačanje međusobne suradnje i izgradnja koalicijskih odnosa među nevladinim udrugama.

NALAZ PROCJENE UTJECAJA PROJEKTA I CZM NA RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA

U zaključku procjene utjecaja u odnosu na umrežavanje i suradnju stoji da su na razini zajednica MT-i razvili čitav niz suradničkih odnosa sa značajnim lokalnim i međunarodnim institucijama, što je pojačavalo učinke i olakšavalo rad.. Napori Projekta i marljivi rad su izazvali uvažavanje važnih institucija kako na nacionalnoj (državnoj) razini, tako i na razini zajednice.

Međutim, nalaz procjene utjecaja Projekta i CZM na razvoj civilnog društva u istočnoj Hrvatskoj ukazuje na kontroverznu.. S jedne se strane svi intervjuirani predstavnici lokalnih uprava i lokalnih NVO-a izjašnjavaju pozitivno o prepoznatljivoj i respektabilnoj inicijativi MT-ova u korist civilnog društva koja je počela lomiti predrasude prema nevladinim udrugama u regiji.

Štoviše, prema riječima vodstva Vladinog ureda za nevladine udruge Centar za mir Osijek je avangardna regionalna mirovna organizacija koja druge potiče na inicijativu. Da su, prema njihovim saznanjima, terenski aktivisti Centra riskirali i otišli raditi u zajednice u vrijeme kad su međunarodne tenzije bile velike i kad se njihov rad negativno etiketirao kao "jugonostalgican". Da su kapaciteti i iskustvo Centra za mir izvor drugim civilnim inicijativama, te da Vladin ured za nevladine udruge računa na doprinos Centra za svoj program povezivanja razvoja civilnog društva s reformom javne administracije u regiji.

Nasuprot tomu, predstavnik OESS-a smatra da je Centar za mir Osijek narastao u najmoćniju nevladinu udruhu u regiji, ali utjecaj njegovih kapaciteta na razvoj regionalnog civilnog društva ocjenjuju negativnim. Smatra da Centar za mir Osijek previše kontrolira svoje programe (vjerojatno se misli na MT-ove) koji ne mogu izgrađivati svoje stručne ekspertize, preuzimati više inicijative u lokalnom povezivanju i osmišljavati više aktivnosti zbog nedostatka autonomije. Također, drži da Centar za mir Osijek nije dovoljno otvoren za ravnopravnu suradnju i razmjenu znanja s drugim lokalnim inicijativama, a da manje nevladine udruge negoduju zbog nesrazmjera u veličini fondacija za Centar i za njih.(ref.1)

Koliko ova različita viđenja (vjerojatno i iskustva) odražavaju realnost?! Je li moguće da su oba, i koliko, dio pristupa i prakse Projekta i CZM. Imajući na umu kako nas drugi vide, pokušat ćemo pažljivo pogledati u taj segment našeg rada i izvući pouke.

provedba projekta

Na temelju nalaza procjene utjecaja nezavisna evaluatorica zaključuje da ni Projekt niti CZM nisu razvijali komunikacijske strategije kako bi timovima pomogli u radu uključujući tu ostale projekte CZM, lokalne i međunarodne nevladine udruge (NVO), lokalne institucije vlasti i multilateralne organizacije. (ref.1)

Istina, ono što je Projekt njegovao bio je više pristup nego strategijski razrađen cilj ili strategija. Upute koje su MT-ovi dobivali od koordinacijskog tima bila su vezane uz obavezno kontaktiranje svih institucija pri ulasku u zajednicu i redovno izvještavanje o aktivnostima. O tome nije, međutim, vođena redovna supervizija koja bi propitala karakter i kvalitetu, te potencijale kontakata i suradnje. Također, koordinacijski tim nije s razine Projekta kontaktirao sve spomenute institucije. To je moglo dati sliku o ukazanom povjerenju i autonomiji MT-ova, ali je moglo od tih institucija i organizacija biti shvaćeno i kao nedostatak uvažavanja. Također, vjerojatno su i informacije o cjelokupnom Projektu bile nedostatne. Možda je nedovoljno poznavanje Projekta ili uvid u Projekt samo iz ugla jednog MT-a u temelju interpretacije predstavnika lokalnog OSCE-a da Centar ne omogućava razvoj ekspertize MT-a i ne daje dovoljno autonomije. Zašto koordinacijski tim to nije učinio? Opravdanje može biti nedostatak vremena i ljudstva da se osmisli i provede strategija. Međutim, čini se da je ključni razlog to što prije provedene procjene utjecaja ti učinci Projekta nisu bili osviješteni.

Projekt će morati preuzeti inicijativu u kreiranju strategijskog plana povezivanja s drugim projektima, a zatim, dakako, i drugim NVO-ima iz lokalnih zajednica i regije, te institucijama. To je jedan od primarnih zadataka za slijedeću fazu Projekta - povezivanje, razmjena i suradnja kao jasno definiran cilj.

UMREŽAVANJE I SURADNJA S DRUGIM PROJEKTIMA CZM

Ovaj je Projekt nastao kao potpuno novi projekt CZM, jedan od pet postojećih u okviru Programa izgradnje mira i zajednice.¹ Istina, temeljen je na iskustvu dotadašnjeg rada cjelokupnog CZM i računao je na unutarnje kapacitete. Međutim, bilo je vrlo nesigurno hoće li i kada Projekt dobiti financijsku potporu pa su postojeći projekti nastavili već ranije započete aktivnosti. Kada je implementacija Projekta počela bili su gotovo potpuno angažiranih kapaciteta i teško su mogli preuzeti nove obaveze.

Međutim, bez pomoći Programa zaštite i promocije ljudskih prava i drugih projekata CZM ovaj Projekt ne bi ni počeo. Oni su naime, podijelili svoje unutarnje rezerve kako bi pomogli postaviti u funkciju mrežu MT-ova. Program Ljudskih prava je otvorio urede s pravnom pomoći u mjestima gdje će biti postavljeni MT-i, dijelio je s MT-ovima uredski prostor i opremu te financirao po jednog člana MT. Projekt *Žene ženama* je implementirao svoje aktivnosti u lokacijama MT-ova i u suradnji s njima a istu je praksu tijekom druge godine preuzeo i projekt za rad s vjerskim zajednicama. MT Beli Manastir je proveo nekoliko aktivnosti s projektom *Zajednička kłupa*. Jedna od najboljih suradnji bilo je organiziranje i provođenje Ljetnog kampa za djecu Živogošće 99.¹ i 2000.¹ Bez svega bi spomenutog provedba Projekta u lokalnim zajednicama bila znatno siromašnija u aktivnostima.

¹ CZM ima razvijena tri programa:

- Program zaštite i promocije ljudskih prava;
- Program edukacije za mir i psihosocijalnog razvoja i
- Program izgradnje mira i zajednice.

umrežavanje i suradnja

Međutim ta suradnja nije bila unaprijed definirana i planirana, što bi za takav veliki projekt bilo nužno. Stoga su očekivanja i MT-ova i ostalih projekata bila veća od ostvarenog i zahtjevnija u pogledu kvalitete. Gotovo da postoji obostrana razočaranost - trebali smo i mogli bolje i drugačije. Također, izostala je redovna razmjena informacija, čak i kada se projekti provode u istoj lokalnoj zajednici što sve češće dovodi do nesporazuma i unošenja zbrke među mještane. Nadalje, neki noviji članovi drugih Programa CZM, iskazuju nerazumijevanje onog što Projekt radi - zapravo, nerazumijevanje temeljnih pristupa građenju mira koji zagovaramo i provodimo. Više o nama znaju lokalne zajednice nego naši kolege.

Što se to dogodilo i kako se nositi s tim? Postaje li organizacija koja je bila zajednica ljudi okupljenih oko prvog zadatka - izgradnja mira - udruženje istomišljenika, koji, čini se, nisu sasvim sigurni da na isto misle? Je li se izgubila razmjena kao glavna pokretačka snaga? Ili se to samo tako čini? Prisutna je bol - da li tek dobroćudna bol radi intenzivnog rasta ili ona druga koja kao zaštitnica života upozorava da nešto nije u redu?

Slika - drvo CZM koji su članovi CZM zajednički crtali slikovito opisuje nagli rast - razgranatost krošnje i prepune grane - a plitko korijenje. Takvo bi drvo moglo biti srušeno od malo jačeg vjetra, čak i od samoga svog tereta.

I ovaj je Projekt predstavljao veliki i nagli iskorak. Proces refleksije o protekle dvije godine, izvanjska procjena i nalazi o tome kako nas vide drugi (drugi članovi CZM, druge organizacije i institucije) - sve nas to upućuje na potrebu da više "budemo" nego što činimo. Upravo bi ovaj Projekt, njegova misija i njegovi resursi trebali biti generator promjena unutar projektnog tima, unutar CZM, unutar civilne scene i šire društvene zajednice u tom smjeru - ususret društvu temeljenom na kulturi nenasilja. Možemo li to biti? Kao pojedinci? Kao projektni tim?

Drvo CZM.

4. SUBREGIONALNA RAZMJENA I SURADNJA

Tijekom dvogodišnjeg razdoblja Projekt je postupno razvio različite sporadične ili trajne vidove subregionalne razmjene i začetke sub-regionalne suradnje.

Već je spomenuta suradnja i partnerstvo s **Austrijskim mirovnim servisom** preko upućivanja austrijskih mladića na služenje civilne službe u MT-ovima. Ovo je model koji želimo promovirati kao oblik suradnje na sub-regionalnoj razini oko zajedničke sigurnosti. Do sada je suradnja bila dobra, iako bi svakako više pažnje trebalo posvetiti integriranju volontera u MT-e i zajednicu i potpori kroz redovno mentoriranje i superviziju.

Kao što je i planirano ostvarena je razmjena između naših *Dana kulture mira* i *Tjedana kulture mira u Nizozemskoj*. Ukupno 19 osoba je sudjelovalo u razmjeni. Također, ostvareni su kontakti s organizatorima *Tjedna kulture mira* u Flandriji koja planira prenošenje inicijative na Kosovo.

U suradnji sa **sekcijom mladih (Youth Forum) Pax Christi International** organizirana je ljetna ruta za 8 mladih iz različitih evropskih zemalja. Upoznali su situaciju i rad MT-ova.

Također je ranije opisana sub-regionalna razmjena (Srbija, Bosna, Crna Gora) oko uloge NVO-a u predizbornim aktivnostima (vidi str. 57)

Sudionici Pax Christi Route 2000 na prijemu kod biskupa Marina Srakića.

Projekt je edukacijom i savjetima razvijao kapacitete za jačanje lokalne mirovne inicijative u Srednjoj Bosni (Uskoplje/Gornji Vakuf). Analiza situacije u Bosni pokazuje, što su potvrdili i rezultati izbora, da civilna scena za sada nije dorasla nacionalističkim strankama na vlasti. Naročito je loša situacija u dijelu hrvatske populacije u Srednjoj Bosni. Nedostatak tradicije, zatvorenost u okvire vjerske zajednice, te snažna kontrola od strane nacionalističkih stranaka uzroci su nepostojanja civilnih ni mirovnih inicijativa u tom dijelu Bosne. Ujedno, Srednja je Bosna i ključ budućnosti - očuvanja Federacije. Edukacija, boravak članova inicijative na terenu s MT-ovima. Povremene konzultacije urodile su plodom. Vrlo skromnim - registrirana je lokalna organizacija u Uskoplju građansko udruženje **Mir za sve**. Za sad nema još niti jedan financirani projekt, ali je otpočela s nekim aktivnostima i umrežavanjem s drugim lokalnim organizacijama. U tijeku su pregovori oko partnerstva na formiranju MT-a i početka projekta slušanja u lokalnoj zajednici.

Provedba Projekta u Republici Srpskoj - projekt slušanja i organiziranja mještana na zajedničkim projektima za poboljšanje kvalitete života u tri susjedna, a etnički različita pogranična sela bio je prvi korak ka prekograničnoj suradnji s NVO-om iz Republike Srpske. Ostvareni su kontakti i zajedničke aktivnosti s organizacijom **Zdravo da ste Banja Luka**. U procesu je pregovaranje i kreiranje zajedničkog nastavka započetog projekta u navedena tri sela. Također, **Pax Christi iz Banja luke** i **Zenice** tražio je suradnju oko edukativnih programa. Projekt je treningom iz programa slušanja za njihove volontere započeo seriju planiranih radionica.

Predstavnica Projekta je u studenom 2000. sudjelovala na sedmodnevnom seminaru **Povratak, oporavak i pomirenje** koji su organizirale švicarske nevladine organizacije i Ministarstvo vanjskih poslova. Seminar je na dijalog oko prekogranične suradnje i zajedničkih strategija rada na povratku, oporavku i pomirenju okupio predstavnike nevladinih organizacija iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Kosova i Crne Gore. Ujedno, rezultati rasprave služit će švicarskim nevladinim organizacijama i švicarskoj vladi za oblikovanje smjernica za njihov dalji angažman u regiji.

Skupina koja je prorađivala temu pomirenja usuglasila je zajedničke preporuke koje se temelje na razmjeni iskustava, a bit će dobre smjernice za buduću prekograničnu suradnju.

Vidi prilog br. 12. Preporuke za prekograničnu suradnju na pomirenju

Poseban značaj pridajemo činjenici da Projekt postaje interesantan kao mjesto za obavljanje stručne prakse u okviru edukativnih programa i razmjena. U ožujku 1999. takvu je 5-dnevnu praksu obavila grupa od deset **NVO lidera iz Tadžikistana**, a u lipovnju 1999. tri studentice iz Njemačke. Nakon godine dana, druga je skupina NVO - vođa iz Tadžikistana na istom programu donijela vijest - potaknuti našim iskustvom osnovali su Centar za mir i upravo je u tijeku edukativni ciklus za "ambasadore mira".

Vidi prilog br.13. Pismo iz Tadžikistana

provedba projekta

PRILOG br: 12:

Preporuke za prekograničnu suradnju na Pomirenju
TROGEN, 25. STUDENOG DO 2. PROSINCA 2 000.

Uvod

Na početku sastanka naše radne grupe, bili smo pri stavu da čak i sama upotreba riječi **pomirenje** može biti problematična za pojedince i grupe koji još uvijek pate od posljedica sukoba ili su bili dio sukoba prožetog nasiljem. Unatoč tome, kroz procese razmjene i zajedničkog promišljanja o različitim situacijama i iskustvima iz regije i iz drugih područja prožetih krizom, smogli smo snage zajednički pogledati na opće i specifične uvjete povezane s procesima pomirenja u različitim dijelovima bivše Jugoslavije.

U Hrvatskoj je pažnja posvećena radu na unutarnjem sukobu, na nastojanju k integrativnim procesima između dvije u ratu sukobljene etničke grupe. Glavni problem u Bosni i Hercegovini je još uvijek snažna politička moć nacionalističkih stranaka koje održavaju sukob manipulirajući strahom. Njihov cilj, pretvoriti sukob u međunarodni, odnosno dezintegracija BiH, još nije napušten. Za sada je Crna Gora još uvijek u mirnim pregovorima o političkom statusu unutar/izvan FRJ dok je situacija na Kosovu je još uvijek neriješena: strane u sukobe opisuju čak i karakter samog sukoba na različite načine (kao unutar-nacionalni nasuprot međunarodnom). Istovremeno se situacija između Srbije na jednoj, i Hrvatske i Bosne i Hercegovine na drugoj strani, može opisati kao poslijeratno stanje, međunacionalni sukob koji se rješava u smjeru decentnog suživota. Radeći na strategiji pomirenja, moraju se uvažiti ove razlike. Jasno je da nacionalizam i nacionalističke stranke nisu dio rješenja i da naponi za nadilaženje nacionalizma na svim razinama, naročito na političkom, moraju biti prioritet u procesima usmjerenim k demokratizaciji i pomirenju.

Prepreke pomirenju

Imajući na umu različite uvjete, glavne prepreke pomirenju su:

1. osjećaji (ljutnja, strah, mržnja, osveta); trauma i stanje žrtve
2. nasilje koje i dalje traje;
3. objektivne suprotstavljene razlike (različite nacije i religije, odnos snaga između dominantnih i nedominantnih etničkih grupa ili nacija, različito razumijevanje istine, status Kosova, sjevernog djela Mitrovice);
4. militarizam;
5. ratni zločini;
6. povijest/prošlost/sjećanja;
7. izobličena politika (nacionalističke stranke na vlasti) i izobličena privreda;
8. organizacijske prepreke (nesustavan rad, manjak novca, loše evaluacije rezultata i manjak indikatora).

subregionalna razmjena i suradnja

POMIRENJE

Grupa je prihvatila definiciju za pomirenje kao napor da se obnove odnosi na bazi dijaloga, istine i pravde. Kada bi pomirenje bilo cilj svakog nastojanja i borbe za pravdu, takav bi pristup snažno utjecao na razvoj sukoba u smjeru u kome obje strane dobivaju. Znači k rješenju tipa pobjednik/pobjednik. Radna grupa se uglavnom složila da pomirenje može otpočeti u bilo kojem stadiju sukoba ako se primijeni model i alata primjeren situaciji. Prepreke pomirenju su u isto vrijeme i prepreke povratku i obnovi društva u poslijeratnim situacijama, tako da je rad na pomirenju važan doprinos povratku i društvenoj obnovi.

ZAJEDNIČKI ZADACI, SVRHA / CILJEVI / POLITIKA

Jedan od glavnih zajedničkih zadataka bi bila borba za demokratizaciju – umanjivanje moći nacionalističkih i ekstremnih stranaka i utjecaja religija u politici zbog činjenice da one proizvode društvene okolnosti koje ne idu u prilog pomirenju.

Proizlazi da zajednički pristup pravdi prema pomirenju na cijelom području bivše Jugoslavije podrazumijeva kažnjavanje ratnih zločinaca i suradnju na traženju nestalih osoba i političkih zatvorenika. U vezi s tim težnjama, također je važno razviti zakonsku i psihosocijalnu zaštitu i podršku svjedoka.

U dodatku procesuiranju ratnih zločina, istraživanja je i potreba za alternativni institucionalni pristup pravdi kroz povjerenstva za istinu. Imperativ takvog pristupa bi prvenstveno bio nesuprotstavljanje sudskim procesima ratnih zločina. Nadalje, takav specifičan koncept primijenjen u bilo kojoj zemlji bivše Jugoslavije treba doprinosti procesu pomirenja u cijeloj regiji, a ne izvan vlastite zajednice proizvoditi suprotne učinke.

Kako su ratovi na Balkanu imali i međunacionalni nacionalni karakter, a religije podržavaju nacionalne identitete, međureligijski je od naročite važnosti za pomirenje. Nije dovoljno imati međureligijske dijaloge na razini vjerskih predstavnika, već se dijalozi trebaju proširiti na članove zajednice.

Ekonomska je situacija vrlo bitan instrument za pomirenje na razini članova zajednice i preko-granične suradnje.

Preko-granična suradnja u procesu pomirenja je potrebna, kako horizontalna (na razini civilnog društva) tako i na vertikalnoj razini – međuvladina suradnja.

SPECIFIČNI ZADACI, SVRHA / CILJEVI / POLITIKA

Postoji više specifičnih zadataka koji su u vezi s specifičnim uvjetima, različitim zemljama, čak i dijelovima zemalja. Potrebna je razmjena iskustava.

provedba projekta

RAZINA PRISTUPA I RADA

Rad na pomirenju se odvija istovremeno na dvije kompatibilne razine:

1. Na razini pojedinca, različitih grupacija (npr. mreže ženskih i mirovnih skupina, skupina za zaštitu ljudskih prava, ekologije, profesionalnih udruga, o.p.) i lokalnih zajednica (suradnja između dva mjesta, o.p.) koristeći instrumentalne projekte izgradnje povjerenja – poput zajedničkih ekonomskih projekata, obrazovanja i socijalno-emotivnih aktivnosti koje uključuju radionice o dijalogu, rad na traumi...

2. Na široj društvenoj razini (projekti medija, pravne procedure za prekršitelje zakona, povjerenstvo za istinu, zagovaranje i lobiranje)

Oba navedena pristupa trebaju biti primijenjena u prekograničnoj suradnji.

Prijevod Angel Čabarkapa,

vidi web stranicu:
www.medienhilfe.ch/TROGEN2

subregionalna razmjena i suradnja

PRILOG br. 13.: Pismo Iz Tadžikistana

"Draga Katarina Kruhonja i Max Primorac,

Veliki pozdrav!

Ukoliko se sjećate, u ožujku 1999. sudjelovali smo na seminaru u vašoj zemlji. Tema seminara je bila NVO u post-konfliktnim zemljama. Nakon ovoga seminara odlučili smo organizirati "Centar za mir, nenasilje i ljudska prava" u Dushanbeu i drugim post-konfliktnim regijama.

Iznimno smo zahvalni američkom veleposlanstvu koje nas je podržalo u ostvarenju tog cilja. Već smo otvorili "Centar za mir, nenasilje i ljudska prava" u Dushanbeu i počeli smo tiskati informativni bilten "Mir vašem domu".

Od 15. ožujka organiziramo seminare. Glavni je cilj ovih seminara osnaživanje žena, mladih i prosvjetnih djelatnika za "Ambasadore mira". Nadamo se kako ćete nas podržati u tomu.

Također bismo voljeli sudjelovati na takvim seminarima u vašoj zemlji, ili biste ih vi mogli organizirati u Dushanbeu.

Voljeli bismo čuti vaše mišljenje i preporuke o našem Centru.

Očekujemo vaš savjet.

Unaprijed se zahvaljujemo uz srdačan pozdrav,

Vaš prijatelj,

Saodat Azimova-voditeljica NVO-a Bakhtovar "

5. PLANIRANJE, EVALUACIJA, NADGLEĐANJE, UPRAVLJANJE PROJEKTOM

Cijeli je projekt zamišljen kao akcijsko istraživanje, odnosno trajna evaluacija učinaka aktivnosti radi prilagođivanja strategije i aktivnosti promjenjivim okolnostima. Stoga većina aktivnosti nije bila strogo unaprijed planirana - tek tipovi aktivnosti i tipovi edukacijskih radionica za stanovništvo. To je, kao što je već navedeno, davalo prostora za kreativnost, ali je i stavilo i vrlo velike obaveze koordinacijskom timu, a bez mogućnosti dodatne stručne i supervizijske pomoći.

PLANIRANJE I EVALUACIJA RADA

Prvi tromjesečni plan napravljen je za svaku lokaciju već tijekom obuke mirovnih radnika.

To je razdoblje uglavnom bilo posvećeno ulasku u zajednicu putem Programa slušanja. Nakon toga planirane su aktivnosti prema potrebama, interesima i mogućnostima, u skladu s okvirom koji je davao projekt. Također, u tom drugom tromjesečju su se, kao i ranijih godina, održavali *Dani kulture mira*, što je predstavljalo velik zadatak MT-ovima.

Kako je tekla provedba projekta, uočilo se kako je nedostatak pokazatelja uspješnosti i usmjerenosti rada uzrokom niza teškoća - nesigurnost u svrhovitost rada, probleme pri nadgledanju, nesporazume unutar tima oko postavljanja prioriteta, te izgaranju na poslu. Trebalo je stalno biti svjestan gdje smo i kamo idemo. Odgovor je bio uvođenje strategijskog i akcijskog planiranja te samo-vrednovanja na razini svakog tima tj. zajednice u kojoj tim radi. Da bi se takav pristup planiranju i samo-vrednovanju učinaka usvojio trebalo je više od šest mjeseci. No, sada je timovima i koordinacijskom timu jasno koliko je to važno i korisno. Preporučujemo svima koji se bave pionirskim poslom građenja mira s razine lokalnih zajednica!

Vidi prilog br. 14.:

Male jezgre izgradnje mira i nenasilja -kako smo pronašli svoj put do osnaženja

Uobičajeni vidovi vrednovanja rezultata provedeni su nakon svake aktivnosti npr. radionice ili niza radionica. Procjena utjecaja na zajednicu vršena je izvanjskom evaluacijom (vidi str 110).

NADGLEĐANJE

Nadgledanje se vršilo putem tjednih, mjesečnih i polugodišnjih izvještaja, mjesečnim de-brifinzima cijelog projektnog tima te redovnim odlaskom u timove od strane koordinatorice. Osnovna zamjerka načinu nadgledanja nije nedostatak, nego kvaliteta izvještavanja i nedostatak mentorske pomoći u vidu pismenih komentara na izvještaje. Također, izostalo je planirano polugodišnje nadgledanje provedbe projekta od strane L&PI.

Nakon tri mjeseca rada timova, koordinacijski tim provodi vrjednovanje te vrši naknadan odabir mirovnih radnika na temelju uvida u tromjesečni rad, eseja koji su napisali te individualnih razgovora. Za nekoliko njih procjenjuje da nisu dovoljno spremni raditi kao plaćeni mirovni radnici. Uočeno je, također, da su timovi preveliki (prebrojni) te se vrši i novi raspored - otvaraju se još dva punkta - pri "Licu mira" u Slavskom Brodu i pri "Mirovnoj grupi mladih Vukovar". Bio je to brz i jasan odgovor na frustraciju koju su iznijeli predstavnici mirovnih timova na projektnoj skupini. Nedostatak ove intervencije je bio što MT-ovi nisu sudjelovali u kreiranju metodologije provedenog vrednovanja. Nakon toga se, kako je opisano u prethodnom odjeljku, uvode elementi samo-evaluacije na razini timova.

Dva mirovna tima prolaze krizno razdoblje. Jedan je tim zbog nagomilanih sukoba unutar tima postao neučinkovit. Problem su riješili uz pomoć koordinatorice te psihologa i upornim radom na građenju tima i kontroli izgaranja. Drugi se tim kroz duže vrijeme suočavao s neodgovornošću pojedinaca prema obavezama. Pokazao se nedostatak jasnih pravila i sankcija, ali i nespremnost da se stvari iznesu izvan tima i imenuju kako bi koordinacijski tim mogao reagirati. Proveden je postupak privremenog sankcioniranja i nakon toga je jednom članu tima uskraćena mogućnost daljeg rada na projektu.

MENTORSTVO

Mirovni radnici bez velikog iskustva i s tek desetotjednom pripremnom obukom, izloženi stresnim situacijama, u pionirskom su radu trebali primjerenu potporu. Prema projektnom planu održavali smo mjesečne de-brifinge za cijeli projektni tim koji su imali zadaću potpore. Praksa nam je, međutim, pokazala da nisu imali očekivane učinke. Iza sastanaka osjetio se još veći umor i emocionalni naboji. Moguće je da de-brifinzi nisu bili dovoljno stručno i kreativno vođeni. Međutim, oni vjerojatno ne bi niti bili dostatna potpora timovima. Koordinacijski tim je, naime, uočio cijeli niz potreba MT-ova na koje je trebalo odgovoriti (nedostatak specifičnih vještina te mentorstva i stručne supervizije). Prvo je uvedena dodatna edukacija za one vještine za koje se pokazalo da su najkritičnije (vidi str 23). Od siječnja 2000. započinje ustrojavanje strategijskog i akcijskog planiranja i samo-evaluacije i mentorstva na razini pojedinačnog tima. Za druga specifična područja (osim za strategijsko planiranje, samo-evaluaciju i projekt slušanja) nije uvedena posebna supervizijska i mentorska pomoć. Tu je ulogu preuzela koordinatorica MT-ova.

Poteškoća koju smo naknadno osvijestili sastojala se i u tome što je koordinacijski tim pokušao u hodu odgovoriti na sve potrebe - dodatna edukacija, mentorstvo, stručna supervizija iz specifičnih područja izgradnje mira, radi limitiranih financijskih sredstava nije se povećavao broj izvršitelja. Tek početkom 2000. angažira se mentorica- koordinatorica za Program slušanja, te se koordinacijskom timu na volonterskoj bazi priključuje trenerica/mentorica za strategijsko planiranje. Tako je u isto vrijeme došlo do preopterećenosti koordinatorice i voditeljice projekta i nezadovoljstva mirovnih radnika na terenu zbog osjećaja da nisu dobili potrebnu potporu.

provedba projekta

Jedna je od važnih potreba na koju su mirovni radnici iz MT-ova ukazali tijekom izvanjske procjene upravljanja Projektom potreba da se odvoji funkcija mentorstva od supervizije koordinacijskog tima. Drugim riječima, da im osoba koja daje potporu i savjete nije ujedno ona koja po funkciji treba nadgledati provedbu projekta. To ih je, po njihovim riječima, sprječavalo da otvore niz poteškoća s kojim su se susretali.

KONTROLA PREGARANJA

Rad u vrlo stresnim uvjetima, naročito kontinuirani proces slušanja, po riječima je članova mirovnih timova na njih djelovao tako da su bili "iscrpljeni", "potišteni", "preplavljeni tugom" i s "obvezom da moraju učiniti milijun stvari kako bi ispunili narasla očekivanja".

Iako je bila planirana, kontrola pregaranja kroz pomoć psihologa rađena je povremeno, a ne sustavno i bila je nedostatna. Na to je, kao i na nedostatak znanja o samo-pomoći, posebno upozoreno u nalazima istraživača koji su vršili izvanjsku procjenu. (ref.1.). Već tijekom pripremne obuke u projekt je uključena psihologinja. Ona je otpočela redovne kontrole izgaranja u početku rada na terenu. Međutim, odgovornost oko daljeg organiziranja predana je MT-ovima kao opcijaska, a ne obavezna. Procjena potrebe prepuštena je MT-u, a ne psihologu!? Tako se počela sve manje provoditi, iako su zapravo potrebe bile sve veće - i, naravno, posljedice sve pogubnije. U okučanskom timu redovna je kontrola uvedena početkom 2000., uz insistiranje koordinacijskog tima, radi krize timskog rada. Donijela je vrlo dobre rezultate. Koordinacijski tim nije ozbiljno razmotrio mogućnost da i sam koristi stručnu pomoć u kontroli pregaranja!

Drugi su razlozi ustrajavanja na kontroli pregaranja bili vezani uz stalan problem oko financiranja - nije se moglo dovoljno unaprijed znati koliko će se novca moći odvojiti, a postoji i nedostatak lokalnih stručnjaka koji imaju iskustva rado na kontroli izgaranja.

UPRAVLJANJE PROJEKTOM

Kako bi ostali u skladu s glavnim dugoročnim ciljem projekta (izgradnja demokratskog društva temeljenog na kulturi nenasilja), bilo je važno izgraditi dobru demokratsku strukturu, suradničke odnose i proces participativnog donošenja odluka i u cjelokupnoj organizaciji (CZM) i unutar projekta. To je bio veliki izazov, čini se i prevelik u odnosu na množinu obaveza koordinacijskog tima, veliki broj novih ljudi koji su kroz projekt odjednom zaposleni na puno radno vrijeme (a da prije toga nisu volontirali i već bili integrirani u organizaciju) i nepostojanje jasnih pravila.

Strategijske su točke bile:

- premostiti razdoblje u kojem će projekt razvijati svoju strukturu donošenja odluka;
- integrirati nove mirovne radnike u CZM;

planiranje, evaluacija, nadgledanje...

Provedbu Projekta koordinirao je **Koordinacijski tim**. U početku ga je činila samo voditeljica, a zatim se postupno pojačavao asistentom (jedno vrijeme - dva), koordinatoricom MT-ova i, u drugoj polovini razdoblja, koordinatoricom programa slušanja. Projektni prijedlog nije predviđao funkciju mentora ni stručne supervizije, pa je koordinacijski tim preuzeo i te funkcije. Izvršna je direktorica CZM po svojoj poziciji također bila uključena u koordinacijski tim. Knjigovodstvene poslove obavljale su zajedničke službe CZM. *Opservacije izvanjske procjene upozoravaju da podjela odgovornosti unutar koordinacijskog tima nije bila svima transparentna, što je dovelo do preklapanja odgovornosti i centraliziranog načina donošenja odluka (Ref.1.).*

Tijekom prve godine projekta (razdoblje priprema, novačenja i treninga mirovnih timova) **Upravni je odbor CZM** (u daljnjem tekstu UO) donosio i strategijske i važnije provedbene odluke. Nakon ekipiranja projektnog tima i početka funkcioniranja Projekta u punom zamahu, UO ostaje u svojoj supervizijskoj i kontrolnoj ulozi te donošenju onih odluka za koje je nadležan (o primanju osoblja, financijskom stanju).

Mjesec dana nakon početka rada timova na terenu je osnovana **Projektna skupina (PS)**. Čine ju članovi koordinacijskog tima i po jedan predstavnik iz svakog mirovnog tima. Projektna je skupina preuzela planiranje, tekuće informiranje i donošenje odluka na razini Projekta. U prvo vrijeme PS se sastajala jednom mjesечно, a kasnije redovno jednom tjedno. MT-ovi su se rotirali u pripremi, vođenju, zapisivanju i izvještavanju sa sastanaka. Međutim, tijekom izvanjske procjene i završne konferencije neki su članovi MT-ova izrazili nezadovoljstvo da nisu bili dovoljno uključeni u donošenje odluka, a način upravljanja Projektom definirali kao centraliziran i netransparentan.

Kada smo pokušali pomnije pogledati u to, uočili smo nekoliko stvari koje su tome mogle pridonijeti. Postojalo je nerazumijevanje i konfuzija oko toga koje se odluke donose zajednički, a koje voditelj ima dužnost provoditi (na osnovu ranije donesenih odluka, kada su Projekt odobrili UO i donatori). Također, postojalo je izrazito nekonzumiranje prava od strane predstavnika MT-ova, a paralelno s tim neprakticiranje kulture dijaloga već kuloarskih rasprava izvan strukture projekta. Zašto? Koordinacijski tim nije "čuo" šutnju. Zašto?

Mirovni timovi su organizirani kao samo-koordinacijske jedinice. Nema koordinatora pojedinog tima iako se s vremenom postigla određena specijalizacija i podjela posla. Tjedno se rotira funkcija facilitatora. Odluke koje se donose na razini MT-a odnose se na redovna planiranja aktivnosti, participativno vrednovanje i podjelu zaduženja i odgovornosti. Ovaj je sistem profunkcionirao, ali i pokazao svoje manjkavosti, osobito u samom početku. Jedna je od najvažnijih t da MT-ovi nisu bili u stanju stvoriti svoja pravila, sustav kontrole i sankcije. Očekivali su da to za njih "odradi" koordinacijski tim. Istovremeno, većina MT-ova nije imala snage javno progovoriti o problemima u timu. Učeci iz iskustva, možemo reći da je model dobar (MT-ovi ga nikako ne žele mijenjati) ali, da bi doista profunkcionirao u kulturi koja je temeljena na susutavu dominacije i represije, potrebno je potpora izvana u vidu mentora koji bi bio usredotočen na građenje i funkcioniranje tima.

provedba projekta

Na samom početku rada članovi MT-ova su pozvani da, ako žele, postanu članovi CZM i time dobiju prava i mogućnost utjecanja na cjelokupnu politiku CZM. Velika je većina i postala članovima CZM. Bojan Lalić, član MT Beli Manastir, jedan je mandat vršio funkciju predsjednika CZM.

Projekt je formirao **Savjetodavni odbor** čiji su članovi poznati lokalni, nacionalni i međunarodni mirovni radnici. Nikada se, međutim, nije uspio sastati. U koordinacijskom timu nije bilo dovoljno kapaciteta da razvije te odnose i organizira sastanke, iako je svijest o potrebi i obavezi u odnosu na projektni plan postojala. Članovi su povremeno bili izvještavani o Projektu i obavljeno je nekoliko pojedinačnih konzultacija.

SAMO-EVALUACIJA I IZVANJSKA PROCJENA NADGLEDANJA I UPRAVLJANJA PROJEKTOM

Najveće slabosti Projekta koje je navela izvanjska procjena vezane su uz upravljanje projektom, nadgledanje i kontrolu pregaranja: nedovoljno jasna podjela odgovornosti i načina donošenja odluka unutar koordinacijskog tima; neadekvatan sustav nadgledanja; nedovoljna zaštita mentalnog zdravlja članova projektnog tima. (ref.1.)

Facilitatori završne konferencije (vidi str 113), na osnovi iznesenih problema i napetosti koja se pokazala između MT-ova i koordinacijskog tima, zaključuju da karizmatični hrabri odgovori na rat više nisu dostatni. Normiranje i institucionaliziranje izgradnje mira zahtijevaju drugačije vještine, a u poslijeratnoj situaciji ljudi angažirani na građenju mira moraju puno veću pozornost posvetiti identificiranju i razvijanju različitih stručnih i upravljačkih vještina.

Razmatrajući ove nalaze i o njima detaljnije raspravljajući, projektni je tim prepoznao i jasnije definirao još neke manjkavosti: nedostatan kapacitet koordinacijskog tima za potrebe mentoriranja MT-ova; neustrojen sustav stručne supervizije po bitnim područjima rada MT-ova (npr. trauma; rad s mladima, ženama, ljudska prava) te nedostatak nadgledanja mentorstva i supervizije cjelokupnog Projekta koje je treba činiti L&PI. Ali, prije svega, treba istaknuti nedovoljno razrađen onaj dio projektnog prijedloga koji se odnosio na spomenute segmente i mali koordinacijski tim planiran za tako opsežan projekt. Članovi koordinacijskog tima, kao manjeiskusni partneri u provedbi, nisu imali dovoljno iskustva za dizajniranje učinkovitog sustava monitoriranja i evaluacije. To je uzrokovalo upravljanje projektom po načinu: "hitno a važno" i pregaranja. Poznato je kako su oba ova sindroma dio ciklusa koji pogoršavaju komunikaciju, odnose, učinkovitost i motivaciju.

Međutim, izvanjska je procjena upravljanja Projektom rađena u odnosu na standarde koji su, možda, opće priznati, ali u Projektu nisu bili unaprijed postavljeni niti osviješteni. Potpuno se ignorirao razvoj Projekta koji je od početnog, tek vrlo grubo definiranog okvira, izgrađivao kapacitete, strukturu i praksu upravljanja - tj. proces. I u tome ipak bio uspješan. U prilog tome govore dobri učinci Projekta u lokalnim zajednicama i na široj zajednici, visoka motiviranost projektnog tima da nastave rad,

planiranje, evaluacija, nadgledanje...

dogovor oko toga da se nastavi po istom modelu upravljanja kojega treba poboljšati boljom praksom, te spremnost učenja na pogreškama.

Izazov koji je dio građenja mira predstavlja pitanje kako urediti organizaciju koja se bavi mirovnim radom. Kako oblikovati svoju vlastitu realnost i organizaciju da postane model onoga što želimo da se dogodi u zajednici?

Naše nas iskustvo poučava da nije tako teško naći odgovore na pitanje kako urediti organizaciju, nego je puno teže usmjeriti svoju pozornost s aktivnosti na uređivanje tih odnosa i usvajanje novih, dogovorenih ili priželjkivanih načina ponašanja. Ta je pouka odavno poznata, a opet nedovoljno uvažavana. Suočavali smo se s problemima na svim razinama projektnog tima: osobnim; unutar pojedinačnih MT-ova, između MT-ova i koordinacijskog tima; između MT-ova i CZM, tj. ostalih projekata i programa. Imali smo i dva krizna razdoblja kada smo se pitali hoće li se tim raspasti. Prva se kriza dogodila već tijekom pripremnoga treninga, a druga u završnoj fazi projekta - tijekom izvanjske evaluacije. Radeći na nadilaženju tih poteškoća, prepoznali smo neke od ozbiljnih prepreka realizacije harmoničnijeg i kreativnijeg funkcioniranja tima, kao što su nedostatna kontrola pregaranja, nedostatni kapaciteti i vještine nenasilne komunikacije i participatornog upravljanja projektom. To je naročito važno radi kulturološkog naslijeđa post-totalitarnih društava. Stoga se čini važnom poukom da trebamo posebno artikulirati cilj izgradnje tima na temeljima nenasilne zajednice.

Hoćemo li, i koliko, kao pojedinci i kao skupina ljudi okupljenih na istom Projektu izgradnje mira uvažiti i usvojiti ova iskustva? Čini se da prelazak u drugu fazu nije moguć bez usmjerenih i izvana potpomognutih napora da se postigne napredak u tom smjeru. Kao što je multietnički sastav MT-ova bio jasna poruka zajednici u prvoj fazi Projekta, tako u drugoj fazi to trebaju postati nenasilan, kreativan i suradnički ustroj timova, Projekta i organizacije.

provedba projekta

PRILOG br. 14:

Mirovni timovi - male jezgre izgradnje kulture mira i nenasilja
- kako smo pronašli svoj put do osnaživanja

Moj je rad s mirovnim timovima započeo u listopadu 1999. Projekt je do tada postojao već gotovo godinu dana. U početku sam nastojala opažati umjesto izvlačiti zaključke. Znala sam kako su brojni treninzi, razgovori i događaji oblikovali timove i njihov rad. Razvili su vlastitu subkulturu s vlastitim pravilima, procesima i zabranama. U projekt sam se priključila da bi istraživanjem popratila rad mirovnih timova - moja je službena uloga bila istraživačka. Tada još nije bilo jasno kako će se to točno provoditi.

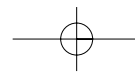
Jednom ili dva puta posjetila sam svako od pet mjesta u kojima mirovni timovi rade (Tenja, Dalj, Vukovar, Beli Manastir i Okučane) kako bih čula njihove priče i brige vezane uz posao. Zsigurno je to bilo razdoblje medenog mjeseca kada smo jedni druge vidjeli u najboljem svjetlu. U listopadu sam sudjelovala na zajedničkom mjesecom sastanku na kome su se redovno okupljali svi timovi. Cilj tih okupljanja bio je obrazovanje i usavršavanje. Bio je to cjelodnevni sastanak upotpunjen posebnim ručkom - pikantna riblja juha kuhana na otvorenoj vatri. Prije podne je bilo rezervirano za evaluacijski dio (procjena rada prethodnog mjeseca), a poslije podne za obrazovni dio. Tema je bila strategijsko planiranje.

Na tom okupljanju, po prvi put u gotovo godinu dana rada, dogodile su se i evaluacija i povratna informacija. Svaki je tim trebao predstaviti jedan od svojih projekata iz zajednice s kojim su bili zadovoljni. Atmosfera je bila napeta, ali ne zato što je ljudima bilo neugodno, nego zato što su svi bili spremni i željni podijeliti svoje priče.

Svako je izlaganje bilo pripremljeno u timu i odražavalo kreativnost, iako je, negdje u sredini, Katarina (voditeljica projekta op.u.) komentirala kako su izlaganja trebala slijediti unaprijed predloženi obrazac: ciljevi, koraci i indikatori tj. pokazatelji realizacije. Samo se jedna prezentacija otprilike držala te forme. Primijetila sam kako je bilo malo razgovora o poteškoćama s kojima se susretalo u radu. O tomu se trebalo govoriti u zadnjem dijelu sastanka (koji je bio skraćen na svega 45 minuta). Pitanja koja su se odnosila na svrhu projekta, osnovnu ideju projekta, te uključenost članova zajednice dočekana su s primjetnom dozom obrane.

Austrijski volonter, Gunther, održao je predavanje o strategijskom planiranju. Njegovo predavanje i uvođenje strategijskog i akcijskog planiranja u svaku aktivnost mirovnih timova imalo je svrhu, kako sam poslije saznala, omogućiti ljudima koji rade na projektu spoznaju o ostvarenju ciljeva radi kojih aktivnosti u zajednici i provode. Gunther je surađivao s jednim od mirovnih timova od rujna. On i Katarina su zaključili kako je to neophodan dio koji treba dodati radu timova.

Na slijedećem zajedničkom sastanku u prosincu na kome sam bila nazočna atmosfera je bila vrlo napeta. Za razliku od sastanka u listopadu, ljudi su sada osjećali nelagodu. Budući sam sastanak pratila na hrvatskom jeziku, uz vrlo malo prijevoda,

planiranje, evaluacija, nadgledanje...

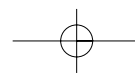
mogu samo općenito reći kako su glavne teme bile izgaranje na poslu, nedostatak usmjerenosti rada i nedovoljno ohrabivanja. Bilo je suza i trenutaka kad se napetost mogla rezati nožem. Cjelodnevni sastanak i evaluacija nije donijela oživljavanje ni pozitivno usmjerenje, već dodatni umor i stagnaciju.

Tada sam se počela pitati što oni kao mirovni radnici u timovima podrazumijevaju pod pojmom "osnaživanje". Pregledala sam dnevnik osmotjednog treninga i učenja koji su svi prošli prije odlaska na teren, i ustanovila kako se taj pojam slabo spominje. Upitala sam dvojicu članova timova čega se sjećaju s predavanja o osnaživanju i niti jedan nije znao odgovoriti.

To nas je potaklo da organiziramo seminar o pojmu osnaživanja. Trener Herb Walters i ja razgovarali smo o potrebi da se pojam osnaživanja stavi u središte pozornosti - cjelokupnu strategiju rada mirovnog tima trebalo je propitati - koliko aktivnost koju provode u zajednicama osnažuje članove zajednice... Herb je pojasnio korake za određivanje strategije. Prvi je korak bio zamisliti zadnji dan rada u zajednici kada se zajednica opraštala od tebe. Zamolili smo one koji su se ugodno osjećali neka podijele svoje vizije s ostalima i saznali smo kako je većina članova tima zamišljala zajednicu koja je sposobna nastaviti posao, identificirati vlastite probleme i tražiti rješenja. Tada smo odlučili razgovarati sa svakim timom o tome kako bi osnaživanje izgledalo u njihovim zajednicama i kako bi ih njihove aktivnosti dovele do toga. Mislim kako je pred kraj treninga riječ "osnaživanje" postala sastavni dio našeg rječnika.

Nakon treninga se projektna grupa (predstavničko upravljačko tijelo za mirovne timove) sastala i odlučila nastaviti započeti proces. Herbovi su se materijali timovima učinili prekomplikiranima, ali istodobno, zbog seminara kojega je Gunther održao u listopadu, i poznatima. Kako je Gunther već bio započeo rad na strategijskom planiranju sa svakim mirovnim timom, on i ja smo se složili oko nastavka procesa. Postali smo gostujući treneri timova za strategijsko i akcijsko planiranje i usmjerenje njihovog rada u zajednicama, ali sa značajnim zaokretom - osnaživanje zajednice postaje glavnim usmjerenjem svih aktivnosti.

Ja sam kroz svoje ranije obrazovanje upoznala pojmove samoprocjene i osnaživanja. Gunther je, pak, pokazao izvanrednu sposobnost u zapažanju konkretnih pokazatelja i ciljeva. Bili smo dobar tim i odlučili smo postati treneri volonteri. Procijenili smo da će nam biti potrebno oko dva mjeseca kako bi se provelo i ispreplelo strategijsko planiranje svih timova. Potaknuli smo i koordinatorice projekta da se zajedno s nama uključe u učenje i kreiranje strategijskih planova. Nakon što timovi usuglase svoje strategijske planove s koordinatoricama cjelokupnog projekta, one će ih posjećivati jednom u pet tjedana - jedan tim, jedan tjedan, kako bi zajedno procjenjivali koliko je provođenje planiranih aktivnosti uspješno.

provedba projekta

Proces kojeg smo nazvali strategijsko planiranje započeo je jednostavnim smjernicama:

- Zadatak
- Dugoročni cilj projekta
- Kratkoročni cilj koji vodi prema dugoročnom cilju
- Koraci koji vode ostvarenju svakog cilja
- Indikatori za svaki korak akcije

Sa svakim smo timom ukratko ponovili zašto je potrebno odvajati dragocjeno vrijeme da bi se bavili tim procesom. Željeli smo da budu u stanju sami procijeniti vlastiti rad: odrediti vlastite ciljeve i onda analizirati svoj rad s obzirom na pokazatelje koje su sami postavili.

Gotovo svaki put kada smo se bavili konkretnim strategijskim planiranjem dodan je po jedan ključni element koji je učinio proces učinkovitijim. Koordinatorice mirovnih timova su, primjerice, predložile da timovima ostavimo mjesta za povratnu informaciju o suradnji s njima. Tako smo u proces samoprocjene uspješnosti rada dodali i prostor za povratne informacije (razmjenu mišljenja) s onima koji koordiniraju, nadgledaju i trebaju podržavati rad svih timova.

Mirovni tim u Tenji, gdje smo krenuli sa strategijskim planiranjem, pomogao je da se uvede još jedan element. Pitali smo tim da opišu što za njih znači osnaživanje i kako bi ono trebalo izgledati u njihovoj zajednici. Shvatili smo da je vrlo dobro započeti proces strategijskog planiranja s jasnom vizijom, te smo to usvojili kao početni korak pri svakom planiranju.

Gotovo je svaki tim imao previše aktivnosti u tijeku i trebalo je odrediti prioritete. Taj dio je ranije bilo posebno teško dovesti pod kontrolu, jer nije bilo jasnih kriterija prema kojima bi se prihvaćalo ili odbacivalo dobre ideje. Ali sada, kada su imali predodžbu o tome što je osnaživanje, znali su odabrati između dobrog i najboljeg. Budući da je opći cilj projekta bio osnaživanje lokalne zajednice za izgradnju demokratskog društva, sada smo imali kriterij po kojem smo mogli ocijeniti koja bi aktivnost bila korisna za postizanje tog cilja.

S drugim timom (Vukovar) koji smo posjetili dodali smo još jedan važan element našem kolektivnom razumijevanju. Dok smo razgovarali o osnaživanju, pojavila se zamisao o makro i mikro osnaživanju. Makro osnaživanje se tiče kulturnih promjena i društvenih institucija. Mikro osnaživanje je njegovanje (podupiranje) pojedinaца za koje se nadamo da će preuzeti naš posao u budućnosti - slijedeća generacija nositelja (voditelja) procesa izgradnje mira.

Sa slijedećim timom (Dalj) dodali smo još jedan potreban korak, pravljenje vremen-skih okvira, kao dio procesa. Mora da je bilo zbunjujuće to što se proces razvijao, što smo stalno nešto novo dodavali, ali Guenther i ja smo pokušali naglasiti da smo i mi učili zajedno s mirovnim timovima i trebali njihovu pomoć. Kao treneri suočili smo se s napetošću između potrebe da budemo dovoljno veliki stručnjaci da bi nam ljudi

planiranje, evaluacija, nadgledanje...

vjerovali i slijedili nas, ali i dovoljno otvoreni i ranjivi da bi i sami učili kako bi proces mogao biti istinski učinkovit, prihvaćen od svih i primjeren svakoj situaciji.

Bilo je trenutaka kada se napetost pretvorila u smjeh. Jedan je tim (Okučani) naveo kao jedan od važnih pokazatelja uključenosti mještana u rad da će moći zapaliti cigaretu prije nego što radionica započne, jer će se članovi zajednice brinuti za sastavljanje logistike radionice umjesto njih.

Bilo je trenutaka kada se iscrpljenost pretvarala u nadu. Jedan članica tima (Beli Manastir) je radila nevjerojatno puno sati vodeći velik broj radionica svaki tjedan. Tim je tempom radila nekih devet mjeseci. Velik broj članova zajednice je dolazio redovito. Umorna od donošenja većine odluka sama, bila je otvorena prenijeti svoje vještine odboru sastavljenom od dobrovoljaca iz zajednice. Zamisao o osnaživanju i uključivanju sudionika radionica je zablistala i tereta je nestalo.

Počevši od ovog tjedna, strategije svih timova će pregledavati treneri i koordinatorice. Zatim ćemo ući u fazu procjenjivanja ostvarenog u odnosu na planove. Slijedećeg ću mjeseca provesti "projekt slušanja" s timovima kako bih saznala da li je ovaj proces strategijskog planiranja njihovih aktivnosti u zajednicama za njih bio osnažujući proces i kako ga se može poboljšati.

Zaista poštujem i divim se mirovnim timovima. Nakon osam tjedana obrazovanja, postavilo ih se u ratom pogođene zajednice da osnuju male jezgre izgradnje kulture mira i nenasilja koji će s vremenom preuzeti sami mještani. Usudili su se kročiti na posve novo polje društvene inovacije (poboljšanja) vlastite postojeće kulture. Zato i njih same treba osnažiti i podržavati - nadalje je važno da sami mogu određivati i provjeravati pravovaljanost svog djelovanja.

Michelle Kurtz

6. VANJSKA PROCJENA UTJECAJA I ISTRAŽIVANJA

Kako je projekt planiran kao akcijsko/istraživački pristup građenju mira, provedba je aktivnosti popraćena s nekoliko izvanjskih evaluacija i istraživanja:

- Evaluacija programa treninga za mirovne radnike
- Istraživanje utjecaja Programa slušanja na integracijske procese
- Istraživanje utjecaja mirovne edukacije na grupu djece iz lokalne zajednice s teškim traumatskim iskustvom (Berak)
- Izvanjska procjena učinaka Projekta na lokalne zajednice

EVALUACIJA PROGRAMA TRENINGA ZA MIROVNE RADNIKE

Evaluaciju je proveo prof. dr. Ladislav Bognar, sa Pedagoškog fakulteta u Osijeku. Ispitivanje je provedeno u sredini i na kraju pripremne obuke, te nakon šest i 18 mjeseci primjene na terenu. Korištene su kvalitativne metoda procjene.

Iz metodologije evaluacije nije bilo razvidno na koji će način određena metoda omogućiti prikupljanje stanovitog opsega informacija vezanih uz određeni cilj. Međutim, informacije su dolazile iz velikog broja različitih izvora, tako da je bilo moguće postaviti objektivne tvrdnje o iskustvu vezanom uz 10-tjednu edukaciju.

Rezultati navedene evaluacije, interne procjene koju je proveo koordinacijski tim i izvanjske procjene učinaka Projekta, ukazuju da je provedeni, djelomično prilagođen, program *Osnaživanje za mirovnu službu* dao potrebna temeljna znanja i razumijevanja za rad u zajednici. Preporučena je, međutim, izmjena programa u budućnosti. Neke od artikuliranih potreba su intenzivniji rad na traumi, upoznavanje s nekim temeljnim vještinama vođenja radionica, više praktičnog rada, prakticiranje stanke u sredini treninga te uvođenje individualnih mentora, procesa procjene individualnog napretka polaznika te trajna do-edukacija tijekom rada na terenu. (ref.1, ref.3)

ISTRAŽIVANJE UTJECAJA PROGRAMA SLUŠANJA NA INTEGRACIJSKE PROCESSE

Dr. Slavko Mandić, umirovljeni profesor na Pedagoškom fakultetu, po zanimanju psiholog, proveo je znanstveno istraživanje koje je imalo za cilj istražiti sljedeće hipoteze:

- Osnažuje li program slušanja osobe koje sudjeluju u njemu, tj. pripadnike zajednice za sudjelovanje u nekoj mirovnoj aktivnosti?
- Osnažuju li se i sami mirovni radnici, provođenjem programa slušanja, za još aktivnije sudjelovanje u mirovnom procesu?

Istraživanje je provedeno u tri eksperimentalne grupe i u jednoj kontrolnoj grupi. Prvu grupu (E1) čine mirovni radnici, koji su provodili PS. Drugu grupu (E2) čine mještani -volonteri koji su prošli obuku za PS, pa su se zatim aktivirali u mirovnom procesu, bilo da su i sami nastavili provoditi PS ili su se aktivirali u nekoj drugoj mirovnoj aktivnosti. Treću grupu (E3) čine ispitanici koji su prošli obuku za PS ali se nisu uključili u niti jednu mirovnu aktivnost. Kontrolnu grupu (K) čine ispitanici koji stanuju u mjestima u kojima se Centar za mir nije pojavio sa svojim mirovnim aktivnostima, pa tako niti s PS. Istraživanje je provedeno na osnovi prikupljanja podataka koji se odnose na predrasude prema drugoj naciji, strah, razinu komunikacije te unutrašnju i vanjsku motivaciju za sudjelovanje u mirovnoj aktivnosti.

Rezultati istraživanja ukazuju da PS, zajedno s drugim mirovnim aktivnostima, osnažuje one koji ga provode, kao i one koje se sluša i to tako da se reduciraju njihove predrasude i strahovi u odnosu na drugu naciju, da se podiže komunikacija s drugom nacijom na višu razinu i da se pojačava njihova motivacija za sudjelovanje u mirovnim aktivnostima.

Nađena je statistički značajna razlika u tendencijama smanjivanja onog što je negativno (ispitivanih predrasuda i strahova), odnosno povećavanja onog što je pozitivno (razina komunikacije, vanjski poticaji za sudjelovanje u mirovnim aktivnostima, unutarnje potrebe za sudjelovanje u mirovnim aktivnostima) s točke početka i kraja primjenjivanja PS između tri ispitane skupine i kontrolne.

Tendencija povećavanja unutarnje, psihičke snage za sudjelovanje u mirovnim aktivnostima prisutna je u svim skupinama, uključujući i kontrolnu. Ovo zadnje se objašnjava djelovanjem vanjskih čimbenika, a prvenstveno se odnosi na globalnu društveno političku situaciju.

Napredak u mirovnom potencijalu, i to je ono što je ključno, može se pripisati sinkroniziranom utjecaju PS i drugih konkretnih mirovnih aktivnosti.

Na osnovi istraživanja predlaže se, naime, uvođenje pojma **mirovnog potencijala i mirovnog inhibitora**. Pojedinac s visokim MP (mirovnim potencijalom) nema predrasude prema drugoj naciji, nema strahove od druge nacije i komunikacije s drugom nacijom, motiviran je za sudjelovanje u mirovnom procesu. Pojedinac s visokim mirovnim inhibitorom ima predrasude prema drugoj naciji, boji se pripadnika druge nacije, ne komunicira i nije motiviran za sudjelovanje u mirovnom procesu, ima kočnice koje ga koče da sudjeluje u mirovnom procesu.(ref.6)

ISTRAŽIVANJE UTJECAJA MIROVNE EDUKACIJE NA SKUPINU DJECE IZ LOKALNE ZAJEDNICE S TEŠKIM TRAUMATSKIM ISKUSTVOM (BERAK)

Istraživanje, kao i rad sa skupinom djece u Berku, mjestu s teškim traumatskim iskustvom je u tijeku.

Vrši ga dr. Anđelka Peko, prof. na Pedagoškom fakultetu u Osijeku. Preliminarni

provedba projekta

rezultati ukazuju na potrebu da se rad s tom skupinom djece nastavi. U ovom trenutku nisu dovoljno osnaženi da stečena iskustva u skupini mogu živjeti u svakodnevnom životu. Prekid rada za njih bi mogao biti dodatna trauma, tj. izazvati osjećaj napuštenosti. Ovaj nalaz ilustrira akcijsko-istraživački pristup koji je Projekt imao ambiciju ugraditi u Projekt.(ref.7)

IZVANJSKA PROCJENA UČINAKA PROJEKTA

Prema izvornom ugovoru s Europskom unijom, bilo je predviđeno da Projekt započne s izvanjskom evaluacijom prije prelaska u drugu fazu. Svrha je ove evaluacije trebala biti pomoć pri usavršavanju postojeće prakse s ciljem povećanja učinkovitosti u drugoj fazi. Također smo, od svih uključenih u projekt (bilo krajnjih korisnika, bilo provoditelja projekta, donatora, međunarodnih stručnjaka ili predstavnika lokalnih vlasti), htjeli dobiti informaciju o poukama iz prve faze. Te bismo informacije iskoristili na radnoj konferenciji, te svi zajedno izvršili analizu prve i osmišljavanje druge faze. Nakon tako bogatih analiza Projekt bi napravio nacrt prijedloga za slijedeće tri godine rada.

Procjenu utjecaja projekta na zajednice i regiju u kojoj se provodi obavio je tim vanjskih istraživača; Jessica Jordan kao glavna istraživačica i procjeniteljica upravljanja Projektom te Društvo za psihološku pomoć iz Zagreba i Marina Škrabalo, iz Centra za mirovne studije Zagreb, koji su radili procjenu utjecaja Projekta na lokalne zajednice i širu društvenu zajednicu.

Procjena utjecaja vršena je, dakle, na razini MT-a, na razini upravljanja Projektom i na razini lokalnih i širih zajednica u kojima su Timovi djelovali. Korištene su slijedeće metode: obrada dokumentacije, intervjui i radionice sa članovima timova i koordinacijskim timom. Na razini zajednice korištene su fokusne grupe (22 fokusne grupe s prosječno 6 sudionika), te intervjui s 25 javnih radnika (predstavnicima lokalne vlasti, crkava, medija, OSCE-a, a i lokalnih i nacionalnih nevladinih organizacija). Sam je proces trajao više od 5 mjeseci.

Procjena utjecaja pokrenula je vrlo intenzivan proces osvrta na proteklo razdoblje, i naučila je sve članove projekta o participatornim metodama evaluacije. Istraživači su u kratkom vremenu prikupili mnoštvo informacija i dali mnoge preporuke za bolju praksu. Zbog triangulacije podataka dobiveni su precizni sažeci rada Projekta iz perspektive zajednice. Neki od rezultata prikazani su uz odgovarajuće aktivnosti i opis upravljanja Projektom, a najvažniji opći nalazi i preporuke slijede u odjeljku Postignuća i slabosti.. Nalazi procjene, otkrivanje jakih i slabih strana Projekta te izvedene preporuke su za Projekt od izuzetne važnosti i pomoći za lociranje promjena koje treba izvesti kako bi se druga faza učinila efikasnijom - bez njih bi planiranje druge faze bilo tapkanje u mraku.

Nismo, međutim, imali predodžbu koliko je kapaciteta u ljudima, vremenu, znanju, iskustvu, posvećenosti i duhovnoj snazi potrebno za provođenje tako opsežne procjene utjecaja. Nismo znali niti na kakve poteškoće možemo naići. Zbog

vanjska procjena utjecaja

nedostatnog znanja o potrebnim resursima za provedbu , čitav je projekt procjene utjecaja umalo izgubio dinamiku koja je planirana i bio napušten. Sam je proces bio traumatičan i gotovo je ugrozio integritet projektnog tima. Otvorio je i procese međusobne procjene rada MT-ova i koordinacijskog tima bez unaprijed planiranog prostora za dijalog oko različitih viđenja i iskustava. Ni završna konferencija o naučenim lekcijama i planiranju budućnosti nije mogla zadovoljiti potrebe i završiti proces refleksije i dijaloga oko nalaza procjene. Da bi internalizirali nalaze, razmišljali o njima i vrjednovali ih, te ih zaista počeli koristiti kao živući dokument, trebalo je više od tri mjeseca. Pri tome je projektni tim zatražio pomoć u vidu izvanjske facilitacije.

Moglo bi se postaviti pitanje kakva se procjena utjecaja trebala započeti s obzirom na tada postojeće kapacitete Projekta i na kulturološko razumijevanje evaluacije. Naime, posve su različiti kulturalni stavovi o praksi evaluacije u Srednjoj i Istočnoj Europi, s jedne, i na «Zapadu» s druge strane. Ustanovili smo kako je naše iskustvo u velikoj mjeri u skladu s izvještajem Mott Fondacije u kojem stoji kako su «samoopažanje i prihvaćanje učenja na pogreškama» temeljni procesi koji se moraju potpunije prihvatiti ako želimo da evaluacija bude korisna za dinamiku unutar projekta. (ref.8)

Najvažnije pouke koje smo iz toga izvukli za provođenje evaluacije mirovnih projekata, naročito u ranom post-konfliktnom razdoblju su:

- Istraživač treba dobro poznavati kontekst i na njega biti senzibilan.
- Svijest o kulturološkim razlikama i jezičnoj barijeri pomaže u rješavanju nesporazuma između istraživača i subjekata istraživanja. Upućuje na potrebu stalnog provjeravanje tipa "jesmo li se razumjeli" što uključuje planiranje dodatnog vremena.
- Prije odluke o opsegu i načinu procjene treba vrlo ozbiljno uzeti u obzir slijedeće: ustanoviti veličinu i kompleksnost projekta; upotrebljivost, kvalitetu i kvantitetu redovnog sistema nadgledanja (izvještavanja) projekta; procijeniti koliki su unutrašnji kapaciteti nositelja projekta za preuzimanje dodatnih aktivnosti vezanih uz procjenu; predvidjeti dovoljno vremena za proces provjere podataka te potvrde i internalizaciju nalaza od strane onih koji su procjenjivani.
- Tijekom procesa procjene važno je pratiti kako proces procjene djeluje na tim - davati dovoljno mjesta i pozornosti za istinsko vrjednovanje, internalizaciju i dijalog oko nalaza.
- Zalažemo se i za princip da evaluatora veže etički kodeks koji ljude, tj. tim, stavlja prije samog zadatka procjene. Drugim riječima, da intervenira, ako treba i privremenim prekidom procjene, dok se ne pripreme kapaciteti potrebni za iznošenje procesa bez šteta za ljude i njihove odnose.

Tek na osnovu analize navedenog treba predložiti model koji po opsegu i razini procjene zadovoljava kriterije objektivnosti, a pri tome ne šteti procesu građenja mirniti ljudima koji u projektu rade. Naime, takav proces treba potaknuti da se proslavi učinjeno i osnažiti kako bi se moglo pogledati u vlastite slabosti i propuste, te nazrijeti mogućnosti za razvoj. Kako uvođenje prakse procjene učinaka postaje nezaobi-

provedba projekta

laznim dijelom građenja mira, smatrali smo važnim podijeliti svoja iskustva sa širom mirovnom zajednicom - o vrijednosti procjene učinaka, ali i teškoćama, opasnostima i šteti koje vanjska procjena može učiniti.

KOMENTAR UZ CJELOKUPNI SEGMENT EVALUACIJE I ISTRAŽIVANJA.

Iako zamišljen kao takav, projekt nije od samog početka primjene imao ugrađene sve potrebne elemente koji bi ga svrstali u akcijsko-istraživački projekt. Međutim, kao što je prethodno opisano, postupno su uvedeni slijedeći elementi: istraživanje potreba ljudi prije planiranja aktivnosti putem programa slušanja; praćenje razvoja kapaciteta MT-ova u odnosu na primijenjen program i u odnosu na neke metode rada; praćenje učinaka rada s djecom u Berku. Nadalje, izvanjska procjena utjecaja korištena je pri definiranju prepreka i mogućnosti za nastavak procesa izgradnje mira u slijedećoj fazi. Sve te intervencije značajno su pomakli praksu Projekta u smjeru akcijsko-istraživačkog pristupa. U slijedećoj bi fazi mogao dobiti na zamahu.

završna konferencija

7. ZAVRŠNA KONFERENCIJA - PLETIVO MIRA
Vukovar, 10-12 LISTOPAD, 2000.

Završni dio procesa procjene utjecaja Projekta i početak planiranja slijedeće faze zamišljen je u vidu završne konferencije. Facilitator konferencije bio je profesor Kevin Clements, glavni tajnik organizacije International Alert iz Londona. Konferencija je održana u Vukovaru, gradu koji je postao simbolom ratnog razaranja i pretvara se u mit, još uvijek neiscijeljenih rana. Vukovar svakog promicatelja mira stavlja pred pitanje - može li simbol razaranja postati i simbolom pomirenja?

Osnovni ciljevi konferencije bili su:

- Prepoznati i održati mirovne procese započete projektom pomoću rasprave o netom završenom izvještaju o procjeni utjecaja;
- Privesti kraju prvu fazu Projekta;
- Predložiti nove smjernice i započeti strategijsko planiranje za budućnost;
- Osigurati prostor sub-regionalnim sudionicima i sudionicima iz Hrvatske kako bi mogli iznijeti viđenje vlastitog dugoročnog doprinosa razvoju zajednice i izgradnji mira u Hrvatskoj i čitavoj široj regiji.

Konferencija je zamišljena kao mjesto susreta svih zainteresiranih za razvoj ovog mirovnog projekta, koji bi svojim savjetima pomogli oblikovanje druge faze. Nazočni su bili predstavnici lokalnih zajednica, članovi lokalnih, nacionalnih i međunarodnih NVO-a, donatora i međudržavnih organizacija. Vjerujući kako je procjena utjecaja precizno uočila učinke projekta u različitim zajednicama, nalazi procjene utjecaja su trebali biti osnova naših rasprava. Prvi je dan trebao biti osvrt na prošlost, a drugi je dan bio predviđen za prikupljanje pouka i prijelaz na planiranje buduće druge faze. Trećega je dana trebalo potvrditi zajedničku viziju.

Ali, kao što je već djelomično objašnjeno u odjeljku o procjeni utjecaja, nije bilo dovoljno vremena za analizu rezultata prije održavanja konferencije. Koordinacijski tim i MT-ovi nisu stigli zajednički prorađati izvještaj, prodiskutirati ga i usuglasiti se oko nalaza. Nerazjašnjena pitanja koja je otvorila procjena utjecaja pojačala su napetosti. Zbog toga na konferenciji nismo uspjeli ostvariti zadane ciljeve, naročito u odnosu na iskorak k planiranju budućnosti.

Naprotiv, čini se da je način na koji su se članovi projektnog tima suočavali s nastalim napetostima i problemima otvorio kod većine prisutnih pitanje autentičnosti postignuća Projekta: "Je li moguće da je takav projektni tim mogao imati takva postignuća u zajednicama kako to pokazuje procjena utjecaja?", i, naravno, pitanje budućnosti: "Hoće li takav projektni tim moći nastaviti razvijati mirovne odnose u ratom uništenom društvu?"

provedba projekta

Iako bolno, možda je bilo važno najjače osvijestiti upravo ta pitanja. Ovaj Projekt i projektni tim nisu posrednici - dio smo postsocijalističkog i ratom povrijeđenog društva. Stoga rad na građenju mira u ranom poslijeratnom razdoblju kojeg provode lokalni ljudi ne može zanemariti kontinuiran rad na sebi - kao prvim nositeljima procesa koji se želi postići u društvu. U naknadnom, post-konferencijskom procesu i u planu za slijedeću fazu projekta, rad na građenju nenasilnog ustroja tima, razvijanju kapaciteta i zaštiti mentalnog zdravlja postaje posebnim ciljem.

Na konferenciji je, nadalje, postignut konsenzus unutar Projekta i s predstavnicima drugih projekata CZM da Projekt treba ući u slijedeću fazu i to nastavljajući građenje mira s razine lokalnih zajednica uz još uvijek prisutne MT-ove. Štoviše, MT-ovi su pristali preuzeti proces planiranja slijedeće faze projekta.

To se, doista, u prijelaznoj fazi počelo i događati, što obnavlja optimizam, nadu i motivaciju. To je i indikator održivosti započetog procesa izgradnje mira: članovi MT-ova koji su prije dvije godine unovačeni, dobili osnovnu poduku i proveli unaprijed planirani projekt, na osnovi stečenog razumijevanja situacije i kapaciteta, postaju kreatori i nositelji procesa. Zapravo, tek će slijedeća evaluacija ili budućnost pokazati stvarne učinke ulaganja u prvu fazu ovog projekta - koliko će nas uključenih u taj proces ostati trajnim nositeljima pozitivnih društvenih mijena?

O konferenciji su rekli:

Kevin Clements, facilitator:

“Ova je radionica bila jedna od najtežih na koje sam pozvan kao facilitator.”

Katarina Kruhonja, voditeljica Projekta:

“Bila sam doista premorena. Mislila sam da je sazrelo vrijeme da već na ovoj konferenciji budem u prikrajku - drugi će organizirati, facilitirati, zapisivati i participirati (i u proslavi učinjenog i u pokretanju budućnosti). Dogodilo se suprotno: ušla sam u težak proces odricanja i, istovremeno, rađanja sve jasnije slike moje osobne uloge i razvoja Projekta u budućnosti.”

Mirta Pucek-MT Vukovar:

“Vukovarsku konferenciju sam očekivala puna optimizma, ne samo zbog toga što smo trebali prezentirati naš dosadašnji rad, već i zbog toga što je konferencija trebala biti početak našeg planiranja buduće faze. Sada kada je konferencija iza nas, jasno mi je da smo našim radom, na kojeg sam jako ponosna, zaobilazili pojedine probleme, što je kulminiralo na konferenciji. Iako su naši problemi izašli u javnost, mislim da smo pokazali predanost našem poslu, predanost ljudima s kojima radimo i, što je najvažnije, spremnost i sposobnost rješavati te probleme. Osobno su mi poticaj za daljnji rad dali ljudi iz zajednice koji su voljni zajedno s nama ući u drugu fazu projekta, jer vide potrebu da se projekt nastavi i daju nam podršku.“

završna konferencija

provedba projekta

područja koja treba unaprijediti

Neosporan je doprinos primijenjenog modela građenja mira s razine lokalnih zajednica putem mreže mirovnih timova procesima održivosti mira i pomirenja u ranom poslijeratnom i post-UN razdoblju.

Najveća je slabost provedenog projekta nedostatak sustavnog praćenja potrebnog za akcijsko-istraživački pristup planiranju, što bi omogućilo i lakši prijenos tog modela izgradnje mira u druga krizna područja.

POSTIGNUĆA I PODRUČJA KOJA TREBA POBOLJŠATI

Projekt je proveo veliku većinu planiranih kratkoročnih ciljeva i aktivnosti. Najvažnije je uspostavljanje privremene "mirovne strukture" putem novačenja, obuke i trajne potpore MT-ova multietničkog i međunarodnog sastava u mjesta visokog rizika za izbijanje međuetničkih sukoba u ranom poslije-UN razdoblju. Formiranje neformalnih građanskih skupina (ženskih, međuvjerskih) te osnaživanje i pomoć pri nastajanju novih NVO-a kroz Projekt također su doprinos izgradnji nenasilne sigurnosne strukture. Neke od aktivnosti MT-ova znatno premašuju planirane (kao npr. kontinuirani trening za MT-ove; obuku i osposobljavanje mještana aktivista za program slušanja; uključivanje znatno većeg od planiranog broja mještana u tečajeve iz informatike; organiziranje ili sudjelovanje u međuetničkim kampovima za djecu i mlade; organiziranje regionalnog obilježavanja *Dana kulture mira 2000.*; sudjelovanje u predizbornoj kampanji; organiziranje informativne kampanje o civilnoj službi). Neke od planiranih ciljeva Projekt, međutim, nije u cijelosti ispunio. Radi nedostatka financija i ljudstva, potpuno smo odustali od planiranog sub-projekta vezanog za izgradnju mira putem medija. Od planiranih 9 brojeva biltena Projekta izdana su 4 broja i dvije manje brošure. Istina, to je sada časopis koji ima znatno širu informacijsku i edukacijsku funkciju s distribucijom na razini cijele Hrvatske i u sub-regiji. Nadalje, napori i rezultati vezani uz istraživački dio projekta i uspostavljanje akcijsko-istraživačkog načina djelovanja skromniji su nego li smo to željeli. Ali su temelji i prvi koraci učinjeni. Naročito je važno i bogato iskustvo vezano uz oblikovanje i provedbu ekstenzivne izvanjske procjene utjecaja, jedna je od najcjelovitijih provedenih u cijelom ratom zahvaćenom prostoru bivše Jugoslavije. Postignuća u razvijanju subregionalne suradnje držimo zadovoljavajućim i, također, solidnim temeljem za razvijanje partnerskih odnosa s nekoliko organizacija.

Nalazi procesne (interne) i izvanjske procjene utjecaja (Ref.1.) govore o tome kako su sve te aktivnosti utjecale na procese izgradnje mira u zajednicama u kojima se projekt provodio, na širu zajednicu, ali i na projektni tim, kao i na cijelu organizaciju. Mnoge su već ranije spomenute uz specifične aktivnosti. Slijedi sažetak najvažnijih općih i specifičnih postignuća kao i područja koja treba poboljšati.

postignuća i područja koja treba poboljšati

I. POSTIGNUĆA

OPĆA POSTIGNUĆA

- Neosporan je doprinos primijenjenog modela građenja mira s razine lokalnih zajednica putem mreže mirovnih timova na procese održivosti mira i pomirenja u ranom poslijeratnom i post-UN razdoblju.
- Putem projekta započeti su važni procesi u kojima osobe na razini lokalnih multietničkih zajednica postaju aktivni sudionici i partneri u promociji stabilnosti i mira u ratom zahvaćenom dijelu istočne Hrvatske.
- Stečeno je duboko razumijevanje ljudske situacije i uvid u to koje su prepreke, a koje mogućnosti u daljem razvijanju strategije građenja mira u konkretnim zajednicama, na razini šire društvene zajednice u Hrvatskoj i u cijeloj regiji.
- Razvijena je prepoznatljiva i respektabilna inicijativa u korist civilnog društva i počele su se lomiti predrasude prema nevladinim udrugama u regiji.
- U ruralne smo regije uspjeli uvesti neformalne obrazovne metode utemeljene na nenasilju, ljudskim pravima, individualnoj i kolektivnoj akciji.
- Provedena procjena utjecaja Projekta na lokalne i širu zajednicu, te na institucionalne i upravne činitelje provedbenih agencija, predstavlja značajan doprinos raspravi na tom području.

SPECIFIČNA POSTIGNUĆA

- Projekt je u situaciji velikih međunacionalnih napetosti i negativnog stava javnosti prema ideji obnove zajedničkog života i pomirenja uspio okupiti, motivirati, obučiti i u kritične zajednice locirati mirovne timove multietničkog sastava kao prvi primjer kako različite etničke i socijalne grupe mogu zajedno djelovati na promociji mira i kao alternativa nasilju.
- Novačenje međunarodnih članova mirovnih timova u početku je Projektu dalo toliko potrebnu međunarodnu nazočnost u očima žitelja zajednice, s jedne, i vezu s međunarodnom zajednicom, s druge strane.
- Mirovni su timovi postali prihvaćena "mirovna struktura" kojoj lokalne zajednice pridružuju prepoznatljivu i sve više prihvaćenu misiju.
- Projekt je bazično obučio i osnažio 24 lokalna mirovna radnika koji ostaju kao trajni izvori u regiji. Spremni su nastaviti rad na vlastitom razvoju i preuzeti kreiranje i provedbu slijedeće faze Projekta.
- Testiran je program za osnovni trening mirovnih timova *Oснаživanje za mirovnu službu* i dane su preporuke za prilagodbu za primjenu u ranom poslijeratnom razdoblju.

postignuća

- Testirana je primjenjivost i mogućnosti *Programa slušanja* u pristupu izgradnje mira koji je koristio ovaj model, tj. u izgradnju mira putem razvoja zajednice.
- *Program slušanja* je pridonio otvaranju komunikacije između različitih etničkih i socijalnih grupacija, izgradnji povjerenja ali i stvaranja javnog mijenja; u procjeni potreba stanovništva te motiviranju i mobiliziranju članova zajednice oko integracijskih aktivnosti obnove zajednica. Također je pomogao ljudima da započnu prorađivati ratne traume i etničke sukobe.
- Oblikovali smo ili prilagodili i u praksi testirali nekoliko edukacijskih programa: program *Oснаživanje žena za rad u zajednicama; Demokracija i civilno društvo; Kreativni odgovor na sukobe za mlade; Projekt slušanja.*
- Socijalnokulturne i obrazovne aktivnosti koje su promovirali mirovni timovi uključile su veliki broj članova i skupina zajednice, posebice mladih i žena, u poslove korisne zajednici, pružajući im tako sredstva da se bore protiv općeg trenda stagnacije svoje zajednice.
- Aktivnosti mirovnih timova su podržavale i većinu školskih programa zatečenih u regiji putem promicanja sadržaja koji pospješuju interakciju između školske mladeži i djece iz različitih socijalnih i etničkih grupa.
- Mirovni su timovi ženama u zajednici pružili priliku za porast svjesnosti o sebi i svojim mogućnostima, što je uglavnom novost u ruralnom dijelu regije.
- Aktivnosti mirovnoga tima pridonijele su organiziranju i jačanju specifičnih grupa u zajednici, između kojih izdvajamo Društvo Roma, koje predstavlja upečatljiv primjer, te vjersku zajednicu u Okučanima.
- Projekt je pokrenuo inicijativu za osnivanje općinskih mirovnih vijeća.
- Izdavanjem i distribucijom časopisa *Kultura mira*, Projekt pridonosi informiranju i educiranju NVO-scene i šire javnosti u Hrvatskoj i na sub-regionalnoj razini o temeljnim vrijednostima kulture mira i nenasilja, kao i o naporima i učincima građenja mira u regiji.
- Spremnost Projekta na uvođenje procjene utjecaja predstavlja prvu stepenicu prema usustavljanju naučenih lekcija tijekom stvaranja i prikupljanja informacija koje bi mogle biti korisne u budućim pothvatima.
- Na razini zajednice, mirovni su timovi ostvarili razmjenu ili suradnju sa značajnim lokalnim i međunarodnim institucijama.

postignuća i područja koja treba poboljšati

- Projekt je tijekom provedbe razvio partnerski odnos s jednom lokalnom i s jednom stranom organizacijom, te započeo suradnju i identificirao buduće partnere za sub-regionalnu suradnju.
- Projekt je unaprijedio sub-regionalnu suradnju na području civilne službe.
- Projekt je svoju ekspertizu o ulozi i važnosti procesuiranja ratnih zločina putem međunarodnog tribunala priložio kampanji za trajni međunarodni sud za ratne zločine.
- Jedno od postignuća Projekta je praksa prilagodbe na društvene okolnosti, potrebe lokalnih zajednica, ali i na financijske i tehničke prepreke.
- CZM Osijek, iako relativno mlada organizacija (nastala iz rata), uspjela je unutar njim rezervama ostalih projekata i programa pokrenuti i provesti vrlo velik projekt u kritičnom prijelaznom razdoblju i tako stekla i veliko organizacijsko iskustvo.

2. PODRUČJA KOJA TREBA UNAPRIJEDITI

OPĆA PODRUČJA KOJA TREBA UNAPRIJEDITI

- Najveća je slabost Projekta nedostatak sustavnog praćenja potrebnog za akcijsko istraživački pristup planiranju, preoblikovanju i procjeni utjecaja programa, što bi omogućilo i lakši prijenos tog modela izgradnje mira u druga krizna područja.
- S tim u vezi Projekt, kao i većina drugih nastojanja koja su usmjerena sustavnoj i institucionaliziranoj izgradnji mira, pokazuje i nedostatak adekvatnih indikatora za praćenja učinaka.
- Iako je to pilot projekt, nije imao razrađenu jasnu alternativnu strategiju izlaska iz zajednica u slučaju da ne bude u mogućnosti provesti drugu fazu.
- U projekt nisu naknadno ugrađene aktivnosti namicanja materijalnih sredstva za male ekonomske solidarne programe, iako se pokazalo da bi takav indirektni način otvaranja suradnje bio vrlo djelotvoran i da ga ljudi žele i podržavaju.

područja koja treba unaprijediti

SPECIFIČNA PODRUČJA KOJA TREBA UNAPRIJEDITI

Navodeći specifična područja koja su trebala biti bolja i koja treba unaprijediti, pokušat ću slijediti logiku po važnosti na način kako ih nakon provedbe prve faze Projekta i izvanjske procjene učinaka vide članovi koordinacijskog tima uključeni u sve faze razvoja Projekta. U trenutku kada je projektni prijedlog postao Projekt, tj. skupina ljudi okupljena oko zajedničkog zadatka, svi su raspoloživi kapaciteti koordinacijskog tima bili vođeni i usmjeravani prema temeljnom načelu - ne učiniti štetu ljudima koji su se izložili takvom zahtjevnom radu niti samom procesu izgradnje mira u regiji. Isti su stav i strahove imali i članovi mirovnih timova u odnosu na zajednice u kojima su počeli raditi. Neosporna je vrijednost takvog usmjerenja pri svakom nastojanju građenja miroljubivih odnosa i zajednica ali, dakako, nije dovoljna.

Polazišna postavka koju sugerira vanjska procjena utjecaja jest da je najslabiji segment cijelog projekta bio način upravljanja - po tipu "hitno i važno". Pri tome treba imati na umu da djelovanje cjelokupne mirovne scene u ratnom i poratnom razdoblju ima karakteristike hitnog i, čak, egzistencijalno važnog. U takvim se okolnostima ne radi u skladu s realnim mogućnostima, nego se djeluje i živi unatoč nemogućnostima. Ali, upravo radi lakšeg ostvarivanja načela da se ne čini šteta ljudima i procesu, kao i radi razvijanja učinkovitijih strategija, ističemo ono što po našim saznanjima treba unaprijediti.

RAZVOJ I UPRAVLJANJE PROJEKTOM

- CZM je prihvatio inicijativu ulaska u oblikovanje i provedbu tako velikog projekta, a da pri tom nije realno procijenio kakvi su institucionalni kapaciteti za to potrebni niti ih je adekvatno razvijao. Drugim riječima, trebalo je i treba unaprijediti institucionalne kapacitete za provedbu projekta.
- Nacrt Projekta i njegova realizacija su, također, propustili razviti komponentu stručnog osposobljavanja osoblja koje rukovodi Projektom, a L&PI, kao vanjska a glavna koordinacijska agencija, nije u tom smislu pružila stručnu pomoć.
- Konceptija i elaboracija dokumenta Projekta nisu razvile detaljan operativni plan koji uključuje specifične ciljeve, aktivnosti, pokazatelje i strukture praćenja.
- L&PI kao glavna koordinacijska agencija nije razvila tehničku i stručnu pomoć u nadgledanju i praćenju Projekta.
- Projekt je započeo bez zatvorene financijske konstrukcije, što je imalo za posljedicu ogromno opterećenje u tehničkom, stručnom i osobnom smislu, kako za sam Projekt, tako i za osoblje odgovorno za njegovu realizaciju. I implementacijske i donatorske agencije trebaju mijenjati takve prakse.

postignuća i područja koja treba poboljšati

- Koordinacijski je tim Projekta bio premalen, nije mogao pokriti sve potrebe za učinkovito upravljanje Projektom, što je pripomoglo koncentriranju dužnosti i donošenja odluka, te preopterećenosti. Dužnosti nisu bile jasno podijeljene.
- Unaprijediti valja praksu građenja tima i razvijanja razumijevanja, znanja i konzumiranja prava horizontalne demokracije u timu i u organizaciji.

POTPORA I OSNAŽIVANJE MIROVNIH TIMOVA

- Mentoriranje, supervizija i kontrola pregaranja nisu bili dovoljno sustavni ni ekstenzivni koliko je rad u tako teškim okolnostima zahtijevao, naročito pri provođenju *Programa slušanja*. Zbog toga je teško procijeniti koliko je osjećaj mirovnih radnika da nisu dovoljno osposobljeni za rad u zajednicama posljedica nedostatnog treninga ili nedostatne potpore pri praktičnoj primjeni. Da je Projekt imao adekvatno mentorstvo i superviziju, bilo bi lakše izvući pouku.
- Za obuhvatni pristup građenju mira treba unaprijediti strategiju sustavne obuke mirovnih radnika, u skladu sa zadanim ciljevima u određenoj razvojnoj fazi procesa izgradnje mira, odnosno projekta.
- Važno je da uvodna obuka za lokalne članove MT-ova bude bolje prilagođena ranom poslijeratnom razdoblju, osnovnoj naobrazbi i iskustvu kandidata.
- Treba unaprijediti procjenu potreba za dodatnom kontinuiranom obukom mirovnih radnika i definirati stav u pogledu širine znanja, odnosno specijalizacije unutar tima.
- Kao dio opće strategije obuke važno je unaprijediti praćenje upotrebe naučenih vještina.
- Praksa ukazuje na potrebu revizije strogoga favoriziranja principa multietničnosti timova, te unaprjeđivanje kriterija odabira članova mirovnih timova, uravnotežujući princip multietničnosti s ostalim poželjnim kvalitetama, znanjem i vještinama mirovnih radnika i sa specifičnom situacijom u lokalnoj zajednici u kojoj MT radi.
- U Projektu se, a i inače u segmentu izgradnje mira, pojavljuje kategorija plaćenih mirovnih radnika. Taj koncept treba unaprijediti (definirati opis radnih zadataka i odgovornosti - općih i specifičnih; definirati osnovnu i specifičnu obuku, visinu plaće i dr.) i pomiriti s konceptom volonterskog rada.
- Treba poboljšati integraciju međunarodnih članova u mirovne timove i lokalne zajednice, dajući više pozornosti specifičnim potrebama njihove obuke, jasnijim definiranjem njihovih odgovornosti u timu, redovnim mentoriranjem i supervizijom te boljim komunikacijskim mehanizmima.

područja koja treba unaprijediti

AKTIVNOSTI U ZAJEDNICAMA

- Premda je *Projekt slušanja* metoda koja se sastoji od različitih komponenti čiji je krajnji cilj poticanje članova zajednice na aktivnosti od zajedničkog interesa, nije uvijek tako i provoden. Ponekad je korišten samo do faze otvaranja komunikacije ili kao sredstvo procjene potreba zajednice. U tim slučajevima ta metoda nije dosegla svoj puni potencijal.
- Da bi *Projekt slušanja* mogao biti korišten kao prava akcijsko-istraživačka metoda, bilo bi nužno poboljšati je upotrebom jasno definiranih uzoraka populacije i metodološki adekvatnom analizom dobivenih podataka.
- Bilo bi potrebno unaprijediti i više napora uložiti u prepoznavanje mještana s liderskim sposobnostima, u njihovo motiviranje da se uključe u obrazovne programe te potporu pri praktičnoj primjeni usvojenih vještina.
- Kao i za članove MT-ova, trebalo bi unaprijediti strategiju sustavne obuke i za stanovništvo, u skladu sa zadanim ciljevima u određenoj razvojnoj fazi procesa izgradnje mira, odnosno projekta.
- Već od rane faze izgradnje mira u ratom pogođenim zajednicama, važno je naglasak staviti na procese osnaživanja, a ne na provođenje aktivnosti MT-ova.
- Kao što je to učinio za uključivanje mladih, žena i vjernika, Projekt bi trebao postaviti učinkovitiju strategiju kojom bi angažirao različite grupe odraslih u zajedničkim aktivnostima zajednice.
- Ženama s liderskim sposobnostima koje su prošle obrazovni ciklus *Oснаživanje žena za rad u zajednicama* treba dati sustavniju potporu kako bi postupno preuzele inicijativu i postale samostalne u pokretanju i provođenju aktivnosti izgradnje mira i zajednice.

UMREŽAVANJE I SURADNJA

- CZM, Projekt i pojedinačni timovi trebaju razviti komunikacijsku strategiju kako bi unaprijedili povezivanje, razmjenu i suradnju s lokalnim organizacijama, uključujući tu lokalne i međunarodne nevladine udruge (NVO), lokalne institucije vlasti i multilateralne organizacije. Status jedne od najrazvijenijih organizacija u regiji predstavlja u tom smislu vrlo veliku odgovornost.
- Projekt i CZM trebaju, također, sub-regionalnu suradnju unaprijediti s razine razmjene i suradnje prema partnerskim odnosima.

postignuća i područja koja treba poboljšati

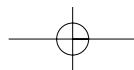
ODRŽIVOST

- Iako je prva faza Projekta bila usmjerena na prevenciju nasilja, te građenje povjerenja kao prve nužne stepenice u poslijeratnoj izgradnji mira, ipak bi trebalo od samog početka rada aktivnosti u zajednici odabirati i oblikovati prvenstveno prema ostvarenju održivosti, tj. izgradnji onih elemenata u zajednici koji će nastaviti nositi započete procese. Važno je unaprijediti strategiju u tom smjeru.

NADGLEDANJA, EVALUACIJA, ISTRAŽIVANJE

Kao što je navedeno u općim područjima, potrebno je unaprijediti način nadgledanja te razviti indikatore kako bi se u funkciju postavio akcijsko-istraživački pristup izgradnji mira i adekvatna procjena učinaka. Od specifičnih područja koja u vezi s tim traže unapređenje treba spomenuti:

- Projekt treba prije početka implementacije razraditi plan procesne i izvanjske evaluacije.
- Projekt i organizacija trebaju razvijati vlastite kapacitete za prakticiranje procesne i izvanjske participatorne procjene učinaka.

područja koja treba unaprijediti

PRILOG br. 15:

Mirovni rad kao zalog za budućnost - - razgovor s mirovnim radnikom

(razgovor je preuzet iz časopisa Kultura mira br. 3/2001.)

U prošlim smo brojevima dosta pisali o Mirovnim timovima, tom po mnogočemu posebnom i jedinstvenom projektu Centra za mir. Bilo je riječi o konkretnim aktivnostima timova, o projektu slušanja koji provode, o počecima rada i sl., ali u čitavoj je priči manjkalo «ljudskog činitelja» - priča o stvarnim osobama koje oživotvoruju ideju mirovnih timova. Razgovarali smo stoga s Igorom Đorđevićem, jednim od članova mirovnog tima Tenja koji na projektu radi od samog početka, 1998. godine, kako bi se čula i ta važna strana priče.

Koja je bila tvoja motivacija za uključivanje u rad mirovnih timova?

Mogu reći kako me motivirala prvenstveno želja da u svojoj zajednici radim društveno koristan rad, a izgradnju mira i sve ono što ona nosi vidio sam kao svoju osobnu potrebu i kao potrebu društva u poratnom razdoblju. Drugi dio priče je da sam do svoje 18-e godine, odnosno kad je rat započeo, živio sa deveteročlanom obitelji u Osijeku, a danas nas je ostalo samo troje. Razišli smo se pod izravnim utjecajem rata. Ja sam iz miješanog braka, pa su neki otišli u Jugoslaviju, neki su ostali u Osijeku, a dvije sestre su bile u izbjeglištvu u Sloveniji. Poslije rata otac je odlučio otići u Rijeku, jer taj grad nije bio izravno pod ratnim pritiskom. Raselili su se na sve strane, a ja sam ostao ovdje s majkom i bakom. Cijelo vrijeme rata sam bio u Osijeku, naravno, bilo je teško, ali, znaš, ne razmišljam o tomu iako je i moja kuća bila dva puta pogođena i bio sam jedan od rijetkih studenata na osječkom Pravnom fakultetu koji su ostali i u to vrijeme studirali; kao «muškarac» od 18 godina bio sam pod vojnom obvezom.

Znači, ratno iskustvo nije bilo jedina motivacija, već i prepoznavanje potrebe za vlastitim angažmanom u ratom pogođenoj zajednici?

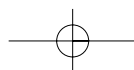
Da, jer ja vidim ovaj rad kao neki zalog za budućnost. Kad gledaš taj neki slijed prošlosti, 45 godina se nešto taložilo, i ne želim da se nakon 10-15-45 godina opet tako nešto dogodi. Želim, u stvari, pomoći društvu, koliko svaka osoba može pridonijeti, da to društvo bude zdravije i razvija se u jednom zdravom demokratskom smjeru.

Jesi li ranije bio uključen u aktivnosti Centra za mir?

Čuo jesam za Centar za mir, ali nisam se aktivnije uključivao u njegov rad jer sam bio angažiran u drugoj udruzi koja se bavila problemima ovisnosti. Riječ je udruzi Filantrop. Bio sam uključen u njezino osnivanje i rad, što i danas jesam, ali ne toliko direktno i aktivno.

Prvih 10 tjedana obuke, upoznavanje s grupom, prvi susret s ljudima koji su rat proživjeli s druge strane, prvi treninzi... Kako je to prošlo?

Bilo je interesantno. Od prvog sam trenutka bio uzbuđen; kad sam primio dopis da sam primljen na taj trening bilo je to jedno veliko UH!. Super iskustvo.

postignuća i područja koja treba poboljšati

Stvarno nisam imao nikakvih problema s ostalima u grupi, nisam te ljude vidio drukčijima od sebe. Kasnije, kroz razgovor, uvidio sam kako smo proživjeli puno sličnoga, ali i istoga, da su njihova iskustva i razmišljanja dosta slična mojima. Svatko je prošao kroz neko dobro/loše iskustvo tijekom rata. U stvari nam se sudbine nisu previše razilazile, a iskustva su nas dodatno spajala. Imali smo zajedničku viziju, sličnu motivaciju i zajedno smo radili.

Tih ste 10 tjedana bili izolirani od ostatka svijeta, «zaključali» su vas i učili miru. Kakvo je to iskustvo bilo; smatraš li da je to pravi način izobrazbe?

Ne znam, ne mogu sada točno ocijeniti koliko je to bio pravi način; ocijeniti sve prednosti i nedostatke. Mislim kako je taj kontinuirani zajednički boravak kroz 10 tjedana pridonio da se brže sprijateljimo i da se kroz neformalne razgovore razmijenimo puno ostalih iskustava. Što se tiče nedostataka, možda smo često i sami sebi predstavljali problem – boraviti stalno s istim ljudima. To je ta psihološka komponenta koja je malo odmagala procesu. I naravno, odvojenost od obitelji, prijatelja.

Što je sa samom edukacijom; trajanje, teme, način obrade tema?

Sam trening je dosta dugo trajao – 10 tjedana - i bio je poprilično intenzivan. Ponekad toliko da nisam mogao proraditi u sebi informacije dobivene na prethodnom ciklusu radionica, nisam mogao steći ta znanja u punini. Mislim kako bi u budućim treninge trebalo uvrstiti puno više praktičnog rada, odnosno stjecanja znanja kroz iskustvo – neku vrstu pripravnčkog rada na terenu.

Unutar mirovnih timova?

Mislim da bi to bio najbolji model; da za budućih edukacija mirovni timovi prihvaćaju te osobe i uvedu ih u svoju praksu.

Kakvo je danas tvoje viđenje tog dijela tvog života?

Jako sam bio sretan i zadovoljan što sam dobio priliku koja je ujedno predstavljala i prvi korak k onome što smo mi trebali raditi na terenu. Bili su to prvi koraci mirovnjštva – susrećeš se s osobama koje su s, recimo, te druge strane i otvaraš komunikaciju. Bilo je to jedno lijepo iskustvo, i mislim da bi se s nekim našim sugestijama moglo upotrijebiti i za buduće naraštaje. Puno sam naučio u Iloku, puno smo radili na sebi - vidim i tu dimenziju - nismo radili samo «suhu» edukaciju. Dirali smo i otvarali nešto što je bilo zapakirano duboko u nama. Kako čovjek raste i razvija se u životu, prima neka nova saznanja i izgrađuje se u duhovnom smislu. Mislim da je to razdoblje bilo neko moje «ubrzanje», nešto sam više naučio o sebi, nešto više o drugima, nešto više o radu – u stvari puno više o radu koji mi slijedi.

Nakon edukacije otišli ste na terene, na 6 različitih lokacija od kojih je svaka po nečemu specifična. Prošlo je godinu i pol od početka konkretnog rada na terenu, nakon obuke u Iloku. Kakva su dojmovi tvojih kolega iz MT-Tenja i tvoji osobni dojmovi o korisnosti priprema koje ste prošli? Jesu li potrebe zajednice u kojoj radiš ono za što ste se spremali ili su se u međuvremenu pojavile neke potrebe na koje niste bili pripremljeni ili ste bili nedovoljno pripremljeni?

Mislim da su nas s tim paketom radionica organizatori seminara pripremali na nešto što će nas čekati u zajednici. U velikoj se mjeri pokazalo kako je to izišlo u susret

područja koja treba unaprijediti

potrebama na terenu, ali se komponenta praktičnog rada pokazala jako korisnom – kad smo počeli raditi u zajednici puno smo više naučili i kasnije razmjenjivali iskustva međusobno i time se gradili kroz iskustvo. Znaš, svaka situacija na terenu je specifična, svaki intervju koji smo mi radili je jedan mali svijet za sebe, tako da se možda i nije moglo unaprijed predvidjeti sve što ćemo mi trebati. Međutim, naša edukacija nije bila samo taj Ilok, mi smo se educirali i poslije toga, kroz ovih godinu i pol dana, kako se tko želio usmjeriti – djeca, rad s vjerskim zajednicama i sl. Uvijek smo imali otvorena vrata za tu do-edukaciju.

Koji je bio tvoj izbor?

Ja sam uglavnom radio s mladima i s djecom, te sam se usmjeravao u tom pravcu.

Koja su tvoja iskustva koja želiš podijeliti o radu u zajednici; koja su te iskustva inspirirala, a koja poticala na preispitivanje smisla tvog angažmana na projektu i smisla čitavog projekta?

Naravno nije bilo lako ući u tu zajednicu, započeti rad u Tenji. Ratno i poratno iskustvo tih ljudi je bilo dosta teško. Sama Tenja je također bila podijeljena na Staru i Novu Tenju, linija razgraničenja je vodila kroz samo mjesto, bilo je tu puno razrušenih kuća. Poslije Vukovara je bilo najrazrušenije mjesto. Teoretski, savršeno tlo za mirovni rad.

Kad smo došli započeli smo rad u uredu naše pravne službe koja je tamo radila već godinu dana prije nas. Ured je bio «3 sa 3», a nas je došlo 7! Možeš misliti kako nam je bilo tijesno, ali osjećaj je bio dobar. «NVO-feeling»; radiš u uvjetima koje si zatekao.

Prva tri mjeseca radili smo direktno na terenu, program slušanja. Budući da nismo ni mogli fizički biti u uredu, 5-6 sati dnevno smo boravili na terenu. Vrlo brzo smo započeli neke akcije kako bi nas zajednica prepoznala. Mi smo u tom vremenu imali jako veliku potrebu ostaviti nešto iza sebe; nismo znali da ćemo raditi dvije godine. Mislili smo «Mi smo tu tri mjeseca, hajdemo nešto napraviti», tako da smo u tom razdoblju i pokrenuli neke akcije kako bi nas ljudi primijetili, tj. kako bismo ostavili barem neki trag. Nismo imali slijed kakav je možda trebao biti: lijepo prva dva mjeseca radiš samo aktivno slušanje i to je samo za sebe dovoljno. Onda iz toga analiziraš koje bi akcije bile dobre. Mi smo odmah locirali problem i odmah krenuli s aktivnostima. Radili smo sve, što je više moguće, kako bismo onda mogli pokazati rezultate Centru, zajednici i samima sebi. Nama je bilo potrebno da nešto napravimo kako bismo održali naš duh, motivaciju, kako bismo vidjeli da se ljudi priključuju, da radimo nešto vidljivo, da ostavljamo nešto zajednici. Trebalo nam je nešto što će nas ponijeti. Bilo je dosta stresno, ali ja više volim pamtiti lijepa iskustva nego loša.

Kakva je bila reakcija zajednice nakon tih prvih tri mjeseca? Je li vas zajednica prepoznala kao nekoga tko je došao napraviti nešto dobro ili je postojao otpor?

Kakve su bile reakcije na osobnoj razini članova tima prema otporu zajednice?

Bilo je otpora, osobito stoga što smo se morali boriti s različitim predrasudama. NVO-i su bili osuđeni kao pro-srpski orijentirani i sl. Bilo je dosta otpora u institucijama vlasti, u stvari, kad bolje razmislim posvuda je bilo otpora; u crkvama, u školama... Možda smo čak najmanji otpor imali u zajednici, među ljudima. Mislim da je projekt slušanja dobar način otvaranja zato što je osoban. Na taj smo način lakše

postignuća i područja koja treba poboljšati

mogli otvoriti vrata. Ljudi su imali loša iskustva s NVO-ima; NVO-i dođu, naprave nešto malo i odu. Nije bilo nekoga tko bi imao za cilj živjeti sa zajednicom i razvijati njezine potencijale. U tom smo se razdoblju trebali i njima dokazati. Jedan od meni najdražih trenutaka je bio kada je OŠ Tenje prihvatila naš angažman, i nakon 5 mjeseci otvorila mogućnost za neposrednu suradnju. Sa svoje smo se strane trudili približiti im se, pojasniti im što bi smo željeli raditi, ali isprva je bilo dosta blokada od njihove strane, od strane Ministarstva, nisu htjeli iskoristiti svoju slobodu rada s NVO-ima zbog loših iskustava. Radili smo 5 mjeseci s djecom izvan škole, i kad je počelo slijedeće obrazovno razdoblje opet smo otišli kod ravnatelja, ovaj put uspješno. Dali su nam sve što smo tražili, čak i više od toga. Dva puta tjedno smo radili radionice u školi, i škola nam je bila spremna osigurati sve potrebno.

Tim je u to vrijeme imao 7 mirovnjaka, što je možda za sam početak bilo previše. Naši potencijali nisu mogli biti dovoljno iskorišteni, zato što smo radili samo projekt slušanja. Bio je to prirodan proces, neki se ljudi nisu osjećali dovoljno korisnima. Onda je u jednom trenutku ostalo samo nas troje. Nekako u tom razdoblju naš se posao počeo povećavati, počeli smo dobivati povratne informacije s terena, počele su radionice, počeli su se pokazivati rezultati početnih aktivnosti, i kao posljedica svega toga, počelo nam se događati pregaranje. Kasnije smo dobili pojačanje, ali, što je bitno, u zadnjem razdoblju najveća nam je pomoć dolazila od volontera. Volonteri su ljudi iz zajednice koji su nam se priključili prepoznajući u našem radu nešto korisno i dobro. Oni danas polako preuzimaju neke obaveze unutar Mirovnog tima, sad čak imamo one koji vode, one koji pomažu.

Od početka rada projekta..., u kolikoj si se ti mjeri osjećao dijelom toga? Jesi li dolazio u situaciju da preispituješ svoj angažman na projektu, u timu?

Teško je na to odgovoriti. Mislim kako je projekt jako dobro zamišljen i da je cilj samog projekta izvanredan jer ide u smjeru osnaživanja ljudi, osnaživanja lokalnih kapaciteta – da u konačnici oni to sami preuzmu. Ono što mi sada radimo, što smo radili, ti bi ljudi trebali prepoznati kao vrijedno za njihovu zajednicu. Projekt daje rezultate, pokazuje to i evaluacija, a i mi sami vidimo da to može funkcionirati. Sam je projekt bio proces učenja za sve; od voditelja projekta do ljudi na terenu. Kad je riječ o procesu učenja, moje je mišljenje kako se tu može raditi samo o uzlaznoj putanji. Sve «nedostatke» opet možemo gledati kao nešto dobro ako smo nešto izvukli i naučili iz toga i nadogradili u naš rad.

Govoriš li to iz «ja» forme ili u ime svih MT-a? Jesi li ti učio na vlastitim pogreškama i kasnije nastojao ne ponavljati ih, nego transformirati ih u nešto korisno, ili su to radili svi u MT-ima?

Dobro pitanje! Trudim se primjenjivati metodu «na greškama se uči», a vjerujem kako i unutar timova postoji zdrava jezgra koja to radi. Shvaćamo to kao proces osnaživanja. Svi smo mi radili na puno stvari, bili smo jako opterećeni, htjeli smo to tako i nismo si ostavljali prostora za sagledavanje, za učenje. Možda smo trebali ostavljati više prostora čak i na štetu nekih naših aktivnosti. Opet se vraćam na priču o edukaciji; dobili smo informaciju, znanje, ali nismo ga uspjeli proraditi. Jednako tako, znanje koje smo stekli u praktičnom radu kroz iskustvo nije do kraja proradeno; nismo si ostavili prostor za to, nismo dovoljno izrasli iz toga. To nam je sada svima jasno za slijedeću fazu.

područja koja treba unaprijediti

Ako se ponovno osvrnemo na ranije spomenute poteškoće s kojima ste se susreli u zajednici i razvojni put tima, što je, po tebi, vrijedno imati na umu za iduću fazu projekta?

Kako smo sada u toj prijelaznoj fazi, mislim da trebamo staviti naglasak na dosadašnje volontere, na njihovu do-edukaciju i dodatno osnaživanje za mirovni rad. Trebalo bi realno procijeniti naše mogućnosti za drugu fazu, ponovo preispitati naše kapacitete, fokusirati naš rad na određene aktivnosti. Također, ono što držim važnim je zajedničko djelovanje MT-a po pitanju regionalnih problema. Znači, mi smo radili svaki u svojoj zajednici, svatko se obraćao svojoj zajednici prema njezinim potrebama, ali mislim da postoje zajednički problemi koji se tiču čitave regije i da trebamo iskoristiti to što postoji 6 MT-a kako bismo utjecali na globalnije promjene. Primjerice, školstvo u reintegriranom području; riječ je o podijeljenim razredima, problemu s kojim smo se svi susretali, a koji bi se mogao puno bolje rješavati kada bi smo upotrebljavali sinergiju; imati podatke, ljude...

Trebali bismo iznaći te dvije-tri crtice na kojima bismo mi mogli sinergično djelovati i na taj način utjecati na promjene u društvu.

Znači li to kako ti držiš potrebnim ponovno preispitati sva načela na kojima se temelji rad MT-a? Postaviti pitanje je li vaša motivacija jednaka kao i '98. kada ste započeli s radom, vjerujete li još uvijek svi u istu stvar?

Nisam siguran je li to potrebno ili ne, ali mislim da je potrebno određeno fokusiranje na aktivnosti koje se direktno tiču mirovnog rada, jer mi smo u prethodnom razdoblju radili svašta: organiziranje zajednice, tečajevi, radionice... sve je, naravno, bilo vezano uz mirovni rad, stjecanje povjerenja, osnaživanje, ali mislim da smo sada tim radom stvorili dobre temelje i da sada možemo prijeći na, bojim se ovog izraza, «konkretne» stvari. U to su vrijeme to bile konkretne stvari, sve je to imalo svoju svrhu, ali mislim da je potrebno, i zbog nas samih, da mi to radimo. Moje je mišljenje kako bi komponentu organiziranje zajednice mogli preuzeti volonteri, a mirovni bi se tim tada mogao fokusirati na neke krupnije stvari; do-edukaciju volontera, rad na mirovnim problemima zajednice, osnivanju mirovnih vijeća... Naš je cilj pustiti ljude da rade ono što mi sada radimo, osnaživši ljude stvoriti tim.

To znači kako ti imaš želju i motivaciju nastaviti s radom u MT-u?

Da, svakako.

Koliko je tvoja motivacija sada jača ili slabija nego je bila na početku, je li se nešto promijenilo?

Što se tiče motivacije, nema pada, možda je sada pojačana činjenicom da očekujem krajnji rezultat, očekujem nastavak aktivnosti koje bi dovele do ostvarenja tog rezultata – zajednice koja će moći funkcionirati, tj. otvoreno razgovarati o svojim problemima i iskristalizirati određene pojedince koji će moći preuzeti ulogu mirovnih radnika.

Razmišljam o problemu pregaranja s kojim sam se ponekad suočavao, najčešće kada radim preko svojih mogućnosti ili sposobnosti, kad imam previše obaveza i odgovornosti koje treba izvršiti unutar određenih vremenskih rokova. Nije uvijek bilo moguće izbjeći takve situacije

postignuća i područja koja treba poboljšati

Koliko sam shvatila, u tvom je životu naglašena duhovna dimenzija. U kolikoj ti to mjeri pomaže u rješavanju takvih i sličnih problema?

Puno, u svakom slučaju. Kroz te neke duhovne odnose se punim i praznim. Volim prirodu i to me, u stvari, regenerira. Uvijek se mogu prisjetiti postignutih rezultata, što je također korisno, jer daje dodatnu snagu i ustrajnost. Mislim da u ovom poslu radimo malu žrtvu kad se dajemo preko svojih mogućnosti, a to je korisno za nas kao osobe.

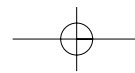
Trudim se prakticirati «mirovnjački» stil života i van radnog vremena. Stvar je u tomu što to postane dijelom tvog ponašanja, nemam sklopku koju mogu prebaciti i reći: «Sad nenasilno komuniciram!» I kroz druženja s prijateljima prakticiram upotrebu nekih kreativnih radioničkih elemenata, što se njima jako sviđa.

Kada bi ti sada došao netko i rekao da bi želio proći čitav taj proces koji si ti prošao; obuku, rad u zajednici, poteškoće u radu... što bi mu rekao? Bi li ga poticao, odvrćao?

Svakako da bih tu osobu ohrabrio, ali bih i popričao s njim ili s njom o nekim svojim iskustvima. Prvenstveno bih govorio o tomu što jedan mirovni radnik dobije kroz svoj rad, jer to nije mirovina, to nisu materijalne privilegije, riječ je o nečem sasvim drugom, puno važnijem.

područja koja treba unaprijediti

U poslijeratnoj izgradnji mira karizmatični hrabri odgovori na rat više nisu dostatni. Normiranje i institucionaliziranje izgradnje mira zahtijevaju drugačije vještine, te ljudi angažirani na građenju mira moraju puno veću pozornost posvetiti identifikiranju i razvijanju različitih stručnih i upravljačkih vještina. Ipak, da bi poboljšavali vlastitu kulturu uvijek će biti potrebna duhovna snaga i hrabrost za otvorenost učenju do ranjivosti

UČENJE I NAUČENO

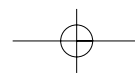
Razvijanje ideje i prakse ovog Projekta izgradnje mira, kao i pisanje ovog prikaza - sve je dio procesa učenja. Je li možda baš spremnost i motiviranost na učenje jedan od ključnih pokazatelja pridonosi li određena intervencija građenju miroljubivog, nenasilnog, kreativnog i prema pozitivnim promjenama usmjerenog društva? Jer cilj (izgradnja kulture mira) i sredstvo (aktivnosti koje imaju za cilj izgraditi kulturu mira i skupina ljudi koja ih provodi) nisu odjeljivi. Biti dio zajednice koja uči, služi i stvara ljekovito je, nadahnjujuće, radosno. Ali, ponekad, i vrlo teško i bolno. Bili bismo sretni da vrijeme pokaže kako je svatko od nas koji smo živjeli taj Projekt ponio ponešto što će ga vraćati težnji da bude graditelj/graditeljica mira u svojoj obitelji, radnom mjestu, široj društvenoj zajednici. A nadamo se da će naše iskustvo biti i prilog znanju o pristupima i načinima građenja mira. Nešto od pouka ste već mogli iščitati na prethodnim stranicama, a nešto "između redaka", uspoređujući ih s Vašim osobnim iskustvom i znanjem. Puno toga pohranjenog u našem iskustvu (kao pojedinki/pojedincu i Projektom timu) i mi ćemo sami tek otkrivati i osvještavati.

Treba li u ovom odjeljku sumirati one pouke koje se u ovom trenutku čine najvažnijima? Ali, navire još toliko stvari. I nije baš lako odrediti se o važnosti, jer još nema dovoljnog odmaka, i teško je procijeniti interese onih koji će ovaj prikaz čitati. Stoga neka se u ovom poglavlju susretnu i one najvažnije već izrečene pouke i neke koje ih nadopunjuju.

O STRATEGIJI IZGRADNJE MIRA

Rano razdoblje nakon intervencije treće strane u sukob (UN) doista traži sustavne napore izgradnje mira s razine lokalnih, ratom razorenih zajednica. Ovaj je Projekt odredio **razvoj zajednice kao glavnu strategiju izgradnje mira**. Sve aktivnosti unutar toga modela trebaju promicati angažiranje ratom podijeljenih skupina u definiranju zajedničkih potreba, u izradi nacрта i ostvarenja projekata za izgradnju zajednice, odnosno u zajedničkim projektima. Vrlo je važno da takve intervencije i metode budu jasno prepoznatljive kao mirovne inicijative, za razliku od tradicionalnoga razvoja zajednice i tradicionalnih pristupa mladeži, ženama, ekumenskim ili humanitarnim aktivnostima. Izazov koji je pred strategijama izgradnje mira je povezivanje izgradnje mira s aktivnostima za stjecanje dohotka i razvojnim strategijama.

Za oporavak ratom razorenih zajednica i izgradnju trajnog mira (prevenciju budućih ratova) jednako je važna, i stoga ne smije biti zanemarena, i **socio-emocionalna dimenzija**. Ciklus osvete treba biti prekinut preuzimanjem odgovornosti i/ili isprikom, i/ili dijalogom o istini i pravdi, brigom za nestale i njihove obitelji,

učenje i naučeno

radom na traumi. Model pravde iza rata koji je u zajednicama u kojima smo radili prihvaćen kao preduvjet pomirenju jest sankcioniranje ratnih zločinaca. Međutim, čuli smo i jasne potrebe za otvaranjem dijaloga oko istine, za činom javne isprike i za suradnjom na traženju nestalih. (*"Mir će doći kada Srbi i Hrvati budu sjedili zajedno i razgovarali o sukobu i svemu što se događalo tijekom rata"*, Hrvat – politički vođa zajednice; *"Mnogi Srbi govore da im je žao, no oni to nikada ne izražavaju javno"*, odrasli muškarac – Tenja.) A vidjeli smo i silne potrebe prorade traume u svim grupacijama stanovništva.

Bilo da se koristi razvoj zajednice kao glavna strategija izgradnje mira, bilo da se procijeni da treba započeti s aktivnostima koje uklanjaju socio-emozivne prepreke - u oba je pristupa prvi korak **izgradnja povjerenja** između zajednice i onih koji promoviraju mirovne inicijative. Stoga izgradnja povjerenja treba dobiti legitimitet specifičnog cilja u projektima izgradnje mira i pomirenja. U našem se iskustvu pokazalo da je *Projekt slušanja* vrlo dobar instrument građenja povjerenja u ruralnim zajednicama. To mogu biti i različite druge aktivnosti (rad s mladima, ženama, zajedničke akcije, kulturni događaji). Pri tome je važna konzistentnost u otvorenosti za svakoga bez razlike na postojeće podijeljenosti u zajednici, makar zajednica još ne želi sudjelovati u aktivnostima s etnički mješovitim sudionicima.

Slijedeći je korak **promicanje kontakata između različitih etničkih i socijalnih skupina** na svim razinama zajednice. To uključuje institucionalne, grupne i individualne razine. Glavna im je svrha redukcija strahova i predrasuda. To ima utjecaja na preobrazbu postojećeg javnog mijenja, koje u vidu snažnog društvenog pritiska u ranom poslijeratnom razdoblju nameće i podržava podjelu i izolaciju. Ukoliko se svjesno ne otvara komunikacija, poslijeratno društvo pokazuje vrlo jasnu tendenciju produblivanja podjela i separacije. U Vukovaru su, primjerice, u vrtiću podijelili djecu, a tri godine razdvojenosti učenika u osnovnim školama rezultiralo je usvajanjem segregacijskog ponašanja od strane samih učenika (primjerice, odbijaju koristiti iste toalete).

Poželjan bi razvojni kontinuum, prema našoj strategiji i razumijevanju, trebao biti razvoj formalne ili neformalne **sigurnosne strukture - povezanih inicijativa i udruženja civilnog društva**, te uspostavljanje neke veze između mirovnih inicijativa i **lokalne uprave**.

S tim je u vezi i **strategija izlaska Projekta (MT-ova) iz zajednica** i predaja procesa u ruke članova zajednice. Prema procjenama nakon prve dvije godine prisutnosti MT-ova u lokalnim zajednicama, realno bi bilo da se postupan izlazak iz zajednice dovrši u slijedećem trogodišnjem razdoblju.

Istovremeno treba, suprotno od izlaska iz zajednica, razvijati strategiju ostanka u zajednicama. Naime, izgradnja mira je "maraton". Stoga je važno da se s lokalnom zajednicom u kojoj je proces izgradnje mira započeo ostane u bilo kakvom vidu povezanosti, odnosno da se zajednica preko civilnih inicijativa otvori i **formalno ili neformalno umreži** sa sličnim inicijativama na razini lokalnih zajednica nacionalno, subregionalno i, ako je moguće, internacionalno.

metode i pristupi izgradnje mira

Za subregionalnu suradnju treba izgraditi strategije institucionalnog povezivanja, ali i **specifične subregionalne mirovne strategije**.

Naše je iskustvo da smo u prve dvije godine uspjeli izgraditi povjerenje i počeli otvarati komunikaciju te organizirati skupine mještana oko zajedničkih aktivnosti od interesa za razvoj zajednice. Izuzetno je važno i to što su MT-ovi uspjeli potaknuti mještane da postanu aktivisti, a u nekoliko slučajeva i da formiraju svoje građanske inicijative. MT u Berku je u izradi partnerskog odnosa s lokalnom upravom na međunarodnom projektu razmjene s Nizozemskom. Projekt je također otpočeo zagovaranje za uspostavu općinskih mirovnih vijeća.

Međutim, niti na razni lokalnih zajednica nije otpočela dublja prorada socio-emozivnih prepreka, tj. dijalog oko istine, suradnja oko procesuiranja ratnih zločinaca ili traženja nestalih (osim jedne inicijative). Dapače, potreba za dijalogom oko različitog razumijevanja uzroka i tijeka rata postoji još i danas, čak i unutar mirovnih timova, iako rade na zajedničkom zadatku već dvije godine. To ilustrira da se može živjeti, pa i raditi zajedno, unatoč razlikama a, s druge strane, upozorava koliko su podijeljenosti duboke, kako postoji sklonost potiskivanja "vrućih tema" i kako na njima treba postupno ali ustrajno raditi. Tu dimenziju pomirenja treba otvoriti u slijedećem koraku.

Učinjeni su, također, prvi koraci u smjeru uspostavljanja subregionalne razmjene i suradnje, te kreiranja platforme za subregionalne mirovne strategije.

METODE I PRISTUPI IZGRADNJE MIRA

Sve aktivnosti trebaju biti oblikovane tako da **osnažuju** mještane za integracijske aktivnosti izgradnje zajednice. Drugim riječima, važno je u svim fazama u zajednici raditi "sa" a ne "za" zajednicu. U početku je to značilo istraživanje potreba i interesa zajednice i konzultacije s mještanima u tijeku planiranja. Kako povjerenje mještana prema promotorima mirovnih inicijativa jača, treba ih sustavno i planirano sve više uključivati u organizaciju, provedbu aktivnosti i u evaluaciju učinjenog. Projektu je trebalo dosta vremena da osvijesti nužnost ovakvog pristupa i počne ga prakticirati. Unutarnja se snaga potrebna za to povećavala s osjećajem MT-ova da su afirmirani i prihvaćeni od zajednica i sa svjesnim ugrađivanjem ovakvog pristupa u svaki pojedinačni akcijski plan.

Sve **aktivnosti** koje su MT-u provodili (Program slušanja; aktivnosti obnove zajednice proizašle iz programa slušanja; tečajevi izgradnje kapaciteta i zajednice; obrazovanje odraslih i psiho-socijalni razvitak; izgradnja mira osnaživanjem žena, mladih i vjerskih zajednica; izgradnja mira kroz medije i kulturu; edukacija i motivacija stanovništva za izbore) pokazale su dobar potencijal kao instrumenti izgradnje mira. Pri tom je od ključne važnosti njihovo planiranje i provođenje u skladu s misijom projekta, koristeći pristup osnaživanja i uključivanja mještana. Inače mogu lako skliznuti u tradicionalne pristupe radu, primjerice, s djecom, ženama, human-

učenje i naučeno

itarnom radu. Metode pomoću kojih se realiziraju ciljevi predstavljaju ključnu razliku između izgradnje mira i drugih više tradicionalnih razvojnih inicijativa.

Također, uvijek je važno aktivnost shvatiti kao ulazak ili početak **procesa** koji će se nastaviti i nadograđivati, a ne kao svrhu samoj sebi. Stoga je važno ne rasipati energiju angažiranjem u više različitih aktivnosti.

Projekt slušanja pokazao je izuzetan potencijal u otvaranju komunikacije između različitih etničkih i socijalnih grupacija, u izgradnji povjerenja ali i stvaranja javnog mijenja; u procjeni potreba stanovništva te u motiviranju i mobiliziranju članova zajednice oko integracijskih aktivnosti obnove zajednica. Pomogao je ljudima da započnu prorađivati ratne traume i etničke sukobe, ali i mirovnim radnicima da reduciraju svoje strahove i predrasude prema zajednici. Treba usavršiti metodu kako bi postala legitiman instrument akcijsko-istraživačkog pristupa.

Aktivnosti obnove zajednice, naročito ako su vezane za **ekonomske programe**, i tečajevi izgradnje kapaciteta (razni tečajevi informatike, stranih jezika, uzgoja i sl.), vrlo su dobro primljeni u zajednicama i imaju velike potencijale u izgradnji mira ako su provođene u skladu s misijom.

Kakva će biti učinkovitost **programa za obrazovanje odraslih i psiho-socijalni razvika** ovisi: (1) o dobrom odabiru i motivaciji sudionika; (2) o tome je li sadržaj obuke u skladu sa zadanim ciljevima u određenoj razvojnoj fazi procesa izgradnje mira, odnosno Projekta; (3) i o sustavnom praćenju i potpori pri primjeni naučenih vještina.

Iz nekoliko je razloga, prema iskustvima Projekta, u ranom poslijeratnom razdoblju teško prepoznati i motivirati mještane s liderskim sposobnostima. U tom razdoblju, naime, još uvijek dominiraju ratni vođe i snažan je društveni pritisak, a poticatelji mirovnih inicijativa (u našem slučaju MT-ovi) su tek na početku izgradnje povjerenja sa zajednicom. Bilo bi bilo puno lakše da poticatelji mirovnih inicijativa imaju potporu lokalnih vlasti i institucija.

I ovaj Projekt, i druge inicijative obuhvatne izgradnje mira, trebaju unaprijediti i usklađivati sadržaj obuke sa zadanim ciljevima u određenoj razvojnoj fazi procesa izgradnje mira, odnosno Projekta. Čak specifično za određenu lokalnu zajednicu. Projekt, primjerice, nije uspio mobilizirati članove vjerskih zajednica iz lokalnih zajednica da dođu na seminar o teologiji pomirenja, dok se na isti seminar bez velikih teškoća odazvalo 30-tak sudionika iz većih urbanih sredina u Hrvatskoj.

Strategije izgradnje mira trebaju također promicati posebne potrebe muškaraca i žena, vezujući ih uz njihove uloge **vođa**. Osim uzimanja u obzir različitih **perspektiva glede spolova** važne su i druge različite **grupacije** (povratnici, ostalnici, mladi i djeca, vjernici i vjerske vođe, razvojačeni vojnici).

ciljne skupine

CILJNE SKUPINE

Dvije su osnovne grupacije u ratom razorenim zajednicama povratnici (odnosno oni koji su tijekom rata bili prognani ili napustili zajednicu - većinom su, iako ne isključivo, Hrvati) i ostalnici (oni koji su u zajednicama ostali i tijekom srpske kontrole mjesta - uglavnom Srbi). Ostalnici su bili najotvoreniji za uključivanje u aktivnosti obnove povjerenja. Među njima su se najčešće uključivale žene, mladi i djeca. Povratnici (uglavnom Hrvati) tek pred kraj dvogodišnjeg razdoblja počinju pokazivati interes za uključivanje u aktivnosti (ponajviše socijalno ugrožena grupacija povratnika), i to nakon posebnog usmjeravanja pažnje MT-ova na povratničku populaciju. Od lokalnih vođa najotvoreniji su nastavnici i neformalni vođe. Iz vjerskih su nam se zajednica puno radije priključivali laici nego svećenici.

Projekt bi trebao unaprijediti strategije uključivanja vođa i različitih grupacija odraslih. To će, ponajviše, ovisiti o vrsti aktivnosti za koju se Projekt bude opredijelio.

MIROVNI TIMOVI - PRIVREMENA MIROVNA "STRUKTURA"

Ovaj se Projekt odlučio za postavljanje **mreže lokalnih multietničkih mirovnih timova** (podržanih međunarodnim članovima) u rizične multietničke zajednice kako bi bili privremena mirovna "struktura" koja će poticati opisane strategije izgradnje mira. Procjena je učinaka na zajednice nakon dvije godine prisutnosti MT-ova potvrdila učinkovitost takvog pristupa. MT-ovi su postali mjesta prepoznatljive mirovne misije koja već u vrlo ranom poslijeratnom razdoblju jasno javno odašilje poruku koliko je za obnovu i razvoj zajednice važan oporavak zajedništva, i koja postaje inicijator i rasadište takvih nastojanja.

Provođenje iste strategije izgradnje mira u više rizičnih lokalnih zajednica imalo je **sinergičan** učinak na širu društvenu zajednicu, a povezanost, razmjena i svijest da čine napor u sklopu jedne sveobuhvatne intervencije djelovala je osnažujuće na MT-ove. Takav pristup, također, omogućava kumuliranje znanja o trendovima razvoja situacije.

Što se tiče **multietničnosti**, važno je da timovi i cjelokupni Projekt snažno odašilju takvu poruku i kroz sve svoje aktivnosti i u sastavu tima. Multietničnost ne smije biti svedena na favoriziranje stroge strukture. Također, poruka koju zajednica treba dobiti jest tim koji je ustrojen i funkcionira demokratski i na **principima nenasilne zajednice**. Da bi se to postiglo, potrebno je da građenje tima postane posebno artikuliran cilj.

Prisutnost **međunarodnih volontera** u ranom poslijeratnom razdoblju daje lokalnim zajednicama osjećaj međunarodne prisutnosti. Projektu i timu omogućuje umrežavanje i razmjenu. U slučaju da se dalje razvija model suradnje služenja civilne službe u MT-ovima, dosta je teško inzistirati i na kriteriju posebne stručne ekspertize koju bi međunarodni član trebao unijeti.

učenje i naučeno

Tijekom prve dvogodišnje faze Projekta opaža se da su MT-ovi izgradili potrebno povjerenje u zajednici, a ujedno i razvili svoja znanja, ekspertize i samopouzdanje te mogu, uz stručnu superviziju, preuzeti **ulogu mentora za lokalne aktiviste** koji su se oko njih okupili. To je postignuće koje bi trebalo imati kao zacrtanu svrhu već pri definiranju prve faze rada, te je ugraditi i u obrazovni paket.

U suradnji s mještanima i lokalnim aktivistima, MT-ovi su prošli **proces oblikovanja slijedeće faze** rada u zajednici i strategije izlaska iz zajednica, kao i usuglašavanje oko zajedničkih strategija na razini cijelog Projekta. To je pokazatelj u smjeru održivosti započetih procesa. Mislimo da bi ga trebalo ugraditi kao indikator procjene utjecaja predloženih mirovnih strategija.

Niti pri planiranju druge, trogodišnje faze Projekta koja je u tijeku, Projekt nije imao sklonosti striktno **definirati budućnost privremene mirovne "strukture"** - u što bi se MT-ovi i njihova mreža trebali razviti. (Imamo, međutim, plan prijenosa procesa na mještane. Očekivana postignuća su da će se stvoriti formalne ili neformalne strukture civilnog društva koje će dalje nositi proces). Što se tiče budućnosti samog MT-a, opcije su za sad otvorene - od nastavka rada MT-a kao ogranka CZM, zatvaranja mirovnog tima i prijenosa misije i dobara na neku, u međuvremenu nastalu novu organizaciju ili na mirovno vijeće pri mjesnom odboru, pa do mogućeg osamostaljenja mirovnog tima kao zasebne organizacije. Bilo bi jako važno da se CZM, poučen dosadašnjim razvojnim teškoćama, pripremi i preuzme ulogu u poticanju rasprave i usuglašavanja oko moguće budućnosti mirovnih timova.

Po svemu sudeći, model koji je koristio privremenu mirovnu strukturu mogao bi biti puno učinkovitiji kad bi se provodio u suradnji s **lokalnom upravom**, kad bi bio dio **obuhvatne nacionalne strategije i programa**, kad bi imao nekakvu, možda i formalniju, poveznicu s **prijelaznim međudržavnim tijelima** prisutnim u regiji. U tom su području poželjna i moguća unaprjeđenja.

ODABIR, OBUKA I POTPORA MIROVNIH TIMOVA

Pri odabiru, osposobljavanju i kasnijoj superviziji kandidata za mirovne radnike u MT-ovima u ranom poslijeratnom razdoblju slični će se projekti, kao i ovaj, suočiti s činjenicom da za poticatelje mirovnih strategija trebaju obučiti **lokalne ljude koji su i sami dio ratom povrijeđenog društva**. Pri tome najčešće nemaju ni naobrazbu niti iskustvo na tom području rada. Istovremeno, biti poticateljem mirovnih strategija i prakse vrlo je zahtjevna pozicija. Sjećam se internacionalnog seminara na kome se oblikovao program za trening *Oснаživanje za mirovnu službu* koji je kasnije testiran na ovom Projektu. Iskusni su se sudionici toga seminara, raspravljajući o potrebnim karakteristikama potencijalnog poticatelja mirovnih strategija (člana MT-a), sve više približavali definiciji "gurua". Na kraju smo se slatko nasmijali. Problem je, međutim, vrlo stvaran. Naše je iskustvo da proces mogu nositi i oni koji nisu "gurui", već obični, mladi ljudi. Svakako da te činjenice trebaju utjecati i na sadržaj, dinamiku i metodologiju obuke i sustavne potpore i stručne supervizije.

Naučili smo da je nemogućnost pravovremenog planiranja, uz veliku nesigurnost o tome hoće li se Projekt moći provesti i u kojem obujmu (radi nedovršene financijske konstrukcije), značajno utjecala i na motivaciju potencijalnih kandidata i na njihov odabir. Tako je, neočekivano, Projekt okupio uglavnom mlade ljude, bez puno iskustva rada na sličnim projektima i bez osnovne i specifične naobrazbe iz tog područja. Imali su snažnu **motivaciju**, i to prvenstveno unutarnju, a zatim i egzistencijalnu: preživjeti u slomljenom sustavu vrijednosti gdje svijet postaje nesigurno mjesto, čineći nešto za sebe i druge kako bi se uspostavio sustav vrijednosti. I pri tom zaraditi dovoljno za život. Vjerovali su da će ih CZM dobro voditi.

Kakvu smo pouku iz toga izveli? Bi li se koordinacijski tim ponovno upustio u isti rizik - otpočeti Projekt u tako nesigurnim uvjetima i s tako neiskusnim timom? Bi li članovi MT-ova prihvatili rizik ulaska u zajednice u tako delikatnom trenutku, s tako minimalnim pripremama (10-tjedni trening), s tako nejasnom slikom o tome što je građenje mira zapravo, s takvim stupnjem potpore koju su realno dobili? Zasigurno je to bila vrlo visoka **razina rizika** za svakog člana projektnog tima i za organizaciju u smislu moguće štete ljudima, procesu i organizaciji - to je pouka.

Pripremni trening za lokalne mirovne radnike u ranom post-konfliktnom ima snažnu dimenziju prorade vlastitih povreda, redukcije strahova i predrasuda prema "drugoj strani", izgrađivanje i usuglašavanje zajedničke platforme i vrijednosti za koje su se spremni zajednički i javno zalagati (u tom slučaju, izlagati okolini koja uglavnom ima drugačije stavove), građenje zajedničke vizije i definiranje zajedničke misije. Kako je to vrlo buran i emotivno angažiran proces, pitanje je koliko se osnovnih vještina potrebnih za rad na terenu tijekom pripreme obuke može usvojiti. Dakako, to ovisi i o osnovnoj i specifičnoj naobrazbi i prethodnom iskustvu koju sudionici unose, o čemu treba jako voditi računa. Mi smo se suočili s relativno visokom razinom frustracija među članovima mirovnih timova zbog osjećaja da nisu dovoljno osposobljeni za praktičan rad u zajednicama koji se od njih očekivao.

Čini se da se radi o kombinaciji više činitelja: nedostatku prethodnih znanja i iskustava u području mirotvorstva; snažnom procesu sazrijevanja i formiranja ili promjene stavova tijekom edukacijskih programa, što umanjuje mogućnost distanciranja i fokusiranja na vještine; nefokusiranom obrazovnom paketu i, što se čini najvažnijim, nedostatku mentorskog vodstva na individualnoj razini, te supervizije.

Važno je da uvodna obuka za lokalne članove MT-ova bude bolje prilagođena ranom poslijeratnom razdoblju, osnovnoj naobrazbi i iskustvu kandidata. U obzir treba uzeti i uravnotežiti nekoliko temeljnih potreba koje uvodna obuka u takvim okolnostima treba zadovoljiti: 1. proradu osobnih povreda, strahova i predrasuda; 2. usuglašavanje oko temeljnih principa, ali i razumijevanja uzroka rata čiji su bili sudionici; 3. usuglašavanje oko zajedničke poželjne budućnosti, vizije i misije; 4. teoretska znanja; 5. praktične vještine; 6. upoznavanje s projektnim zadacima i usklađivanje s misijom.

odabir, obuka i potpora MT-a

učenje i naučeno

Naša je preporuka da se s obukom (upoznavanje teorije i usvajanje praktičkih vještina) mirovnih radnika u ranom poslijeratnom razdoblju, a kao priprema za praktičan rad u zajednicama, ide **postupno**: u prvom koraku od specifičnih vještina dobro proraditi samo onaj segment koji će im biti nužan za provedbu prvog tromjesečnog razdoblja rada u zajednici, a zatim ih nastaviti kontinuirano obrazovati. Pri tome valja imati **usklađen sadržaj treninga s ciljevima Projekta i s razvojnom fazom procesa, odnosno Projekta.**

Izuzetnu pozornost treba posvetiti **sustavnoj potpori mirovnih radnika u MT-ovima** u vidu stalnog mentorstva, multidisciplinarnе supervizije, zaštite mentalnog zdravlja i građenju tima. Čini se da tek kombinacija svih tih elemenata može kreirati i održavati uvjete kontinuiranog učenja, razvoja, oblikovanja i napretka osobe koja je dio ratom povrijeđenog društva, a motivirana je da bude poticateljica/poticatelj pozitivnih društvenih promjena.

Treba poboljšati **integraciju međunarodnih članova** u mirovne timove i lokalne zajednice, dajući više pozornosti specifičnim potrebama njihove obuke, jasnijim definiranjem njihovih odgovornosti u timu, redovnim mentoriranjem i supervizijom te boljim komunikacijskim mehanizmima. Važno je uočiti što je osnovna **motivacija** međunarodnog kandidata za uključivanje u rad MT-a. Iz motivacije izrastaju očekivanja i interesi, a time i potencijalni nesporazumi. Ona je zasigurno drugačija od lokalnih članova, a razlikuje se i od kandidata do kandidata. Primjerice, drugačija je motivacija mladića iz Austrije koji dolazi odslužiti svoju civilnu službu od mlade akademske obrazovane osobe iz područja političkih znanosti koja želi provjeriti i nadopuniti svoje znanje u izazovnoj praksi poslijeratne izgradnje mira, ili već iskusnog međunarodnog mirovnog volontera.

U Projektu se, a i inače u segmentu izgradnje mira, pojavljuje kategorija **plaćenih mirovnih radnika**. Taj koncept treba unaprijediti i pomiriti s konceptom volonter-skog rada. Članovi MT-ova stječu i promoviraju **identitet mirovnih radnika**.

NADGLEDANJE, EVALUACIJA, PROCJENA UTJECAJA, ISTRAŽIVANJE

Nadgledanje provedbe planiranih aktivnosti je prvi korak u procjeni utjecaja neke intervencije. Za mirovne je intervencije od velike važnosti koristiti se procjenom utjecaja radi zadržavanja pravog puta pri realizaciji ciljeva. Ona i donatorima pruža uvid u ostvarene rezultate i tako osigurava potreban trajan interes za investiranje u mirovne projekte.

Stoga je već na samom početku provedbe projekta potrebno definirati sustav nadgledanja čiji će podaci moći poslužiti toj svrsi. To ujedno znači da za planirane aktivnosti treba razraditi **akcijske planove** uz definirane **pokazatelje za praćenje** realizacije strateških ciljeva, te prema njima podesiti sustav nadgledanja. Možda

nadgledanje, evaluacija i upravljanje

se sada to čini kompliciranim, opterećujućim, nepotrebnim. Naše je iskustvo, međutim, da je razrađivanje plana za svaku aktivnost u odnosu na strateški cilj bilo vrlo korisno iz više razloga. Prije svega, pomaže mirovnom radniku da si pojasni svrhu konkretne aktivnosti u sklopu dugoročnog cilja (primjerice, u kakvoj vezi stoji aktivnost kojom želimo izgraditi povjerenje s dugoročnim ciljem cjelokupne intervencije; ili, kako oblikovati neku aktivnost izgradnje povjerenja, a da ona ujedno osnažuje pripadnike lokalne zajednice za integracijske aktivnosti). Nadalje, definiranjem, a kasnije nadgledanjem putem pokazatelja omogućuje se **samoprocjena**, tako da izvršitelj aktivnosti može sam imati uvid u uspješnost aktivnosti i na vrijeme uočiti eventualnu potrebu za mijenjanjem strateškog pristupa. Naime, onima koji su se usudili kročiti na posve novo polje društvene inovacije vlastite postojeće kulture i graditi kulturu mira, nadasve je važno da sami mogu određivati i provjeravati pravovaljanost svog djelovanja.

Vanjska procjena utjecaja ima istu svrhu. Prema našem mišljenju, trebala bi biti oblikovana i provedena participatorno, uključujući svo osoblje angažirano na projektu, kako bi se prihvatila kao izgradnja vlastitih kapaciteta. Važno je pri samom oblikovanju projekta definirati opseg, proces i dinamiku izvanjske evaluacije te u tom smislu razvijati potrebne kapacitete cjelokupnog projektnog tima. Ako procjena nije unaprijed planirana i za to nisu izdvojeni potrebni kapaciteti, tada se opseg i dinamika procjene mora vrlo pažljivo vezati uz raspoložive kapacitete agencije da ne bi nanijela štetu.

Prema našem iskustvu, vrijedno je procijeniti učinke mirovnog projekta ne samo na korisnike, nego i na užu i širu zajednicu u kojoj se projekt provodi, na same provoditelje mirovnog projekta i na institucionalni razvoj organizacije koja projekt provodi.

Ključni element za procjenu utjecaja je definiranje pokazatelja, naročito onih koji će moći pratiti promjenu stavova i pristupa - jer to je ono što izgradnja kulture mira zapravo znači. Na tom je polju nužno unaprjeđivanje.

Radi toga je potrebno razviti suradnju između NVO mirovne scene, agencija koje provode mirovne projekte i donatora sa zajednicom istraživača i njihovih institucija na unaprjeđivanju akcijsko-istraživačkog pristupa pri mirovnim intervencijama.

UPRAVLJANJE PROJEKTOM

Najučinkovitiji graditelji mira su oni koji model koji žele postići u društvu prakticiraju u vlastitim procesima organiziranja i donošenja odluka. Zato je važno da se više pozornosti posveti tome što sačinjava miroljubivu ulogu i stil pri upravljanju.

Čini se najvažnijim imati to u vidu. Od samog početka projekta potrebno je definirati i usuglasiti se oko načina vođenja, podijeliti uloge i odgovornosti, te dogovoriti proces nadgledanja. Nužan je preduvjet za to detaljan operacijski plan projekta koji uključuje specifične ciljeve, aktivnosti, pokazatelje i strukture praćenja.

učenje i naučeno

Nadalje, u našem je slučaju razvidno da bi za upravljanje i za sudjelovanje u participatornom modelu upravljanja i donošenju odluka trebalo graditi kapacitete, tj. odvojiti vrijeme i postaviti si to kao poseban cilj. Pri tom bi bilo važno imati pomoć u vidu vještog facilitatora (mentora za građenje tima) koji bi vodio i nadgledao proces dok se ne usvoje potrebna razumijevanja i načini ponašanja. Čini se da se ova pouka može uopćiti na razvoj civilne scene u tranzicijskim društvima (post-socijalističkim i poslijeratnim) u kojima je demokracija tek u začetcima. O tome trebaju voditi računa i lokalne organizacije koje mirovne projekte provode u takvim okolnostima, ali i njihovi međunarodni partneri.

Važna je preventivna mjera ekipiranje dovoljno velikog i multidisciplinarnog tima koji upravlja i supervizira projekt, kako bi se izbjegao način upravljanja po tipu "hitno i važno". U tu svrhu treba alocirati dovoljno sredstava.

Nadalje, glavna provedbena agencija treba odabrati partnere (lokalne i međunarodne) koji posjeduju ekspertize koje joj nedostaju kako bi joj pomogli da te ekspertne kapacitete razvije. Prije provedbe projekta potrebno je urediti odnose, definirati i podijeliti uloge i dogovoriti načine nadgledanja.

Za ljude, proces i organizaciju rizično je započinjati projekt građenja mira bilo kojeg opsega ako se ne utvrdi da su potrebni kapaciteti (ljudski i financijski) za potpuni dovršetak projekta osigurani. I provedbene i donatorske agencije trebaju se čuvati takve prakse.

I, na kraju, u poslijeratnoj izgradnji mira karizmatični hrabri odgovori na rat više nisu dostatni. Normiranje i institucionaliziranje izgradnje mira zahtijevaju drugačije vještine, te ljudi angažirani na građenju mira moraju puno veću pozornost posvetiti identificiranju i razvijanju različitih stručnih i upravljačkih vještina. Ipak, da bi poboljšali vlastitu kulturu, uvijek ćemo trebati duhovnu snagu i hrabrost za otvorenost učenju do ranjivosti.

LITERATURA:

1. Impact Assessment/Procjena utjecaja; Jordan, Jessica; Škrabalo, Marina; Društvo za psihološku pomoć; CZM, Osijek, 2000.
2. Osnaživanje za mirovnu službu - Program; CZM, Osijek, 1998.
3. Evaluacija programa "Edukacija za prevenciju nasilja, transformaciju konflikta i izgradnju mira"; Bognar, Ladislav; CZM, Osijek, 1998, 1999, 2000;
4. Jesen u Iloku - dnevnik jednog treninga za mirovne timove; grupa autora; CZM, Osijek, 1998
5. "Grassroots Listening & Organizing"; Walters, Herb; Rural Southern Voice for Peace, 1992
6. "Utjecaj Programa slušanja na osnaživanje onih koji slušaju, kao i onih koje se sluša, za mirovni rad u zajednici"; Mandić, Slavko, CZM, Osijek, 2000
7. Evaluacija programa "Kreativne radionice s djecom"; Peko, Anđelka; CZM, Osijek, 2000.
8. Mott&Ford Foundation Evaluation Report; 1998.

CIP Katalogizacija u publikaciji
Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

UDK 327.36(497.5-11)
061.2(497.5 Osijek)

IZABIREM život : poslijeratna izgradnja
mira u istočnoj Hrvatskoj : izgradnja demokratskog
društva temeljenog na kulturi nenasilja : prikaz rane
faze projekta 1998.-2000. / urednica Katarina Kruhonja
.-1. izd.-Osijek : Centar za mir, nenasilje i ljudska
prava, 2001. - 144 str.:ilustr.;24 cm

Bibliografija: str. 143

ISBN 953-97479-1-0

1. Kruhonja, Katarina